Η

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ

ΠΑΡ' ΟΜΗΡΩι

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΖΕΓΓΕΛΗ

Δ^{ος} τῶν Φυσ. Ἐπιστημῶν.

» Οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο
πάντων, ὅσσα τε γαῖαν ἔπι πνείει τε καὶ ἕρπει.
οὐ μὲν γάρ ποτέ φησι κακὸν πείσεσθαι ὀπίσσω,
ὄφρ᾽ ἀρετὴν παρέχωσι θεοὶ καὶ γούνατ᾽ ὀρώρῃ·
ἀλλ᾽ ὅτε δὴ καὶ λυγρὰ θεοὶ μάκαρες τελέσωσιν,
καὶ τὰ φέρει ἀεκαζόμενος τετληότι θυμῷ·
τοῖος γὰρ νόος ἐστὶ ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
οἷον ἐπ ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θῶον τε.»
'Οδ. Σ 130.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΣΣΑΡΗ ΚΑΙ ΒΕΡΓΙΑΝΙΤΟΥ

1891

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

124867

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῆς σεμνῆς κλίνης τοῦ κατακτητοῦ τῆς Ἀσίας, ἐνέθεσεν ὁ σοφὸς Σταγειρίτης τὴν χρυσῆν Ἰλιάδα, ἵνα καὶ *φανταζόμενος*, ὁ εὐγενὴς αὐτοῦ μαθητής, *εἴη εὐόνειρος*· ἀλλὰ καὶ τίς ἡγεμών, τίς φιλόσοφος, τίς ποιητής, τίς καλλιτέχνης, τίς ῥήτωρ, τίς ἱστορικός, τίς γεωγράφος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, δὲν ἔσχε τὰ ἀθάνατα τοῦ Ὁμήρου ἔπη ἐγκόλπιον, ὁδηγὸν καὶ ὑπογραμμὸν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ αὐτοῦ, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ τοῦ βίου πελαγοδρομίᾳ;

Ὡς ὁ Κολόμβος, πρὸ τεσσάρων ἑκατονταετηρίδων, νέον πραγματικὸν ἀνεκάλυπτε κόσμον καὶ ἐδώρει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἀπέραντον παρθένον γῆν, ἣν φιλόπονοι λαοὶ καλλικάρπως ἐγονιμοποίησαν, καλλιμέταλλα ἐδάφη τὰ ὁποῖα ἔμπειρος ἀνθρωπότης πλουσίως ἐξεμεταλλεύθη, ὄρη δασόφυτα καὶ χρυσορρόας ποταμούς, γαίας πολυφόρβους καὶ πιωτάτους λειμῶνας, ἐξ ὧν πάντων ἑκατομμύρια ἐκ τῆς Ἑσπερίας εὐφυεῖς καὶ φίλεργοι ἄνδρες συνεκόμισαν πλοῦτον καὶ εὐμάρειαν, ἔκτισαν πόλεις εὐδαίμονας καὶ ἀνήγειραν μέγαρα καλλιμάρμαρα· οὕτω καὶ ὁ Ὅμηρος, πρὸ τριῶν χιλιετηρίδων περίπου, ἀπεκάλυπτεν εἰς τοὺς μετ' αὐτὸν νέον μέγαν πνευματικὸν κόσμον, ἔδαφος θαλερὸν ἀφ' οὗ πιανθεῖσα ἀνεβλάστησε καλλιανθὴς μετ' οὐ πολὺ ἡ ποίησις τοῦ Αἰσχύλου καὶ Σοφοκλέους, ὕλην πλουσίαν καὶ εὔπλαστον ἀφ' ἧς ἔπλασεν ὁ εὐφυέστερος τῶν λαῶν τοὺς θεοὺς καὶ τὴν θρησκείαν του, ὁρίζοντα αἴθριον καὶ εὐρὺν, ἀφ' οὗ ἐνεπνεύσθη ἡ καλλιτεχνία τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, πηγὴν ἀκένωτον καὶ ἀνεξάντλητον ἀφ' ἧς ἤν-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τλησαν ἡ φιλοσοφία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι τὰ πρῶτα αὐτῶν διαυγῆ νάματα.

Οὐδεμία ἐποχή, οὐδεὶς λαός, οὐδὲν ἔθνος ἠμφισβήτησε τὴν μεγίστην καὶ ἄμεσον ἐπιρροὴν τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐπίδοσιν τῆς ποιήσεως, τῆς καλλιτεχνίας, τῆς στρατηγικῆς, τῆς φιλοσοφίας! «Στρατιωτικὴ ἀρετὴ καὶ φιλοσοφία, (λέγει ὁ Egger,) καλλιτεχνία, δρᾶμα, ῥητορική, σύμπαν τὸ ἔνδοξον μέλλον τῆς Ἑλλάδος, εὕρηται ἐν σπέρματι ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ τῇ Ὀδυσσείᾳ· ὁ λαὸς ὅστις ὑπηγόρευσε τοιούτους στίχους δὲν ἠδύνατο νὰ σταματήσῃ πρὶν ἢ παραγάγῃ τὸν Μιλτιάδην, τὸν Φειδίαν, τὸν Σοφοκλῆ, τὸν Δημοσθένην» (1).

Ἰδίως ὅμως ὁ Ὅμηρος ἐτιμᾶτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν· δύο μόνοι αὐτοῦ στίχοι περί τινος πόλεως ἀναφερόμενοι, ἦσαν τὸ κάλλιστον αὐτῆς σέμνωμα, ἡ τιμιωτάτη περγαμηνή· πόλεις ὁλόκληροι ἀναφέρονται ἐπιστραφεῖσαι ἀπὸ λαοῦ εἰς ἕτερον, διότι εἰς τοῦτον κατωνόμαζεν αὐτὰς ὁ Ὅμηρος.(2)

(1) Egger (Memoirelsittér. ancien. p. 72). Talents et vertus militaires, beaux arts, drame, éloquence, tout l'avenir glorieux de la Grèce est en germe dans l'Iliade est dans l'Odyssée. Le peuple qui dicta de tels vers ne devait pas s'arrêter avant d'avoir donné au monde Miltiade, Phidias, Sophocle et Démosténe· καὶ ὁ Chateaubriant λέγει. Homére a donné Virgile à l'antique Italie, et le Tasse à la nouvelle le Camoëns au Portugal, Ercila à l'Espagne, Milton à l'Angleterre, Voltaire à la France, Klopstok à l'Allemague, il n'a pas besoin de mes éloges. (Essai sur les Révolutions anc. et modernes liv. I. ch. XXI).

(2) Οἱ Αἰωλοὶ ἠναγκάσθησαν διὰ τὸν λόγον τοῦτον νὰ δώσωσι τὴν Καλυδῶνα εἰς τοὺς Αἰτωλούς, ὁμοίως οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Σειστὸν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀβύδου. (Eust. Polit. I II σελ. 524). Δι' ἑνὸς στίχου τοῦ Ὁμήρου, ὁ Σόλων, ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Σαλαμῖνος. (Πλουτ. βίος Σόλωνος cap. XV).

Οὐ μόνον δὲ διὰ τὸ κάλλος τοῦ ἔπους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παντοδαπὴν γνῶσιν καὶ μάθησιν ἣν περιελάμβανον οἱ δύο οὗτοι τηλαυγεῖς ἀστέρες τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἡ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, ἀπετέλουν τὸ ἀναπόφευκτον τῆς νεολαίας ἐφόδιον, τὸ κατ᾽ἐξοχὴν διδακτικὸν αὐτῆς βιβλίον. τὴν ἐγκυκλοπαιδείαν ἐν ᾗ αὕτη ἐδιδάσκετο τὴν θρησκείαν, μυουμένη τὴν ποίησιν, ἐσπούδαζε τὴν φύσιν, ψάλλουσα τὴν ἀρετὴν τῶν προγόνων της, ἐξεμάνθανε τὴν ναυτιλίαν, τὴν γεωργίαν καὶ τὰς παντοίας τοῦ βίου τέχνας, ἀποστηθίζουσα τὰ χρυσορρήμονα τοῦ μεγίστου τῶν ποιητῶν ἔπη.

Ἰδίως θαυμασία εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀκριβὴς ἐξεικόνισις τῶν χαρακτήρων καὶ τῶν ἀρετῶν τῶν ἡρώων αὐτοῦ, καὶ ἡ γλαφυρὰ τῶν καλλονῶν τῆς φύσεως περιγραφή· ἀμίμητοι παραμένουσιν αἱ παραβολαὶ αὐτοῦ δι᾽ ὧν τοσοῦτον ἐναργῆ, τοσοῦτον πλήρη παρίστα τὴν συνταραχὴν ἀγρίας μάχης, ἢ τὸ μεγαλεῖον παντοδυνάμου θεότητος, τὴν ἀρετὴν καὶ ἀνδρείαν στρατηλάτου ἄνακτος, ἢ καλλιμόρφου παρθένου τὴν χάριν καὶ σεμνότητα· τὴν ὕλην δὲ τῶν παραβολῶν αὐτοῦ ἤντλει ἐκ τοῦ πλούτου τῆς φύσεως· ἡ λαμπηδὼν τῶν ἀστέρων, τοῦ ὑψαύχενος ἵππου ἡ ὁρμὴ καὶ τὸ φιλοπόλεμον, τὸ αἱμοδιψὲς τοῦ γυπός, τὸ περιμήκετον τῆς ἐλάτης ἢ τοῦ σιδήρου τὸ ἄκαμπτον κτλ. εἶνε τῶν παραβολῶν αὐτοῦ τὰ συνηθέστερα πρότυπα· ἡ βαθεῖα γνῶσις ἣν ἐκέκτητο τοῦ φυσικοῦ πλούτου, τῶν ζώων, τῶν δένδρων, τῶν μετάλλων, τοῦ ἀστερόεντος οὐρανοῦ, τοῦ ὠκεανοῦ, τῶν ποταμῶν, τῶν ὀρέων, ἦτο ἡ γλαφυρωτέρα γραφίς, δι᾽ ὧν ἐξεικόνιζε τὸν χαρακτῆρα, τὸν βίον, τὴν δρᾶσιν τῶν ἡρώων αὐτοῦ διὰ τῶν ζωηροτέρων χρωμάτων, περιέβαλλε διὰ τῆς αἰγληεστέρας στιλβηδόνος, ἀπετύπου διὰ τῆς αἰσθητικωτέρας ἐντυπώσεως.

Τοιοῦτον ὂν τοῦ Ὁμήρου τὸ ποίημα, οἱονεὶ

πανόραμα παμφανόεν ἐν ᾧ παρελαύνει ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ, ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ δράσει καὶ τῷ κάλλει, ὁ φυσικὸς καὶ ἀπέριττος, ὁ μεγαλοπρεπὴς τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ἐκείνων βίος, δύναται νὰ παράσχῃ εἰς πάντα σπουδαστὴν καὶ λάτρην τῆς παναρχαίας ἐκείνης ἐποχῆς ἄφθονον τὴν ὕλην πρὸς παντοίαν σπουδήν. Ἡ ποίησις τῶν χρόνων ἐκείνων, ἡ θρησκεία, ἡ φιλολογία, ἡ μυθολογία, ἡ ῥητορική, ἡ ἱστορία, ἡ γεωγραφία, ἡ ἠθική, ἡ στρατηγική, ὁ πολιτικὸς καὶ ἰδιωτικὸς βίος, ἡ φύσις, αἱ τέχναι παντὸς εἴδους, ἐγένετο ἀντικείμενον συγγραφῆς μακρῶν καὶ παμπόλλων διατριβῶν καὶ μονογραφιῶν.

Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς φύσεως παρ' Ὁμήρῳ οὐκ ὀλίγα ἐπὶ τὸ περιγραφικώτερον, ὀλίγιστα δ' ἐπὶ τὸ ἐπιστημονικώτερον ἔχουσι γραφῆ, ὧν τινα ἐνίοτε μὴ δυνηθέντα ν' ἀπαλλαγῶσι μονομεροῦς τινος καὶ ἀποκλειστικῶς φιλολογικῆς ἑρμηνείας, πλημμελῶς ἔστιν ὅπου, κατὰ τὴν ἡμετέραν ταπεινὴν γνώμην, ἡρμηνεύθησαν. Τούτων ἕνεκα ἐσκέφθην κἀγὼ τοιαύτην τινὰ νὰ ποιήσωμαι μελέτην· εἰς τοῦτο δὲ προέβην εὐθὺς μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ σπουδῶν μου, ὑπ' ὄψιν ἔχων καὶ ἄλλας μὲν σχετικὰς διατριβὰς καὶ μονογραφίας, εἰς ἃς ἑκάστοτε παραπέμπω τὸν ἀναγνώστην, ἰδίως δὲ αὐτὰ τὰ ἔπη τοῦ Ὁμήρου, ἀφ' ὧν ἐπορίσθην τὴν ὕλην τῆς μικρᾶς ταύτης διατριβῆς, ἐπιζητῶν, ὅπου τις ἀμφιβολία, οὐχὶ τὴν κατὰ γράμμα πάντοτε φιλολογικὴν ἑρμηνείαν, ἀλλὰ τὴν φυσικωτέραν τοιαύτην, τὴν μᾶλλον πρὸς τὰς γνώσεις καὶ τὴν ἐν γένει τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατάστασιν συνᾴδουσαν. οὐδ' ἔστην ἀποθαρρυνθείς, τὸ ἐργῶδες καὶ μέγα τοῦ ἔργου, πρὸς τὰς ἐμὰς ἀσθενεῖς καὶ μικρὰς δυνάμεις ἀναμετρήσας, διότι ἡ σκέψις τοῦ νὰ ἐντρυφήσω εἰς τὰ μελίρρυτα ἔπη τοῦ Μελησιγενοῦς ποιητοῦ, εὐφραινόμενος καὶ ἀναψυχόμενος μετὰ

τὸν αὐχμὸν τῶν ἐξετάσεων, ἐν τῷ δροσοσταγῆ καὶ μυρόπνῳ ἄντρῳ τῆς Ἰωνίδος μούσης, κατεῖχέ με καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ἄκοντα παρέσυρέ με ὡς αἱ πάλαι ἡδύλαλοι Σειρῆνες, οὐδ' ἔστεργον νὰ βύσσω πρὸς αὐτὰς τὰ ὦτα» καί τοι καλῶς ἐγνώριζον τὸν κίνδυνον εἰς ὃν πρόωρος ζῆλος καὶ ἀπειρία ἠδύναντο νὰ μὲ ὠθήσωσιν, ἐλπίζων ἐπὶ τὴν ἐπιείκειαν τῶν μελλόντων νὰ ἐντύχωσι τῇ ἐμῇ ἐργασίᾳ.

Ἐν Φαλήρῳ, 8 Ἰουνίου 1891.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

I

ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ

»Ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανόν, ἐν δὲ θάλασσαν
»ἠέλιόν τ' ἀκάμαντα σελήνην τε πλήθουσαν
»ἐν δὲ τὰ τείρεα πάντα, τά τ' οὐρανὸς ἐστεφάνωται
»Πληϊάδας θ' Ὑάδας τε, τό τε σθένος Ὠρίωνος
»Ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν,
»ἥτ' αὐτοῦ στρέφεται καί τ' Ὠρίωνα δοκεύει,
»οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο. (Ἰλ. Σ. 483)».

Τὸ σύμπαν εἶχε διανεμηθῆ μεταξὺ τῶν τριῶν τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ῥέας υἱῶν διὰ κλήρου, καὶ ὁ μὲν Ποσειδῶν ἔλαχε τὴν πολιὴν ἅλα, ὁ Ἅδης τὸν ἠερόεντα ζόφον, τὸν δὲ εὐρὺν Οὐρανὸν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλῃσιν ἔλαχεν ὁ ὑψιβρεμέτης Ζεύς· ὁ μακρὸς Ὄλυμπος καὶ ἡ γαῖα ἔμειναν κοινὸν ἁπάντων κτῆμα (Ἰλ. Ο. 189).

Ἐν τῷ αἰθέρι διέμενεν ἰδίως ὁ Ζεὺς (Ἰλ. Β. 412) δὲν ἔκειτο δὲ ὁ αἰθὴρ λίαν ὑψηλά, ἀλλ' ἀμέσως μετὰ τὸν ἀέρα, καὶ τοσοῦτον πλησίον τῆς Γῆς ὥστε ἡ παρὰ τὴν Ἴδην ἐλάτη εἰς ἣν ἀναβὰς ὁ ἀπατηλὸς Ὕπνος ἐκρύβη, περιμήκετος οὖσα διὰ τοῦ ἀέρος ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ αἰθέρος.

»Ἐνθ' Ὕπνος μὲν ἔμεινε πάρος Διὸς ὄσσε ἰδέσθαι
»εἰς ἐλάτην ἀναβὰς περιμήκετον, ἣ τότ' ἐν Ἴδῃ
»μακροτάτη πεφυυῖα δι' ἠέρος αἰθέρ' ἵκανεν (Ἰλ. Ξ. 286)».

Πιθανῶς ὅμως ὁ ποιητὴς ἐνταῦθα ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ἠθέλησε νὰ ἐξάρῃ τὸ ὕψος τῆς ἐλάτης, πολὺ δὲ ὑψηλότερον θὰ ἔκειτο ὁ ἀπρόσιτος εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἀνθρώπων καὶ μόνον εἰς τοὺς ἀθανάτους

προσιτὸς αἰθήρ, εἰς ὃν οὐχ ἧττον πολλάκις ἀναφέρεται ὅτι καὶ ἡ ἐν τῇ Γῇ βοὴ κατὰ τὴν ὥραν σφοδρᾶς μάχης, καὶ ἡ λάμψις τῶν φονικῶν ὅπλων ἔφθανε.

Καὶ οἱ ἄλλοι δὲ οὐρανίωνες μετέβαινον εἰς τὸν αἰθέρα ἔνθα παντοῖαι μεταξύ των διεδραματίζοντο σκηναί· οὕτω ὁ Κρονίδης ἀπειλῶν τὴν πανοῦργον σύνευνον διότι τὸν ἀπεκοίμισε δολίως, δεινὰ κατὰ τῶν Τρώων βουλευομένη, τῇ ὑπενθυμίζει ὅτι διὰ τὸ αὐτὸ ἄλλοτε ἁμάρτημα δέσας διὰ χρυσοῦ ἀρρήκτου δεσμοῦ τὴν ἐκρέμασεν ὑψόθεν ἐν τῷ αἰθέρι καὶ ταῖς νεφέλαις ('Ιλ. Ο. 20)· καὶ συμβούλια ἐν τῷ αἰθέρι ἐτέλουν οἱ ἀθάνατοι, οὐδ' ἠδύνατό τις αὐτῶν νὰ διατελῇ ἀπόκρυφος ἐν τῷ αἰθέρι μένων, μηδ' αὐτοῦ τοῦ κτήτορος, τοῦ παντοδυνάμου Διὸς ἐξαιρουμένου, ὅστις ὅταν ὁ ἔρως τὰς πυκνὰς αὐτοῦ φρένας ἀμφεκάλυψεν, καὶ ἡ δολοφρονέουσα λευκώλενος Ἥρα διήγειρεν ἐν αὐτῷ τὸν ἵμερον καὶ τὴν φιλότητα, δανεισθεῖσα ταῦτα παρὰ τῆς φιλομειδοῦς Κύπριδος, τότε ἵνα μὴ πάνοπτος γένηται ὑπὸ τῶν ἀκριτομύθων συναδέλφων, περιεκαλύφθη διὰ χρυσῆς νεφέλης, καὶ τοσοῦτον πυκνῆς. ὥστε οὐδὲ τοῦ Ἡλίου τὸ ὀξύτατον φάος ἠδύνατο νὰ διεισδύσῃ ('Ιλ. Ξ. 340).

Ὁ μὲν λοιπὸν αἰθὴρ ὑπὲρ τὸν ἀέρα ἔκειτο, ὑπὲρ αὐτὸν δὲ ὑψοῦτο ὁ εὐρὺς Οὐρανὸς

»αἴγλη παμφανόεσσα δι' αἰθέρος Οὐρανὸν ἷκεν» ('Ιλ. Β. 458).

ἐρειδόμενος ἐπὶ μακρῶν κιόνων

»αἳ γαῖαν τε καὶ οὐρανὸν ἀμφὶς ἔχουσιν» ('Οδ. Α. 54).

τὰς κίονας δὲ ταύτας αἵτινες περὶ τὴν γῆν τεθειμέναι ὑπεστήριζον τὸν Οὐρανόν, ἐκράτει ὁ ὀλοόφρων Ἄτλας, ὅστις καὶ τῆς θαλάσσης ἁπάσης ἐγνώριζε τὰ βάθη ('Οδ. Α. 52). Μέχρι δὲ τοῦ Οὐρανοῦ ὑψοῦτο ὁ Ὄλυμπος ('Ιλ. Α. 497.), τὸ ἀσφαλὲς τῶν θεῶν ἕδος ὅστις

»Οὔτ' ἀνέμοισι τινάσσεται οὔτε ποτ' ὄμβρῳ
δεύεται οὔτε χιὼν ἐπιπίλναται, ἀλλὰ μαλ' αἴθρη
πέπταται ἀνέφελος, λευκὴ δ' ἐπιδέδρομεν αἴγλη» ('Ιδ. Ζ. 45).

Οὕτω τεχνηέντως καὶ στερεῶς ὑπὲρ τὴν γῆν τὸ

σύμπαν ᾠκοδόμηται, τὰ πάντα ἐν αὐτῷ διέποντος τοῦ πατρὸς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν, ὅστις διὰ τῶν ἄλλων ὑποδεεστέρων τοῦ σύμπαντος θεοτήτων ἔπεμπεν ἐκεῖθεν τέρατα τοῖς θνητοῖς, καὶ ἐδήλου αὐτοῖς τὸν χρόνον ἔχοντα οὕτω· τὸ ἡμερονύκτιον διῃρεῖτο εἰς ἡμέραν καὶ νύκτα, αἵτινες ὑποδιῃροῦντο ἑκάστη εἰς τρία μέρη, καὶ ἡ μὲν ἡμέρα εἰς ἠῶν, μέσον ἦμαρ, καὶ δείλην ('Οδ. Η 288 'Ιλ. Φ. 111), ἡ δὲ νὺξ εἰς τὸν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου χρόνον (τὰ ἕσπερα 'Οδ. Ρ. 191), τὸν περὶ τὰς μέσας νύκτας, ὅτε οἱ ἀστέρες λάμπουσιν εἰσέτι φαεινῶς ἐν τῷ σκότει, καὶ τὴν ἀμφιλύκην πρὸ τῆς ἠοῦς.

»Ἦμος δ' οὔτ ἄρ πω ἠώς, ἔτι δ' ἀμφιλύκη νὺξ ('Ιλ. Η. 433).
καὶ
»ἀλλ' ἴομεν· μάλα γὰρ νὺξ ἄνεται, ἐγγύθι δ' ἠώς
ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε, παρῴχηκε δὲ πλέων νὺξ
τῶν δύο μοιράων, τριτάτη δ' ἔτι μοῖρα λέλειπται ('Ιλ. Κ. 251).

Ὁ Ἥλιος ἀνιὼν ἐς οὐρανὸν ἀναγγέλλει τὸ πρῶτον εἰς τοὺς κατοίκους τῆς γῆς τὴν χρυσόθρονον Ἠῶ, ἥτις καταλείπουσα τὴν κλίνην τοῦ ὡραίου Τιθωνοῦ, φέρει τὸ φῶς εἰς τοὺς ἀθανάτους καὶ τοὺς βροτούς, ἐρχομένη ἐκ τῶν ῥοάων τοῦ ὠκεανοῦ, μετὰ τὴν ἀνατολὴν δὲ *μέσον Οὐρανὸν ἀμφιβαίνων δύεται τέλος ποτὶ ζόφον, καὶ ἄψ ἐπὶ Γαῖαν ἀπ' οὐρανόθεν προτρέπεται·* εὑρίσκοντο δὲ αἱ τροπαὶ αὐτοῦ ἐν τῇ νήσῳ Συρίᾳ ('Οδ. Ο 404). Τῆς νυκτὸς τὰ διάφορα μέρη διακρίνει ἡ λάμψις καὶ ἡ πορεία τῶν ἀστέρων.

»Ἀλλ' ὅτε δὴ τρίχα νυκτὸς ἔην μετὰ δ' ἄστρα βεβήκειν»
('Οδ. Ξ. 483).

Τὴν νύκτα ἐτίμων πολύ, διότι ἦτο ὁ χρόνος τῆς ἀναπαύσεως· καὶ αὐτὸς ὁ Ζεὺς ὅτε κατεδίωκε τὸν Ὕπνον, ἐφείσθη αὐτοῦ σωθέντος ὑπὸ τῆς ταχείας Νυκτός, ἣν δὲν ἤθελε νὰ δυσαρεστήσῃ ('Ιλ. Ξ. 261).

Αἱ ἡμέραι ἀπετέλουν τοὺς μῆνας οἵτινες διεκρίνοντο εἰς ἱσταμένους καὶ φθίνοντας

(*) »τοῦ δ'αὐτοῦ λυκάβαντος ἐλεύσεται ἐνθάδ' Ὀδυσσεύς
τοῦ μὲν φθίνοντος μηνός, τοῦ δ' ἱσταμένου.»

κανονιζόμενοι ἴσως ἐκ τῶν φάσεων τῆς Σελήνης, ἀλλὰ περὶ τούτου οὐδεμία θετικότης, καθόσον τὸ ῥηθὲν χωρίον ('Οδ. Ξ. 162—165 (1)) θεωρεῖται ὑποβολιμαῖον·

Οἱ μῆνες ἀπετέλουν τὸν περιτελλόμενον ἐνιαυτόν, οὗτινος συμπληρουμένου ἐπανήρχοντο κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν αἱ ὧραι·

»ἀλλ' ὅτε δὴ μῆνές τε καὶ ἡμέραι ἐξετελεῦντο
ἂψ περιτελλομένου ἔτεος καὶ ἐπήλυθον ὧραι» ('Οδ. Λ. 294)

Τέσσαρες ἀναφέρονται παρ' ὁμήρῳ ὧραι· ὁ *χειμὼν* ἢ *ὥρη χειμερίη*, καθ' ἣν ἀπέρχονται οἱ γέρανοι πρὸς τὰς ῥοὰς τοῦ ὠκεανοῦ ('Ιλ. Γ. 4) Τὸ *ἔαρ* ἢ *ὥρη εἰαρινή*, καθ' ἣν ἡ τοῦ Πανδάρου καλλίμολπος κόρη καθημένη ἐπὶ τῶν πυκνῶν φύλλων τῶν δένδρων διαχέει τὴν πολυηχέα αὐτῆς φωνήν, ὀλοφυρομένη τὸν θάνατον τοῦ ἀγαπητοῦ της 'Ιτύλου, τὸ *θέρος*, καὶ ἡ θαλερὰ *ὀπώρη* (ὀδ Ξ. 384. Λ. 192).

Οἱ πλεῖστοι παραδέχονται ὅτι ἐπὶ 'Ομήρου τρεῖς μόνον ὑπῆρχον ὧραι, ἡ δὲ ὀπώρη ἦτο συνώνυμος τοῦ θέρους· ὁ Friedreich (2) ἐπικαλεῖται καὶ τοῦ 'Αριστοφάνους ἀναφέροντος τρεῖς μόνας ἐποχάς, χειμῶνα, ἔαρ καὶ ὀπώραν, καὶ τοῦ Αἰσχύλου, ἀναφέροντος χειμῶνα, ἔαρ καὶ θέρος· οὐχ ἧττον τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, καθ' ὅσον παρ' 'Ομήρῳ σαφῶς διαστέλλεται ἡ ὀπώρη, τοῦ θέρους. 'Ο 'Οδυσσεὺς περιγράφων τὴν Σκύλλαν λέγει ὅτι ἡ κορυφὴ ταύτης ἀείποτε καλύπτεται ὑπὸ νεφέλης, καὶ κατὰ τὸ θέρος, καὶ κατὰ τὴν ὀπώραν ('Οδ. Μ 76)· ὁμοίως ὁ Εὔμαιος λέγει εἰς τὸν 'Οδυσσέα ὅτι ἤκουσε παρά τινος περὶ τοῦ αὐθέντου του, ὅτι οὗτος θὰ ἔλθῃ λίαν ταχέως, ἢ τὸ θέρος ἢ τὴν ὀπώραν

«καὶ φάτ' ἐλεύσεσθαι ἢ ἐς θέρος ἢ ἐς ὀπώραν» ('Οδ. Ξ. 384)

ὁμοίως τὴν ὀπώραν καλεῖ *τεθαλυῖαν* ('Οδ. Λ, 193). Πάντως μὲν ἡ ὀπώρη δὲν συνέπιπτε μὲ τὸ νῦν φθι-

(1) Hom. Odys. editio quinta correctior von C. Hentze Lipsiae 1886.

(2) Friedreich die Homerischen Realien σελ. 16.

νόπωρον, ὡς γείνεται δῆλον ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης, καθ' ὅσον καὶ ὁ Βορρᾶς καλεῖται ὀπωρινός, γνωστὸν δὲ ὅτι οὗτος πνέει ἐν Ἑλλάδι συνεχῶς κατ' Αὔγουστον (μελτέμια) ἰδίως, καὶ ὁ Σείριος ἐπίσης, ὅστις λέγεται ὅτι φέρει *πολὺν πυρετὸν* ἐρχόμενος κατὰ τὴν ὀπώραν.

«Ὅς ρα τ' ὀπώρης εἶσιν, ἀρίζηλοι δὲ αἱ αὐγαί,
φαίνονται πολλοῖσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῷ,
ὅν τε κύν' Ὠρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσιν
λαμπρότατος μὲν δγ' ἐστι, κακὸν δέ τε σῆμα τέτυκται
καί τε φέρει πολὺν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσιν»(Ἰλ. Χ. 26).

Ἦτο ὅμως τοῦ θέρους διακεκριμμένη· ὡς ἐκ τῆς παραγωγῆς τῆς λέξεως καθίσταται δῆλον, ἦτο ἡ ἐποχὴ τῶν ὀπωρῶν (Αὔγουστος καὶ Σεπτέμβριος). Πιθανῶς, ὡς λέγει ὁ Εὐστάθιος ἦτο τὸ τέλος τοῦ θέρους, *ὀπώρα δὲ καὶ νῦν μέρος θέρους τὸ τελειταῖον μεθ' ὃ τὸ μετόπωρον* (1). Ἐκ τοῦ ὅτι καλεῖ τὸν Σείριον ὀπωρινόν, ὅστις ὡς φαίνεται ἐκανόνιζε τὴν ὀπώρην (Ἰλ. Χ. 26, Ε. 4), δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἐποχήν, καθ' ὅσον δὲν γνωρίζωμεν τί ἐννοεῖ διὰ τοῦ ἐπιθέτου ὀπωρινός, ὅτι κατὰ τὴν ὀπώρην ἐπιτέλλει ἢ ἄλλοτι· καὶ ὁ Ἡσίοδος διαστέλλει τὴν ὀπώρην (2) τοῦ θέρους, ἀναφέρων καὶ ὀπωρινὸν ὄμβρον (ἀρχαὶ βεβαίως τοῦ παρ' ἡμῖν φθινοπώρου). Ἀναμφίβολον ἐκ πάντων προκύπτει ὅτι ἡ ὀπώρα ἦτο ἡ περὶ τοὺς καθ' ἡμᾶς Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον ἐποχή, μεθ' ἣν ἥπετο ὁ χειμών, ἦτο δὲ συνέχεια τοῦ θέρους, ἀφ' οὗ διεκρίνετο εἴτε ταύτην θεωρήσωμεν ὡς μέρος αὐτοῦ, εἴτε ὡς ἰδίαν εὐθὺς ἀμέσως μετ' αὐτὸ ἐπερχομένην ἐποχὴν τοῦ ἔτους

Κύων Ὠρίωνος ὀνομάζεται ὁ Σείριος ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ὄπισθεν τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Ὠρίωνος· ἔκτοτε δὲ βλέπομεν, ὡς καὶ μετέπειτα ἐπὶ Ρωμαίων συν-

(1) Eustathii commentarii ad Homeri Iliadem Lipsiae 1827. σελ. 1255 edit. Bag.

(2) Ἡσίοδ. Ἔργα καὶ Ἡμ. 674.

έβαινεν, ὁ Σείριος ἐθεωρεῖτο ὡς κάκιστον σημεῖον, διότι πλὴν τῆς θέρμης, καὶ οἱ τότε πνέοντες Λιβυκοὶ ἄνεμοι καθίστων τὴν ἐποχὴν τῶν κυνικῶν καυμάτων ἀνιαρωτάτην (1), διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ καλεῖται *οὔλιος* (ὀλέθριος) (Ἰλ Λ 62).

Πλὴν τοῦ Σειρίου ὀλίγιστα ἄλλα σημεῖα τοῦ ἐνάστρου οὐρανοῦ ἀξιοῦνται τοιαύτης πως μακρᾶς περιγραφῆς ἐν τοῖς ἔπεσι. Ποιητικώτατα ἐξυμνεῖται καὶ ὁ περικαλλὴς τῆς Ἀφροδίτης κόσμος ὃν καλεῖ Ἑωσφόρον, τὸν κατὰ τὴν ἠῶ ἐμφανιζόμενον ἐπὶ τοῦ στερεώματος, καὶ Ἕσπερον, τὸν κατὰ τὴν ἑσπέραν, καὶ περὶ μὲν Ἑωσφόρου λέγει ἐν Ὀδ. Ν. 93·

«Εὖτ' ἀστὴρ ὑπερέσχε φαάντατός τε μάλιστα
ἔρχεται ἀγγέλων φάος ἠοῦς ἠριγενείης».

καὶ ἐν Ἰλιάδι Ψ. 226

«Ἦμος δ' Ἑωσφόρος εἶσι φόως ἐρέων ἐπὶ γαῖαν,
ὅντε μέτα κροκόπεπλος ὑπὲρ ἅλα κίδναται ἠώς»

περὶ τοῦ Ἑσπέρου δέ :

«Οἷος δ' ἀστὴρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῷ
ἕσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστὴρ» (Ἰλ. Χ. 317)

Τοὺς ἀστερισμούς, καὶ ἰδίως τοὺς παρὰ τὸν Βόρειον πόλον, εἶχον μόνον αὐτῶν ὁδηγὸν κατὰ τὰς αἰθρίας τῆς Μεσογείου νύκτας οἱ ναυτιλλόμενοι· ὁ Ὀδυσσεὺς ἐγκαταλείψας τὴν ἀγκάλην τῆς ἐρατεινῆς νύμφης, διασχίζει γηθόσυνος τὰ πελάγη παρὰ τὸ πηδάλιον ἱστάμενος, καὶ τὴν ὑπὸ ἀπήμονος καὶ λιαροῦ ἀνέμου οὐριοδρομοῦσαν σχεδίαν του τεχνηέντως διευθύνων.

«οὐδέ οἱ ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπτεν
Πληϊάδας (2) τ' ἐσορῶντι καὶ ὀψὲ δύοντα Βοώτην

(1) Ἡ ἑῴα ἐπιτολὴ τοῦ Σειρίου, ἕνεκα τῆς μεταπτώσεως καὶ ἄλλων λόγων, ἐγένετο τότε περὶ τὸν ἕνα καὶ ἥμισυ μῆνα πρωϊαίτερον, ἤτοι περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου.

(2) Καὶ ἡ παραγωγὴ τῶν ὀνομάτων πολλῶν ἐκ τῶν ἀστερισμῶν, τῶν τότε παρατηρηθέντων, φαίνεται ἔχουσα σχέ-

"Αρκτον θ', ἣν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν
ἥτ' αὐτοῦ στρέφεται καὶ τ' Ὠρίωνα δοκεύει
οἴη δ' ἄμμορος ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο (Ὀδ. Ε. 271).

τὸ σύμπαν δὲ μετὰ τῶν ἀστέρων πάντων εἶχε παραστήσει ἐν τῇ θαυμασίᾳ ἀσπίδι τοῦ Ἀχιλλέως ὁ δαιμόνιος χωλός.

«Ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ' ἐν δ' οὐρανόν, ἐν δὲ θάλασσαν,
ἠέλιον τ' ἀκάμαντα σελήνην τε πλήθουσαν
ἐν δὲ τείρεα πάντα τάτ' οὐρανὸς ἐστεφάνωται,
Πληϊάδας θ' Ὑάδας τε, τότε σθένος Ὠρίωνος
"Αρκτον θ',» κτλ. Ἰλ. Σ. 485.

Ἐκ τούτου βλέπομεν ὅτι πάντα τὰ τείρεα, ἤτοι οἱ ἀστερισμοί, ἐξεπροσωποῦντο ἐν ταῖς Πλειάσι καὶ Ὑάσι, τῷ Ὠρίωνι, τῷ Βοώτῃ, καὶ τῇ Ἄρκτῳ· φαίνεται ὅτι ἐν τῇ παναρχαίᾳ ταύτῃ ἐποχῇ ὁ οὐρανὸς μικρᾶς ἠξιοῦτο μελέτης, καὶ μόνον τὰ σπουδαιότερα καὶ φαεινότερα αὐτοῦ σημεῖα ἐκίνουν τὸ διαφέρον καὶ ἐκέκτηντο ἰδιαίτερον ὄνομα· τοῦτο δείκνυται ἐναργῶς ἐν τοῖς ἄνω στίχοις, ἐν οἷς ἀναφέρεται ὅτι μόνη ἡ Ἄρκτος, ἣν καὶ ἄμαξαν ἐκάλουν, ἔμενε ἄμμοιρος τῶν λουτρῶν τοῦ ὠκεανοῦ, ἤτοι μόνη αὐτὴ οὐδέποτε ἔδυε, ἐνῷ εἰς τὸ σχετικῶς μέγα πλάτος τῆς ἡμετέρας πατρίδος, πλεῖστοι καὶ ἄλλοι ἀστέρες συναποτελοῦσι μετὰ τῆς Ἄρκτου τὴν ζώνην τῶν ἀειφανῶν ἀστέρων, ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον ἡ Ἄρκτος, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου σχήματος, καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐγγύτητος αὐτῆς πρὸς τὸν Β. πόλον, οὗ ἕνεκα τὸ ἀειφανὲς αὐτῆς μᾶλλον κατάδηλον γείνεται, ἀναφέρεται ὡς τοιοῦτος ἀστερισμός· ἐν γένει δὲ τὰ φαινόμενα τῆς νυκτὸς ἣν ἰδίως εἰς ὕπνον ἀφιέρων οἱ τὸν φυσικὸν βιοῦντες βίον προπάτορες ἡμῶν, μικρὸν τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἀπέσπων, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἀργυρόχλωμος ἄνασσα τῆς νυκτός, ἡ τοσοῦτον τὸν ποιητικὸν οἶστρον τῶν ἡμετέρων διεγείρουσα ποιητῶν, σπανιώτατα ἀξι-

σιν μὲ τὴν ναυτιλίαν καὶ τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους· οὕτω αἱ Πλειάδες, φαίνονται ἐκ τοῦ πλέειν παραγόμεναι, καὶ αἱ Ὑάδες ἐκ τοῦ ὕειν=βρέχειν.

ούται μνείας, ἐνῷ ὁ παμφανόων Ὑπερίων, τῶν λαμπροτέρων ἀπολαύει ἐπιθέτων, καὶ τῶν ὑψηλοτέρων τιμῶν· κατὰ τοὺς ὑγιεῖς ἐκείνους ἡρωϊκοὺς χρόνους ἡ ποίησις ἐξύμνει τὸ ἁπτὸν καὶ πραγματικὸν κάλλος, οὐδ' ἠρέσκετο εἰς ῥωμαντικὰ βαυκαλιζομένη ὄνειρα.

II

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ

«Ὦ φίλοι οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπῃ ζόφος οὐδ' ὅπῃ ἠώς
οὐδ' ὅπῃ ἠέλιος φαεσίμβροτος εἶσ' ὑπὸ γαῖαν
οὐδ' ὅπῃ ἀννεῖται» (Ὀδ. Κ. 190).

Ὁ θαυμασμὸς τῆς ἀπείρου τῆς φύσεως καλλονῆς, ἡ ἀπόλαυσις τῶν εὐεργετικῶν αὐτῆς δώρων, τὸ δέος ὅπερ ἐνεποίει ἡ ἐκδήλωσις τοῦ μεγαλείου τῶν ἐν αὐτῇ δυνάμεων, διήγειρεν εἰς τοὺς πρώτους ἐκείνους ἀνθρώπους συναισθήματα χαρᾶς καὶ εὐγνωμοσύνης, σεβασμοῦ ἢ ἀνησυχίας· μὴ δυνάμενον τὰς ζωηρὰς ταύτας ἐντυπώσεις νὰ ἀντικρύσῃ καὶ αὐτὸ τοῦτο νὰ ἰδιοποιηθῇ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀνεγνώριζε τὸ ἀσθενὲς αὐτοῦ καὶ ἐδημιούργει θείας δυνάμεις, ἃς ἐσέβετο καὶ ἐτίμα, ὑπερφυσικὰ ὄντα, ἅτινα ἐλάτρευε καὶ ἐφοβεῖτο. Ὁ Ὅμηρος ἔπλαττε τοὺς θεούς του ἐκ τῆς φύσεως λαμβάνων τὴν ὕλην, ὡς ὁ Φειδίας ἐκ τοῦ μαρμάρου, καὶ ἔγλυφεν αὐτοὺς διὰ τοῦ μελιρρύτου ἔπους, ἴσην καὶ ἐκεῖνος ἀποδίδων αὐτοῖς τὴν καλλονὴν καὶ μεγαλοπρέπειαν, καὶ προσεπικοσμῶν αὐτοὺς διὰ τῶν εὐγενεστέρων τοῦ ἀνθρώπου ἀρετῶν καὶ τῶν χαριστέρων ἐλαττωμάτων. Μὴ δυνάμενος ὁ Ὅμηρος νὰ συλλάβῃ ὡς ὁ Φραγκλῖνος τὸν ἀργήεντα κεραυνόν, ἔτρεμεν αὐτὸν καὶ τὸν ἐξελάμβανεν ὡς θεῖον προμήνυμα, ἀδυνατῶν νὰ διΐδῃ διὰ τῆς ἀργυρᾶς νεφέλης τῆς καλυπτούσης τὸν ὑψικάρηνον Ὀ-

λυμπον, ἐφαντάζετο ἐν αὐτῷ τοὺς οὐρανίωνας νέκταρι καὶ ἀμβροσίᾳ εὐωχουμένους.

Εὐνόητον ὅθεν ὅτι ἅπαντα τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα εἰς ὑπερφυσικὴν θείαν ἀπέδιδε δύναμιν, καὶ δὴ ὡς ἐκ τοῦ αἰθέρος τὴν γένεσιν λαμβάνοντα, εἰς τὸν ἀπόλυτον τούτου κύριον τὸν Δία, (ἴδε 'Αστρονομίαν), ἐξ οὗ καὶ ποικίλα αὐτῷ ἀποδίδονται ἐπίθετα. (1) Οὗτος συνήθροιζε τὰς νεφέλας (νεφεληγερέτης), ἐφ' ὧν καθήμενοι οἱ θεοὶ διεσκέπτοντο περὶ πολέμου ('Ιλ. Ν. 525). ταύτας δὲ ἐπέθετον ἢ ἀφήρουν αἱ ἐπιτετραμμέναι τὴν εἴσοδον τοῦ Οὐρανοῦ Ὧραι.

«Αὐτόμαται δὲ πύλαι μύκον οὐρανοῦ ἃς ἔχον Ὧραι
τῇς ἐπιτέτραπται μέγας Οὐρανὸς Οὔλυμπός τε
ἠμὲν ἀνακλῖναι πυκινὸν νέφος ἠδ' ἐπιθεῖναι» ('Ιλ. Θ, 393)

ἀρίστη δὲ εἶνε ἡ μεταφορὰ αὕτη ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Εὐστάθιος (2).

'Εκ τῶν νεφῶν ἅτινα ἐκ τοῦ 'Ολύμπου καὶ τοῦ αἰθέρος ἤρχοντο ('Ιλ. Π. 364), ἐνέσκηπτον καὶ ἅπασαι αἱ τῆς ἀτμοσφαίρας διαταράξεις, οἷον οἱ ἄνεμοι ('Ιλ. Β. 146), αἱ βροχαὶ καὶ αἱ καταιγίδες, τὰς ὁποίας φέρουσι τὰ μελανὰ ἰδίως νέφη ὠθούμενα ὑπὸ τοῦ Ζεφύρου ('Ιλ. Δ. 275), ὅστις ἐπισσωρεύων τὰ ὑπὸ τοῦ Νότου σχηματισθέντα νέφη, ἐπιφέρει βαθεῖαν λαίλαπα.

«Ὡς ὁπότε νέφεα Ζέφυρος στυφελίξῃ
ἀργεστᾶο Νότοιο, βαθείῃ λαίλαπι τύπτων·
πολλὸν δὲ τρόφι κῦμα κυλίνδεται, ὑψόσε δ' ἄχνη
σκίδναται ἐξ ἀνέμοιο πολυπλάκτοιο ἰωῆς,
ὡς ἄρα πυκνὰ καρήαθ' ὑφ' Ἕκτορι δάμνατο λαῶν»
('Ιλ. Λ. 305).

ἤτοι ὡς ὅταν ὁ Ζέφυρος ἀπωθήσῃ τοῦ ταχέως Νότου

(1) Αἰθέρι ναίων, κελαινεφής, νεφεληγερέτης, ἐρίγδουπος, ὑψιβρεμέτης, ἐριβρεμέτης, τερπικέραυνος, ἀργικέραυνος, ἀστεροπητής, στεροπηγερέτης.

(2) Eustathii commentarii ad. Il. 170. 28 «τῷ ὄντι γὰρ ὧραι τινές εἰσιν ὡς ἐπὶ πολὺ καὶ καιροὶ τεταγμένοι τοῦ νεφελοῦσθαι τὸν Οὐρανὸν εἴτε καὶ μή»

τὰ νέφη, διὰ δεινῆς ἐνσκήπτων λαίλαπος, ὑψηλὰ δὲ ὁ ἀφρὸς διασκορπίζεται ὑπὸ τῆς πνοῆς τοῦ πολυπλάγκτου ἀνέμου, οὕτω πυκναὶ ἔπιπτον αἱ κεφαλαὶ ὑπὸ τοῦ Ἕκτορος. Διὰ πυκνοῦ νέφους περιεκάλυπτον οἱ θεοὶ ἑαυτοὺς ἢ καὶ ἄλλους ἵνα καθιστῶσιν ἀφανεῖς (Ἰλ. Ε 867. Ψ. 188). πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν πολλάκις μετεχειρίζοντο καὶ τὴν ὁμίχλην ἢ ἠέρα ὡς συχνὰ ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Ὅμηρος· ἡ ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἢ παρὰ τὰς ἀκτὰς αἰγιαλοῦ ἐμφανιζομένη ἀχλύς, ἐξηγεῖτο πάντοτε ὡς ἐπὶ τῆς γῆς κατάβασις ἢ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀνάδυσις, θεοῦ τινος ἢ θεαίνης. Εἰς τοὺς γόους τοῦ ποθητοῦ υἱοῦ της, ἡ ἀργυρόπεζα Θέτις *καρπαλίμως ἀνέδυ ἠΰτ' ὀμίχλη»* (Ἰλ. Α. 359), καὶ ὑπεσχέθη αὐτῷ νὰ παρακαλέσῃ τὸν Δία ἵνα τὸν τιμήσῃ καὶ ἐκδικήσῃ τὴν προσγενομένην ὕβριν, πρὸς τοῦτο δὲ *ἠερίη* ἀνέβη μέγαν Οὐρανὸν Οὔλυμπόν τε (Ἰλ. Α. 495)· καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς περιεκαλύφθη δι' *ἠέρος* ὑπὸ τῆς γλαυκώπιδος Ἀτρυτώνης ἵνα φθάσῃ ἀπαρατήρητος μέχρι τῆς Ἀρήτης καὶ τοῦ θείου Ἀλκινόου, εἰς οὓς ὡς ἐπλησίασεν, πάλιν ἀπ' αὐτοῦ *χύτο θέσφατος ἀήρ*, καὶ ἐγένετο ὁρατὸς εἰς τοὺς Φαίακας οἵτινες θαύμαζον *ὁρόωντες τὸν φῶτα* (Ὀδ. Η 140—145)· καὶ ὁ Ζεὺς ἵνα μὴ ὁ νεκρὸς τοῦ Πατρόκλου πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Τρώων, καὶ γείνῃ τῶν κυνῶν ἕλωρ, ἔχεε περὶ αὐτὸν *ἠέρα πολλὴν* (Ἰλ. Ρ. 269)· τὴν ὁμίχλην ἐκ τῶν ἀνέμων ἔφερεν ὁ Νότος «*Εὖτ' ὄρεσι κορυφῇσι Νότος κατέχευεν ὀμίχλην*» (Ἰλ. Γ. 10)· ἦσαν δὲ πλὴν αὐτοῦ γνωστοὶ ἄνεμοι ὁ Βορρᾶς, ὁ Εὖρος καὶ ὁ Ζέφυρος, οἵτινες διεφιλονείκουν μεταξύ των τὴν σχεδίαν τοῦ πολυπαθοῦς Ἰθακησίου καί :

«Ἄλλοτε μέν τε Νότος Βορέῃ προβάλεσκε φέρεσθαι,
ἄλλοτε δ' αὖτ' Εὖρος Ζεφύρῳ εἴξασκε διώκειν (Ὀδ. Ε. 331).

Τοὺς ἀνέμους ἔπεμπεν ὁ Ζεὺς ἐκ τῶν νεφῶν, ταμίαν δὲ αὐτῶν εἶχε καταστήσει τὸν Αἴολον εἰς οὗτινος τὴν διάθεσιν ἐναπέκειτο «*ἠμὲν παυέμεναι ἠδ' ὀρνύμεν ὅν κ' ἐθέλῃσιν*» (Ὀδ. Κ. 22)· τῶν ἀνέμων τούτων τὰ

κέλευθα εἰς ἀσκὸν καταδήσας ὁ Αἴολος, παρέδωκε εἰς τὸν μεγαλόψυχον Ὀδυσσέα ἀφεὶς μόνον «*πνοιὴν Ζεφύρου*» ἵνα κατευοδώσῃ αὐτὸν οἴκαδε.

Ὁ Νότος περιγράφεται ὡς ὑγρὸς ἄνεμος (ἐξ οὗ καὶ ἡ νοτίη = ὑγρασία), καὶ προκαλεῖ τὴν ἐμφάνισιν τῶν νεφῶν καὶ τὴν βροχήν, τοὐναντίον δ' ὁ Βορρᾶς καίτοι *ἀλεγεινὴν* ἔχων τὴν πνοὴν φέρεται ὡς πρόξενος αἰθρίας (αἰθρηγενέτης), καθαίρων τὴν ἀτμόσφαιραν ἐκ τῶν νεφῶν καὶ ἀτμίδων, ἐν χειμερίᾳ δὲ πνέων ὥρᾳ ταχέως ἔφερεν ἐκ τῶν νεφῶν νιφάδα ἢ ψυχρὴν χάλαζαν (Ἰλ. Ξ. 394), ἔπνεε δὲ πολλάκις συνεχῶς κατὰ τὴν ὀπώραν, καὶ εἶχε μετὰ τοῦ Ζεφύρου τὴν κατοικίαν αὐτοῦ εἰς τὸν Θρακικὸν πόντον (πιθανῶς Προποντίδα ἢ Εὔξεινον κατ' Εὐστάθιον).(1)

«Οἱ δ' ἄνεμοι πάλιν αὖτις ἔβαν οἶκον δε νέεσθαι
Θρηήκιον κατὰ πόντον» (Ἰλ. Ψ. 229).

Ὁ Εὖρος ἦτο νοτιοανατολικὸς ἄνεμος πολλάκις καὶ οὗτος διαρκής, ὡς ἐν τῇ νήσῳ τοῦ Ὑπερίωνος ἔνθα ἐπὶ μῆνα ὁλόκληρον συνεκράτει τὸν Ὀδυσσέα ἐκεῖ μετὰ τοῦ Νότου διαρκῶς πνέων (Ὀδ. Μ. 325)· ὁ δυτικὸς Ζέφορος (λὶψ) παρίσταται ὡς ὑγρός, (αἰὲν ἔφυδρος), καὶ σφοδρότατος (δυσαὴς μέγας ἀκραής), μετὰ βοῆς πνέων ἄνεμος (κελάδων κελαδεινός)· εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας ὅμως χώρας,καὶ τὰς χώρας τῶν μακάρων πρὸς δυσμάς, φέρεται ὡς γλυκὺς καὶ ἤπιος ἄνεμος. Εἰς τὸ Ἠλύσιον πεδίον π. χ. δὲν ὑπάρχει.

«Οὐ νιφετός, οὔτ' ἄρ' χειμὼν πολὺς οὔτε ποτ' ὄμβρος
ἀλλ' αἰεὶ Ζεφύροιο λιγὺ πνείοντος ἀήτας
Ὠκεανὸς ἀνίησιν ἀναψύχειν ἀνθρώπους» (Ὀδ. Δ. 568).

καὶ εἰς Σχερίαν δὲ (Κέρκυραν)

«Οὔποτε καρπὸς ἀπόλλυται οὐδ' ἀπολείπει
χείματος οὐδὲ θέρευς, ἐπετήσιος ἀλλὰ μάλ' αἰεὶ
Ζεφυρίη πνείουσα τὰ μὲν φύει, ἄλλα δὲ πέσσει».
(Ὀδ.Η. 119.)

(1) Εὐσταθ. 1408. 40.

Καὶ καὶ μὲν οἱ ἄνεμοι συνήργουν ὡς εἴρηται, ἄλλος μὲν πρὸς πρόκλησιν βροχῆς ἢ λαίλαπος, ἄλλος δὲ χιόνος ἢ παγερᾶς χαλάζης, ἀλλ' ὅμως καὶ τὰς ἐνδείξεις ταύτας τῶν μεταβολῶν τοῦ καιροῦ αὐτὸς ὁ Ζεὺς παρεῖχε τοῖς βροτοῖς. *(Διὸς ὄμβρος)* (Ἰλ. Κ. 5.)

»Ὡς δ' ὅταν ἀστράπτῃ πόσις Ἥρας ἠϋκόμοιο
τεύχων ἢ πολὺν ὄμβρον ἀθέσφατον ἢ χάλαζαν
ἢ νιφετόν, ὅτε πέρ τε χιὼν ἐπάλυνεν ἀρούρας» καὶ
Ὀδ. Ξ 457, »νὺξ δ' ἄρ' ἐπῆλθε κακὴ σκοτομήνιος, ὗε δ' ἄρα Ζεὺς
παννύχιος, αὐτὰρ ἄη Ζέφυρος μέγας, αἰὲν ἔφυδρος» κτλ.

Ὡς προμήνυμα κακοκαιρίας ἢ καὶ πολέμου, ἔστελλεν ὁ Ζεὺς τὴν Ἴριδα (Ἰλ. Λ. 27 Ρ. 547)· ὁσάκις δὲ ἐπεθύμει νὰ καλύψῃ μὲ χιόνας τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων καὶ τὰ λωτοῦντα πεδία, ἐκοίμιζε τοὺς ἀνέμους καὶ ἤρχετο ἐκηβολῶν. (Ἰλ. Μ. 278)

Τότε δὲ ἐξέπεμπεν εἰς τοὺς ἀσθενεῖς βροτοὺς ἄσπετον ὄμβρον ἢ πλήμμυραν, ὁσάκις ὠργίζετο κατ' αὐτῶν διαπραττόντων ἀδικίας. (Ἰλ. Π. 385)

»Ὡς δ' ὑπὸ λαίλαπι πᾶσα κελαινὴ βέβριθε χθὼν
ἤματ' ὀπωρινῷ, ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ
Ζεύς, ὅτε δή ῥ' ἄνδρεσσι κοτεσσάμενος χαλεπήνῃ,
οἳ βίῃ εἰν ἀγορῇ σκολιὰς κρίνωσι θέμιστας,
ἐκ δὲ δίκην ἐλάσωσι, θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες·
τῶν δέ τε πάντες μὲν ποταμοὶ πλήθουσι ῥέοντες
πολλαὶ δὲ κλιτῦς τότ' ἀποτμήγουσι χαράδρας
ἐν δ' ἅλα πορφυρέην μεγάλα στενάχουσι ῥέουσαι
ἐξ ὀρέων ἐπὶ κάρ, μινύθει δέ τε ἔργ' ἀνθρώπων
ὡς ἵπποι Τρῳαὶ μεγάλα στενάχοντο θέουσαι.»

Ὡς σημεῖον δὲ φονικῆς μάχης ἔπεμπε αἱματηρὰν βροχήν· οὕτω ἐν Ἰλ. Λ. 52 λέγει

. . . . «ἐν δὲ κυδοιμὸν
ὦρσε κακὸν Κρονίδης, κατὰ δ' ὑψόθεν ἧκεν ἐέρσας
αἵματι μυδαλέας (1) ἐξ αἰθέρος οὕνεκ' ἔμελλεν
πολλὰς ἰφθίμους κεφαλὰς Ἄϊδι προϊάψειν» (2)

(1) = βριθούσας, καθύγρους.
(2) Πρβλ. καὶ Ἡσιόδ. Ἀσπὶς Ἡρακλέους 383
. . . . . «μέγα δ' ἔκτυπε μητίετα Ζεὺς
κὰδ δ' ἄρ ἀπ' οὐρανόθεν ψιάδας βάλεν αἱματοέσσας
σῆμα τιθεὶς πολέμοιο ἐῷ μεγαθαρσεῖ παιδί.»

καὶ ἀλλαχοῦ δὲ (Π. 459), ὁ Ζεὺς τιμῶν τὸν φονευθέντα υἱόν του Σαρπηδόνα διεγείρει αἱματηρὰν μάχην πέμπων ὡς σημεῖον αὐτῆς *ψιάδας αἱματοέσσας*· τὸ φαινόμενον τοῦτο ὅπερ καὶ νῦν ὡς κάκιστος οἰωνὸς ἐξηγεῖται, καὶ κακῶν προάγγελος, εἶχε παρατηρηθῆ ἔκτοτε· προέρχεται δὲ ὅταν ἄνεμος συμπαρασύρας ἐρυθρὸν χοῦν προσπνεύσῃ συμπυκνουμένῳ νέφει καὶ συναναμίξῃ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀτμίδων· τοιοῦτον τι βεβαίως θὰ ἔλαβε καὶ τότε χώραν, προσφυσήσαντος ἀνέμου ἐκ πλησιοχώρου σιδηρούχου ἐδάφους· τὴν γνώμην ταύτην ἀσπάζεται ὁ Εὐστάθιος ὅστις καὶ ἄλλα παρόμοια ἀναφέρει συμβεβηκότα (1).

Τὴν ἀστραπὴν καὶ τὸν κεραυνὸν ἐτίνασσε κατὰ τῶν ἀνθρώπων ὁ Κρονίων ὁσάκις ὀργιζόμενος κακὰ περί τινος ἐβουλεύετο, ἢ ὁσάκις ἤθελε νὰ συγκρατήσῃ παράφορον ὁρμήν, ἢ νὰ ἐπιδοκιμάσῃ εὐκταίαν σκέψιν· χλωρὸν δὲ κατελάμβανε τοὺς ἀνθρώπους δέος τότε

»παννύχιος δέ σφιν κακὰ μήδετο μητίετα Ζεὺς
σμερδαλέα κτυπέων· τοὺς δὲ χλωρὸν δέος ᾕρει» (Ἰλ. Η. 479.)

Τὴν τῆς ἀστραπῆς λαμπηδόνα συχνότατα μεταχειρίζεται ὁ Ὅμηρος ἵνα παραβάλλῃ πρὸς ταύτην τοῦ ἀπαστράπτοντος τῶν ὅπλων χαλκοῦ τὴν λάμψιν· οὕτω ὁ Ἰδομενεὺς πορεύεται εἰς τὴν μάχην ὅμοιος μὲ ἀστραπὴν τὴν ὁποίαν λαβὼν ὁ Ζεὺς ἐν τῇ χειρὶ τινάσσει ἀπὸ τοῦ φαεινοῦ Ὀλύμπου, εἶνε δὲ ἡ λάμψις αὐτῆς ὡς σημείου παρὰ τοῦ Διὸς πεμπομένης, ἔξοχος.

(1) Εὐστάθ. 830.8. «λέγεται δ' ὑπ' ἄλλων καί τι καινότερον· περὶ γὰρ τὰ Ἀρμένια ὄρη καὶ χιόνες, φασὶν ἐρυθραὶ καταρρήγνυνται διὰ τὸ ἐκ μιλτώδους γῆς ἀναθυμιάσεις τοιαύτας ἀναφερομένας, ὅμοιον ἀποτελεῖν τὸν πίπτοντα νιφετόν. Καὶ τοιόνδε μὲν καὶ τοῦτο· τεθεώρηται δὲ οὐ πρὸ πολλοῦ καὶ τῆς τῶν Μακεδόνων γῆς περὶ τὸν εἴτε Ἄξιον εἴτε Βαρδάριον καταρραγεῖσα ὕφαιμος ἀδρὰ χάλαζα, σημαίνουσα ὡς ἔοικε δεινά· ὧν πεῖρα μετ' οὐ πολὺ κατήραξεν ἐπ' ἀπωλείᾳ τῆς γείτονος πόλεως· ὡς δὲ καὶ ποταμοί ποτε ἔρρευσαν αἵμασιν, ἱστόρηται καὶ αὐτό· οὕτω δὲ καὶ ὅτι οὐ μόνον εἰς αἷμα χρήζονται ὕδατα πολλάκις, ὡς καὶ τὸ ὕδωρ τῆς ἐν Βαβυλῶνι φασὶ λίμνης ἐρυθρὸν ἐπί τινας ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑτεροίας χρόας. . . .»

»Βῆ δ' ἴμεν ἀστεροπῇ ἐναλίγκιος ἤντε Κρονίων
χειρὶ λαβὼν ἐτίναξεν ἀπ' αἰγλήεντος Ὀλύμπου
δεικνὺς σῆμα βροτοῖσιν· ἀρίζηλοι δὲ αἱ αὐγαί.» (Ἰλ. Ν. 242.)

Ἡ δὲ βροντὴ δεινὸν ἐνεποίει φόβον καὶ μεγάλην ἐκέκτητο δύναμιν, οὕτως ὥστε καὶ τὰς θυέλλας ἐκ τῶν νεφῶν πρὸς τὰ πεδία ἐξώθει.

Οὕτω περὶ Τρώων λέγεται.

»Οἱ ρ' ἴσαν, ἀργαλέων ἀνέμων ἀτάλαντοι ἀέλλῃ,
ἥ ρα θ' ὑπὸ βροντῆς πατρὸς Διὸς εἶσι πέδονδε,
θεσπεσίῳ δ' ὀμάδῳ ἁλὶ μίσγεται, ἐν δέ τε πολλὰ
κύματα παφλάζοντα πολυφλοίσβοιο θαλλάσης,
κυρτὰ φαληριόωντα, πρὸ μέν τ' ἄλλ' αὐτὰρ ἐπ' ἄλλα».
(Ἰλ. Ν 795).

ἤτοι «Οὗτοι δ' ἐπορεύοντο ὅμοιοι μὲ θύελλαν χαλεπῶν ἀνέμων, ἥτις ὑπὸ τῆς βροντῆς τοῦ πατρὸς Διὸς ἐπέρχεται εἰς τὸ πεδίον, μὲ θεσπέσιον δὲ θόρυβον μίγνυται μετὰ τῆς θαλάσσης, ἐντὸς δὲ πολλὰ παφλάζοντα κύματα τῆς πολυφλοίσβου θαλάσσης ὑπάρχουσι, ἄλλα ἔμπροσθεν μέν, ἄλλα δ' ἐπ' αὐτῶν».

Τὴν ἀστραπὴν συγχέει πολλάκις ὁ Ὅμηρος μετὰ τοῦ κεραυνοῦ ὃν ἐκράτει ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ ὁ Κρονίδης (Ἰλ. Λ. 184.)· ἦτο δὲ τρομερὸν τὸ σύμβολον τοῦτο τῆς παντοδυναμίας τοῦ μεγίστου τῶν Ὀλυμπίων, δι' οὗ πολλάκις οὐ μόνον τοὺς πονηροὺς βροτοὺς (Ὀδ. Ψ 330), ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀθανάτους, ὁσάκις παρεξετρέποντο εἰς πράξεις τὰς ὁποίας οὗτος δὲν ἐνέκρινε, κατεκεραύνου, τοιαῦτα δ' ἀνίατα, ὅπου ἐνέσκηπτεν ὁ κεραυνός, ἕλκη παρῆγεν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ μάκαρες δυσκολώτατα ἠδύναντο ν' ἀπαλλαγῶσιν αὐτῶν· οὕτω ὁ Ζεὺς χολωθεὶς ὡς εἶδε τὴν Ἥραν καὶ τὴν Ἀθηνᾶν παρὰ τὴν θέλησίν του ἀναμιγνυομένας εἰς τὴν μάχην, ἀπειλεῖ ὅτι θέλει χολώσει διὰ τοῦ κεραυνοῦ τοὺς ἵππους τῶν ἁρμάτων αὐτῶν, τοιαύτην δὲ θὰ προξενήσῃ εἰς τὰς πανισχύρους θεαίνας συμφοράν, ὥστε οὐδὲ εἰς δέκα ἐνιαυτοὺς θὰ ἰαθῶσι τὰ ἕλκη «*ἅ κεν μάρπτῃσι κεραυνός*»· ταῦτα δ' ἠπείλει ὠργισμένος ἰδίως κατὰ τῆς φιλοπολέμου θυγατρός, διότι ὅσον ἀ-

φώρα τὴν θειάνασσαν σύζυγον αὕτη *«αἰεὶ ἔωθεν ἐνικλᾶν ὅτι κεν εἴπῃ»* καὶ δὲν τὴν ἐσυνερίζετο ἐπομένως (Ἰλ. Θ. 399—408). Τὸν κεραυνὸν καλεῖ ὁ Ὅμηρος καὶ σέλας

«αὐτὸς δ' ἐξ Ἴδης μεγάλ' ἔκτυπε, δαιόμενον δὲ
ἧκε σέλας μετὰ λαὸν Ἀχαιῶν· οἱ δὲ ἰδόντες
θάμβησαν καὶ πάντας ὑπὸ χλωρὸν δέος εἷλεν (Ἰλ. Θ. 75).

Πίπτων ὁ κεραυνὸς παρῆγε φλόγα ἔχουσαν ὄψιν καὶ ὀσμὴν καιομένου θείου, *«δεινὴ δὲ φλὸξ ὦρτο θεείου καιομένοιο»* (Ἰλ. Θ. 135) καὶ ἀλλαχοῦ·

«Ζεὺς δ' ἄμυδις βρόντησε καὶ ἔμβαλε νηὶ κεραυνὸν
ἡ δ' ἐλελίχθη πᾶσα Διὸς πληγεῖσα κεραυνῷ
ἐν δὲ θεείου πλῆτο, πέσον δ' ἐκ νηὸς ἅπαντες.»
(Ὀδ. Ξ 305)

αἱ ἐκ τοῦ ἰσχυροτάτου τούτου ἠλεκτρικοῦ σπινθῆρος ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ λαμβάνουσαι χώραν χημικαὶ δράσεις, (παραγωγὴ ὄζοντος καὶ νιτρωδῶν ἀτμῶν), ἀναθυμιῶσι παρεμφερῆ πως ὀσμὴν τοῦ καιομένου θείου·

Τέρας πολέμου ἢ ναύταις ἦσαν καὶ οἱ διάττοντες ἀστέρες, ὧν ἅπαξ μνημονεύει παραβάλλων τὴν ἐκ τοῦ Οὐρανοῦ κάθοδον τῆς βοώπιδος Παλλάδος, πρὸς ἀστέρα λαμπρὸν ἀφ' οὗ πολλοὶ σπινθῆρες ἐξακοντίζονται, καὶ τὸν ὁποῖον πέμπει τοῦ ἀγκυλομήτεω Κρόνου ὁ παῖς

«ἢ ναύτῃσι τέρας ἠὲ στρατῷ εὐρέϊ λαῶν» (Ἰλ. Δ. 76).

Συνελόντι εἰπεῖν, ἅπαντα τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα ὁ Ὅμηρος ἀπέδιδεν εἰς τὸν δεσπότην τοῦ Οὐρανοῦ Δία· οὗτος διενεργεῖ πανθ' ὅσα ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ λαμβάνουσι χώραν, ἀποστέλλει τὰς βροχὰς τὴν χάλαζαν καὶ τὰς ταρφειὰς χιόνας, κατασκευάζει τὸν βροντώδη κεραυνόν, συναγείρει τὰς νεφέλας καὶ ἀπολύει αὐτὰς ἀπὸ τοῦ χιονοσκεποῦς Ὀλύμπου, ὁσάκις δὲ τὴν θυσσανόεσσαν ἤθελε κινήσει αἰγίδα, κελαινὰ νέφη κατακαλύπτουσι τὰ ὄρη, καταιγὶς δὲ καὶ χεῖμα δεινὸν ἐνσκήπτουσι κατὰ τῶν οἰζυρῶν τῆς Γῆς κατοίκων.

III

ΧΗΜΕΙΑ

«Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε
ἥμενοι αὖθι ἕκαστοι ἀκήριοι, ἀκλεὲς αὔτως» (Ἰλ. Η. 99).

Οἱ κατ' ἐξοχὴν τοῦ καλοῦ καὶ τῆς εὐζωΐας ἐρασταὶ τοῦ Ὁμήρου ἥρωες, φυσικὸν ἦτο μετ' ἐπιμελείας ν' ἀναζητῶσι καὶ καλλιεργῶσι τὰ μέσα ἐκεῖνα, ἅτινα καὶ τὰ τοῦ βίου χρήσιμα τελειότερα θὰ τοῖς παρεῖχον, καὶ τῆς ἐμφύτου αὐτοῖς φιλοκαλίας τὰς ἀπαιτήσεις θὰ ἐπλήρουν, καὶ τοὺς μὲν ἀγροὺς λιπαίνοντες (Ὀδ. Ρ. 297) ἀγλαοτέρους συνεκόμιζον τοὺς καρποὺς τῆς ζωοδοτείρας γῆς, τὰς δὲ βασιλικὰς χλαῖνας φοίνικι ἢ πορφύρᾳ βάπτοντες, (Ὀδ. Τ. 225 Ἰλ. Κ. 133) καὶ χρυσοῖς δαιδάλοις κατακοσμοῦντες, διέκρινον τὰς πολυτελεῖς τῶν δίων ἀνάκτων, εἰς οὓς οἱ θεοὶ ἔδωσαν τὸ σκῆπτρον, ἐνδυμασίας, ἀπὸ τὰς τῶν λοιπῶν μερόπων ἀνδρῶν. Οὐδὲ περιωρίζοντο πολλὰ καὶ ποικίλα ἐκ μετάλλων χαλκεύοντες δαίδαλα, πόρπας καὶ γναμπτὰς ἕλικας, κάλυκας καὶ ὅρμους (περιδέραια), δι' ὧν τελειοτέραν ἀνεδείκνυον τὴν φυσικὴν αὐτῶν καλλονήν, τῆς Ἀφροδίτης ἐξωραΐζοντες τὰ χρυσᾶ δῶρα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν τῶν μετάλλων βαφὴν ἀντεποιοῦντο δι' ἧς καθίστων μέγα τὸ κράτος αὐτῶν, διαψεύδοντες οὕτω τὸν Βάκωνα ὅστις εἰς πολλῷ μεταγενεστέρους τὴν ἐφεύρεσιν ἀποδίδει (1).

Ἐκ πασῶν τῶν τεχνῶν ὅσαι τυγχάνουσιν οὖσαι τῆς Χημείας ἐφαρμογαί, μᾶλλον ἐπιμεμελημένη ἦτο ἡ

(1) Ὅρα Silvar Silva. Cent. I § 86 «Experimentum indurations per frigus odie inventum est; metalla scillicet repetita ex cale factione. et eatinctione in frigide indurescire.» Πρβλ. και Κλ. Ῥαγκαβῆ ὁ καθ' Ὅμηρον οἰκιακὸς βίος σελ. 14.

μεταλλουργία, καὶ τοῦτο διότι διὰ ταύτης χύνοντες καὶ ἐλαύνοντες τὰ μέταλλα, παρεσκεύαζον τὰ τοῦ πολέμου ὅπλα δι' ὧν καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν των προησπίζοντο, καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν των ἄσπιλον διετήρουν· ἀλλὰ καὶ ἄλλαι τέχναι καὶ γνώσεις παντοῖαι ἐκ τῆς χημείας ἀπορρέουσαι ἦσαν γνωσταί, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἑξῆς θέλομεν διαλάβει.

Α΄) Ἡ **Βαφική**· ἡ ὡραία βαφὴ τῶν ἐνδυμάτων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων καθίστα αὐτὰ πολυτιμότατα, καθ' ὅσον χρώματα ζωηρὰ ἦσαν λίαν σπάνια καὶ μόνον εἰς βασιλικοὺς οἴκους καὶ ἀμφιέσσεις ἀπήντων. Ἰδίως δὲ πολύτιμος ἦτο ἡ διὰ φοίνικος βαφή· ἐκαλεῖτο δὲ φοῖνιξ, ἅτε ἐκ τῶν Φοινίκων γνωστὴ γενομένη, ἡ πορφύρα, ἡ ἐκ τῶν γνωστῶν κογχυλίων μελανέρυθρος βαφή· ὁ Εὐστάθιος παράγει τὴν λέξιν ἐκ τοῦ φόνος, ἤτοι τοῦ αἵματος, καὶ πιθανολογεῖ ὅτι τὸ χρῆμα τοῦτο συνεκόμιζον ἐκ τῶν καρπῶν τῆς πρίνου(1). Τοῦτο δὲν φαίνεται ἡμῖν ἀκριβὲς διότι οὕτω δὲν ἐξηγεῖται τὸ εἰς ἄκρον πολύτιμον τῆς οὐσίας, ὅπερ συνάγομεν μεταξὺ ἄλλων καὶ ἐκ τῶν χωρίων Ἰλ. Δ 141 καὶ Ἰλ. Η. 305. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἀναφέρεται ὅτι ὁ καὶ ἄλλως πολύτιμος ἐλέφας (ἐλεφάντινον ὀστοῦν), βαπτόμενος διὰ φοίνικος ἐφυλάσσετο μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας παρὰ τῶν βασιλέων ὡς ἀγλάϊσμα, χρησιμεύων καὶ ὡς τὸ ἐπιφθονώτατον τῶν ἵππων κόσμημα καὶ ὡς δόξα τοῦ ἱππέως, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, λέγει ὅτι μετὰ τὴν μονομαχίαν συμφιλιωθέντες, ὁ ἀνδροφόνος Ἕκτωρ καὶ ὁ τοῦ Τελαμῶνος ὡραῖος υἱός, ἀντήλλαξαν περικλυτὰ δῶρα, καὶ ὁ μὲν Ἕκτωρ ἔδωκε τῷ Αἴαντι ἀργυρόηλον ξῖφος, οὗτος δὲ ἀντάξιον ἀποδίδων δῶρον ἐδώρησε τῷ Πριαμίδῃ *ζωστῆρα φοίνικι φαεινόν*. Τὴν διὰ φοίνικος δὲ βαφὴν ἠπίσταντο μάλιστα καὶ αἱ Μῃονίδες (Λυδαὶ) καὶ Κάριαι γυναῖκες (Ἰλ. Δ. 141)· καὶ τοῦτο ἀναμφιβόλως διὰ τὴν κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Λυδίας καὶ Καρίας ἄφθονον ἐπίδοσιν.

(1) Εὐσταθ. Ἰλ. 456.

τῶν πορφυρογόνων κογχυλίων. Φοινικόεις ἦτο καὶ ὁ ζωστὴρ τοῦ Οἰνέως (Ἰλ. Ζ. 219), καὶ ἡ χλαῖνα τοῦ Νέστωρος (Ἰλ. Θ. 116), καὶ οἱ ἱμάντες δι' ὧν τὴν κλίνην του συνέδεεν ὁ Ὀδυσσεύς (Ὀδ. Ψ. 201). Φοινικοπάρῃοι ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ νῆες (Ὀδ. Λ. 124 καὶ Ψ. 271), δὲν ἕπεται ὅμως ἐκ τούτου ὅτι ἦσαν διὰ φοίνικος βεβαμμέναι, ἀλλ' ὅτι εἶχον χρῶμα παρόμοιον τῷ φοίνικι, οὕτω καὶ ἐν Ἰλ. Ψ. 424 ἀναφέρει φοίνικα ἵππον, καὶ ἐν Ψ. 771 λέγει ὅτι κατὰ τὸν μεταξὺ Αἴαντος καὶ Ὀδυσσέως ἐπ' ἄθλῳ δεινὸν ἀγῶνα πυκναὶ σμώδιγγες (μώλωπες) ἀνέδραμον φοινικόεσσαι· ἐπειδὴ δὲ δὲ αἱ φοινικοπάρῃοι νῆες ἀναφέρονται ἐν τοῖς ῥηθεῖσι χωρίοις ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως, πιθανῶς ἐκέκτηντο τὸ χρῶμα ἀπὸ τῆς ὀρυκτῆς μίλτου, διότι διὰ τοιαύτης ὕλης εἶχον βαφῆ τὰ δέκα πλοῖα μεθ' ὧν ἐξέπλευσε κατὰ τῆς Τροίας ὁ πολυμήχανος τῶν Ἰθακησίων ἡγεμών (Ἰλ. Β. 637). Συνώνυμον τοῦ φοινικοῦς εἶνε καὶ τὸ εὐρύτερον ἁπαντῶν πορφυροῦς· πορφυρᾶ ἐβάπτοντο τὰ πολύτιμα ἐν γένει ἱμάτια, χλαῖναι καὶ φάρεα, τάπητες, ῥήγεα, δίπλακες, πέπλοι κτλ. ἂν ταῦτα πάντα διὰ πορφύρας ἦσαν βεβαμμένα ἢ διὰ ἄλλης τινὸς βαφικῆς ὕλης, τοῦτο οὐδαμόθεν τεκμαίρεται· διὰ τοῦ πορφυροῦ χρώματος ἐξεικονίζει συχνὰ ὁ ποιητὴς τὴν ἀγρίαν καὶ μεγαλοπρεπῆ τῆς φύσεως καλλονήν, ἀναφέρων πορφυρᾶ ἅλα καὶ κύματα (Ἰλ. Π. 391. Α. 402), πορφυρᾶς νεφέλας (Ἰλ. Ρ. 551), καὶ καθεξῆς.

Πλὴν τῆς λαμπρᾶς ταύτης βαφῆς γνωστὴ ἦτο καὶ ἡ μέλαινα, δι' ἧς ἰδίως ἔβαφον τὰ κυρτὰ πλοῖα· πρὸς τοῦτο πιθανῶς μετεχειρίζοντο τὴν πίσσαν ἥτις ἦτο ἤδη γνωστὴ ἐπὶ Ὁμήρου (Ἰλ. Δ. 275), οὐδαμοῦ ὅμως ἀναφέρει ὀνομαστὶ πῶς ἔβαφον τὰ πλοῖα, οὐδὲ κατὰ τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ἐν τῇ νήσῳ τῆς φιλέρωτος νύμφης κατασκευὴν τῆς σχεδίας κατὰ τὴν κατασκευὴν ταύτης, ὁ Ἰθακήσιος ἥρως, ἀφοῦ διὰ μακρῶν ἐπηγκενίδων ἐπεραίωσε τὸν σκελετὸν καὶ ἐτοποθέτησε τὸν ἱστὸν καὶ τὸ πηδάλιον

«Φράξε μιν ῥίπεσσι διαμπερὲς οἰσυΐνῃσιν
κύματος εἶλαρ ἔμεν· πολλὴν δ' ἐπεχεύατο ὕλην.»
('Οδ. Ε. 257).

Ἡ ἑρμηνεία ἣν οἱ σχολιασταὶ δίδουσιν εἰς τὸ χωρίον, λέγοντες ὅτι ὕλην ἐννοεῖ παντοῖον ὑλικὸν ἐξ ἄμμου, λίθων κτλ., ἅτινα πρὸς ἑρματισμὸν τῆς ἐλαφρᾶς αὐτοῦ σχεδίας ἐνέθεσεν ὁ Ὀδυσσεύς, δὲν φαίνεται ἡμῖν μὴ ἐπιδεχομένη ἀντιρρήσεις, διότι δὲν ἤρκει βεβαίως ἡ δι' ἰτείνου πλέγματος περικάλυψις ἵνα καταστήσῃ τὴν σχεδίαν ὑδατοστεγῆ, καὶ φράξῃ αὐτὴν διαμπερές, ἀλλ' ἐδέετο καὶ ἐπιχρίσματός τινος πρὸς τοῦτο, ὅπερ φυσικῶς ἤθελεν ἐπακολουθήσει τὴν διὰ ῥιπῶν περίφραξιν, ὥστε δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ «πολλὴν δ' ἐπεχεύατο ὕλην» ὡς ἐπεξήγησιν τοῦ διαμπερές. Τοιοῦτον δὲ ἐπίχρισμα θὰ ἦτο ἡ πίσσα, ἥτις πιθανῶς δὲν παρεσκευάζετο δι' εἴδους τινὸς ἀποστάξεως, καὶ δὲν ἦτο ἐν ἄλλοις λόγοις ἡ σημερινὴ πίσσα, ἀλλὰ φυσική τις τοιαύτη, μίγμα ῥητινῶν καὶ τερπενῶν διαφόρων ῥητινοφόρων δένδρων (ῥητινόπισσα). Τοιαύτην δὲ πίσσαν ἠδύνατο νὰ παρασκευάσῃ ἐν τῷ δάσει τῆς ἐρασμίας Καλυψοῦς ἀφθονωτάτην, καλεῖ δὲ αὐτὴν ὕλην καθ' ὅσον ἐκ τῆς ὕλης (ξύλου ἢ δάσους) παρήγετο· οὐδ' ἦτο ἀναγκαῖον μετὰ τὴν περικάλυψιν τῆς σχεδίας ἀμέσως νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ ἔνθεσις τοῦ ἕρματος, ἀλλ' ἡ πρᾶξις αὕτη φυσικῶς ἔπρεπε νὰ λάβῃ χώραν μετὰ τὴν εἰς τὴν θάλασσαν καθείλκυσιν τῆς σχεδίας, ἤτοι ἀφοῦ ὡς ἔπειτα ἀναφέρει διὰ μοχλῶν κατείρυσεν αὐτὴν εἰς ἅλα δῖαν ('Οδ. Ε. 261)· καὶ γραμματικῶς δὲ προσκρούει ἡ τῶν σχολιαστῶν ἑρμηνεία, διότι τὸ ἐπιχεύω οὐδαμοῦ εὑρίσκεται παρ' Ὁμήρῳ εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἐνθέτω, ἀλλὰ τίθεται ἐπὶ περιχύσεως ῥευστῶν οὐσιῶν κυριολεκτικῶς καὶ μεταφορικῶς, τὸ δὲ ὕλη σημαίνει ξύλον ἢ δάσος καὶ οὐδαμοῦ ὑλικὸν ὡς ἐν τῇ σημερινῇ διαλέκτῳ· ὅθεν πιθανώτατον ὅτι τὰς ναῦς περιείληφον διὰ εἴδους φυσικῆς πίσσης συνήθως, ἐξ οὗ ἐλάμβα-

(1) Millin Mineralogie Homérique 1810 σελ. 64.

νον καὶ τὸ μέλαν χρῶμα (μέλαινα, κυανόπρωρος ναῦς κτλ).

Ἄλλα τεχνητὰ χρώματα δὲν ἀναφέρονται, τὸ δὲ πλούσιον αὐτοῦ χρωματολογικὸν λεξικὸν ὁ Ὅμηρος μετεχειρίζετο πρὸς ἐξεικόνισιν ἀντικειμένων καὶ καλλονῶν τῆς φύσεως, καὶ οὐχὶ προϊόντων τέχνης. (1)

Β. Βυρσοδεψική.

Ἡ δέψησις τῶν δερμάτων ἦτο γνωστή, διότι ἀναφέρεται ὅτι ὁ δῖος Ὀδυσσεὺς ἔστρωσεν ἀδέψητον βοέην· καὶ τὰ μὲν ἀκατέργαστα δέρματα μετεχειρίζοντο ὡς στρωμνὰς ρίπτοντες ἐπ' αὐτῶν μαλακὰς καὶ οὔλας αἰγῶν ἢ προβάτων δοράς.

»κὰμ μὲν ἀδέψητον βοέην στόρεσ' αὐτὰρ ὕπερθεν,
κώεα πολλ' οἴων, τοὺς ἱρεύεσκον Ἀχαιοί» (Ὀδ. Υ. 28).

τὰ δὲ ἐκ βύρσης κατειργασμένα μετεχειρίζοντο οἱ σκυτοτόμοι εἰς παντοίας χρήσεις, οἷον εἰς κατασκευὴν τῶν πτυχῶν τῶν ἀσπίδων, τῶν ἱμάντων κλπ. σκυτοτόμος διάσημος μνημονεύεται ὁ Τυχίος, ὁ κατασκευάσας τοῦ πελωρίου Αἴαντος τὴν ἑπτάδερμον ἀσπίδα.

»Αἴας δ' ἐγγύθεν ἦλθε φέρων σάκος ἠύτε πύργον,
χάλκεον ἑπταβόειον, ὅ οἱ Τυχίος κάμε τεύχων,
σκυτοτόμων ὄχ' ἄριστος, Ὕλῃ ἔνι οἰκία ναίων
ὅς οἱ ἐποίησεν σάκος αἰόλον ἑπταβόειον (Ἰλ. Η 219)

Διὰ τίνος ὅμως οὐσίας ἀπηργάζοντο τὰ δέρματα εἰς βύρσας, ἂν διὰ τῆς τῶν βαλάνων ταννίνης ἢ ἄλλης τινὸς τοῦτο δὲν δηλοῦται

(1) Οὕτω ἀπαντῶσι ξανθὸς Μενέλαος, ἐρυθρὸς χαλκός, κυάνεοι χαῖται, πολιὸς σίδηρος, χλωρὸν μέλι, ῥοδοδάκτυλος ἠώς, ἰοειδὴς πόντος, αἰθαλόεν μέλαθρον, ἀργὸς (λευκὸς) χήν, αἰόλος (ποικιλόχρους) ὄφις, γλαυκὴ θάλασσα κτλ.

Ἡ Μυροποιία.

Τὴν τοῦ σώματος καλλονὴν περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο οἱ Ὁμηρικοὶ ἥρωες καὶ πολλάκις μετὰ κάματον ἰδίως ἐλούοντο καὶ ἤλοιφον δι' ἐλαίου τὰ εὐσταλῆ αὐτῶν μέλη, ἀλλὰ καὶ μετ' ἁπλῆν νίψιν ἐχρῶντο ἀλοιφαῖς δι' ὧν ἐκράτυνον τοῦ προσώπου τὴν καλλονὴν (Ὀδ. Σ. 179). Ἀλλ' ὁποία τις ἦτο ἡ τοιαύτη ἀλοιφή, ἦτο ἁπλοῦν τι ἔλαιον, ἢ μῦρον ἐξ ἐλαίου καὶ λίπους παρεσκευασμένον καὶ εὐωδιάζον ἐπιχαρίτως; Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο ἁπλοῦν ἐλαίας ἔλαιον, ἀλλὰ τοιοῦτον μετὰ λίπους ἀναμεμιγμένον ἐν παχυρρεύστῳ ὑγρᾷ καταστάσει διότι συχνότατα ἀπαντᾶται ἡ φράσις «λίπ' ἐλαίῳ» μεταχειρίζεται δὲ πολλάκις ὁ Ὅμηρος τὰς λέξεις λίπα, ἔλαιον, καὶ ἀλοιφὴ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀδιακρίτως σημασίας, ὡς ἐν Ὀδ. Ζ. 215 ἔνθα λέγει ὅτι αἱ ἀμφίπολοι τῆς Ναυσικᾶς ἔδωκαν τῷ Ὀδυσσεῖ χρυσῆν λήκυθον ἵνα λουσθῇ, περιέχουσαν ὑγρὸν ἔλαιον, ἣν μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως ἔλαβεν ὁ Ὀδυσσεὺς

«ἦ γὰρ δηρὸν ἀπὸ χροός ἐστιν ἀλοιφὴ (Ὀδ. Ζ. 220).

καὶ κατελθὼν εἰς τὸν ποταμὸν πάντα τὰ μέλη αὐτοῦ «λίπ' ἤλειψεν» (Ὀδ. Ζ. 227)· ἀλοιφὴν δὲ καλεῖ τὸ λίπος (1) (ξύγκι)· διὰ τούτου οἱ μνηστῆρες ἔχριον τὸ τόξον καὶ ἐθέρμαινον ἵνα εὐχερέστερον τανύσωσιν αὐτό· δι' ἀλείφατος ὅπερ καὶ τοῦτο συνώνυμον τοῦ λίπους (πρβλ. καὶ Σ. 351), ἤλειφον τὰ σώματα τῶν νεκρῶν καὶ τὰ λίθινα ἑδώλια ἵνα στίλβωσι (Ὀδ. Γ. 408).

Τὸ ἔλαιον τοῦτο ἠρωμάτιζον δι' εὐωδῶν προσμίξεων, πιθανῶς συμβράζοντες ἄνθη ἢ ἀρωματικοὺς φλοιοὺς ἢ φύλλα, ἦτο δὲ τὸ εὐῶδες τοῦτο ἔλαιον βαρύτιμον, δι' ὅπερ καὶ ὁ Τηλέμαχος τὸ ἐφύλαττεν εὐλαβῶς μετὰ τῶν ἄλλων κειμηλίων εἰς ὑψόροφον θάλαμον

(1) πρβλ. Ἰλ. Ι. 208, 3. 390. Ψ 32.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«ἔθι νητὸς χρυσὸς καὶ χαλκὸς ἔκειτο
ἐσθής τ' ἐν χηλοῖσιν ἅλις τ' εὐῶδες ἔλαιον»
('Οδ. Β. 339).

ἀναφέρεται καὶ ῥοδόεν ἔλαιον, ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἀμβρόστον καὶ θεᾶς μόνον κτῆμα, τῆς εὐστεφάνου τοῦ Διὸς θυγατρός, ἥτις ἔχριε διὰ τούτου τὸ νεκρὸν τοῦ Ἕκτορος σῶμα, ἵνα μὴ συρόμενον φθείρηται· τὸ τοιοῦτον διὰ ῥόδων ἠρωματισμένον ἔλαιον δὲν θὰ ἦτο ἐν χρήσει ἢ θὰ ἦτό τι σπανιώτατον, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οὐδαμοῦ ὁ Ὅμηρος ποιεῖται μνείαν τῶν ῥόδων.

Δ'. Ἀπολύμανσις.

Ὁ κέδρος καὶ τὸ θύον συχνὰ ἐκαίοντο κατὰ τοὺς ὁμηρικοὺς χρόνους καθαίροντα τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ πληροῦντα αὐτὴν εὐωδίας

«. . . . τηλόσε δ' ὀδμὴ
εὐκεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδειν» . . .
δαιομένων». ('Οδ. Ε. 59).

Ὁσάκις δὲ ἤθελον ν' ἀπολυμάνωσι χῶρον τινα ἔκαιον θεῖον ῥίπτοντες αὐτὸ εἰς τὸ πῦρ, ὡς ἔπραξεν ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ τὸν φόνον τῶν μνηστήρων· ἀφοῦ δηλαδὴ ἐτέλεσε τὸ ἀνιαρὸν ἔργον τῆς μνηστηροφονίας, κράξας τὴν γραῖαν Εὐρύκλειαν διέταξεν αὐτὴν νὰ φέρῃ τὸ ἀντιφάρμακον τῶν κακῶν θεῖον ἵνα θειώσῃ τὸ μέγαρον.

«Οἶσε θέειον, γρηῦ, κακῶν ἄκος, οἶσε δέ μοι πῦρ
ὄφρα θειώσω μέγαρον». ('Οδ. Ζ. 481),

ὑπήκουσε δὲ ἡ πιστὴ τροφὸς καὶ

«ἤνεικε πῦρ καὶ θήϊον αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς
διεθείωσε μέγαρον καὶ δῶμα καὶ αὐλήν» ('Οδ. Χ. 494).

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου καθίσταται δῆλον ὅτι ἦσαν γνωσταὶ αἱ ἀντισηπτικαὶ ἰδιότητες τοῦ διὰ τῆς καύσεως τοῦ θείου ἀναπτυσσομένου διοξειδίου.

Ε'. Στίλπνωσις μεταλλικῶν ἀντικειμένων.

Ἡ λαμπρότης τῶν ὅπλων ἦτο τὸ μέγιστον καύχημα τῶν μαχητῶν, ἀναμφίλεκτον ὅθεν ὅτι μετεχειρίζοντο οὐσίας τινὰς πρὸς στίλβωσιν τῶν μετάλλων, τοῦτο ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀποδιδομένων εἰς πολλὰ μέταλλα ἐπιθέτων· οὕτω ὁ σίδηρος καλεῖται αἴθων, πολιός, ὁμοίως ἀναφέρεται δίσκος ἐκ σιδήρου αὐτοχόωνος, ἤτοι ἀκατέργαστος, ἀστίλπνωτος κτλ. Διὰ τίνος ὅμως μέσου ἔστιλβον τὰ μέταλλα δὲν ἀναφέρεται ἐν τοῖς ἔπεσιν· ἰδιάζον ἐνδιαφέρον προκαλεῖ ἡ στίλπνωσις τοῦ χρυσοῦ κατὰ τὴν ἀνάλυσιν χρυσῶν ἀντικειμένων τῶν Μυκηνῶν, παρετηρήθη ὅτι ταῦτα καίτοι ὡς ἐκ τῆς πλουσιότητος τοῦ περιεχομένου ἀργύρου ὤφειλον νὰ ἔχωσι χρῶμα πρὸς τὸ λευκὸν τοῦ ἀργύρου ἀποκλίνον, εἶχον χρῶμα ἐρυθρωπὸν χρυσοῦ, ὅπερ μετέβαλλετο εἰς ἀργυρόχρουν ἅμα πυρουμένου τοῦ ἀντικειμένου. Τὸ φαινόμενον ἐξήγησεν ὁ Ἄγγλος χημικὸς καὶ μεταλλειολόγος κ. John Percy θεωρήσας ὡς πιθανόν, ὅτι διά τινος μεθόδου ἀφήρουν τὸν ἄργυρον ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν ἀντικειμένων, καὶ οὕτω αὕτη πλουσιωτέρα εἰς χρυσὸν καθισταμένη ἐλάμβανε τὸ χρῶμα τοῦ εὐγενοῦς μετάλλου, ὡς πράττουσι τοῦτο εἰς εἴδη τινὰ τῶν νομισμάτων αὐτῶν οἱ Ἰάπωνες (1)· καὶ τοῦτο μὲν διὰ τῶν χημικῶν μέσων τῆς σήμερον εὐκόλως κατορθοῦται, ἀλλὰ διὰ ποίας μεθόδου ἐπετυγχάνετο καὶ παρὰ τοῖς ἥρωσι τοῦ Ὁμήρου; Καθ' ἡμᾶς τοῦτο ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς μετὰ θειου τριβῆς τῶν χρυσῶν ἀντικειμένων, διὰ τῆς συνεχοῦς ταύτης πράξεως ἐσχηματίζετο θειοῦχος ἄργυρος ὃν ἀφήρουν μηχανικῶς ἢ χημικῶς (1), εἰς τοῦτο συνηγορεῖ καὶ

(1) Percy's Analyse des Mykenichen Metalle. Heinrrich Schliemann Mykenæ σελ. 416.

(1) Οἷον διὰ τῆς ἐν οὔροις ἀμμωνίας, ὡς καὶ νῦν πράττοσιυ πολλοὶ πρὸς καθαρισμὸν τῶν ὡρολογίων κτλ.

ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως ἀναφερομένη κάθαρσις τοῦ χρυσοῦ ποτηρίου διὰ θείου (Ἰλ. Π. 228), ἂν καὶ ἐνταῦθα, ἑρμηνεύουσί τινες ὅτι μᾶλλον, κατὰ πρόληψιν, ἐκάπνιζον διὰ θείου καιομένου, ὅπερ ὡς εἴδομεν ἐθεωρεῖτο καθαρτήριον, πρὶν ἢ θύσωσιν εἰς τοὺς θεούς.

ΣΤ'. Ἀργιλλοπλαστική.

Ἡ πληθὺς τῶν ἐξ ἀργίλλου εὑρεθέντων ἀγγείων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Τροίας (1), τῶν Μυκηνῶν (2), καὶ τῆς Ἰθάκης(3), μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ τέχνη τῆς κατασκευῆς πηλίνων ἀγγείων εἶχεν ἀρκούντως καὶ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς ἐκείνους χρόνους προοδεύσει· ἀναφέρει δὲ καὶ ὁ Ὅμηρος τὸν τροχὸν κεραμέως πρὸς ὃν ταχέως καὶ κυκλοτερῶς στρεφόμενον παραβάλλει χορὸν κυκλικόν.

«Οἱ δ' ὅτε μὲν θρέξασκον ἐπισταμένοισι πόδεσσι,
ῥεῖα μάλ, ὡς ὅτε τις τροχὸν ἄρμενον ἐν παλάμησιν
ἑζόμενος κεραμεὺς πειρήσεται, αἴκε θέῃσιν.» (Ἰλ. Σ. 599).

ἀναφέρει καὶ πίθους ἐν οἷς ἐφυλάσσετο ὁ οἶνος (Ὀδ. Β. 340. Ψ. 304) καὶ οἵτινες θὰ ἦσαν ἀναμφιβόλως ἐκ κεράμου, καθ' ὅσον ἐν Ἰλ. Ι, 469 λέγεται ὅτι ἔπινον *πολλὸν ἐκ κεράμων μέθυ* (οἶνον). Τοιοῦτοι πίθοι πελωρίων διαστάσεων εὑρέθησαν καὶ ἐν Ἰσσαρλίκ. (4)

Ζ. Λίπανσις ἀγρῶν.

Τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τῆς λιπάνσεως τῶν ἀγρῶν κάλλιον ἡμῶν ἐξετίμων οἱ τῶν παναρχαίων ἐκείνων χρόνων ἄνθρωποι, διὰ τοῦτο ἐπιμελῶς συνήθροζον τὴν κόπρον τῶν κτηνῶν καὶ διὰ ταύτης ἐλίπαινον τοὺς ἀγρούς των, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ χωρίου Ὀδ. Ρ.

(1) Heinr. Scehliem. Ilios Σελ. 874.
(2) Τοῦ αὐτοῦ Mykenae Σελ. 110.
(3) Ilios Σελ. 55. 56.
(4) Ilios Σελ 315.

297—300, ἔνθα ἀναφέρεται ὅτι ὁ γηραλέος τοῦ Ὀδυσσέως κύων Ἄργος, ἔκειτο παρημελημένος ἐν πολλῇ κόπρῳ τὴν ὁποίαν συνήθροιζον οἱ ὑπηρέται, ἵνα τὴν μεταφέρωσι πρὸς λίπανσιν τοῦ τεμένους τοῦ ἡγεμόνος.

Παραθέτομεν ὧδε καὶ τὸ ἐν λόγῳ χωρίον·

«ἐν πολλῇ κόπρῳ, ἥ οἱ προπάροιθε θυράων
ἡμιόνων τε βοῶν τε ἅλις κέχυτ', ὄφρ' ἂν ἄγοιεν
δμῶες Ὀδυσσῆος τέμενος μέγα κοπρήσοντες·
ἔνθα κύων κεῖτ' Ἄργος ἐνίπλειος κυνοραιστέων.»

Η. Τυροποιΐα.

Ὁ τυρὸς μᾶλλον τοῦ ἀγροδιαίτου βίου τροφὴ ἢ τῶν πλουσίων τῶν ἀνάκτων συμποσίων καρύκευμα ἐτύγχανε, ἐθεωρεῖτο ὅμως πάντοτε ὡς καλὴ τροφή· ἐν Λιβύῃ ἔνθα τὰ πρόβατα τρὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ τελεσφόρως τίκτουσι

«οὔτε ἄναξ ἐπιδευὴς οὔτε τι ποιμὴν
τυροῦ καὶ κρειῶν οὐδὲ γλυκεροῖο γάλακτος» (Ὀδ. Δ. 87.)

Ἦτο γνωστὴ ἐπὶ Ὁμήρου ἤδη ἡ διὰ τοῦ φυράματος τῆς πιτύας πῆξις τοῦ γάλακτος, διότι ἀναφέρεται ὅτι ὁ Παιήων, ὁ ἰατρὸς τῶν θεῶν, τόσον ταχέως ἐθεράπευσε τοῦ θούρου Ἄρεως τὴν πληγήν, ὅσον ταχέως πήγνυσι δι' ἀναταράξεως ὁ ὀπὸς τὸ ὑγρὸν γάλα.

«Ὡς δ' ὅτ' ὀπὸς (1) γάλα λευκὸν ἐπειγόμενος συνέπηξεν
ὑγρὸν ἐόν, μάλα δ' ὦκα περιτρέφεται (2) κυκόωντι
ὣς ἄρα καρπαλίμως ἰήσατο θοῦρον Ἄρηα» (Ἰλ. Ε. 901).

Πλὴν τοῦ τυροῦ κατεσκεύαζον ἐκ τοῦ γάλακτος

(1) Πρβλ. καὶ Εὐστ. 619. 41 «κυρίως ὀπὸς κάλεῖται ἡ τὸν τυρὸν συμπήττουσα πυετία, ὅθεν καὶ ὀπίας τυρὸς ὁ πεπηγὼς ὑπὸ ὀποῦ· λέγεται μέντοι ὀπὸς καὶ τὸ γαλακτῶδες τῆς συκῆς . . . .» ἡ δευτέρα ἑρμηνεία δὲν φαίνεται ὀρθὴ καθ' ὅσον ὁ τῆς συκῆς ὀπὸς δὲν δύναται νὰ πήξῃ τὸ γάλα.

(2) = πήγνυται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ ὀρὸν (τυρόγαλα), ἐξ οὗ ἔβριθον τὰ ἀγγεῖα τοῦ Κύκλωπος.

«ναῖον δ' ὀρῷ ἄγγεα πάντα» ('Οδ. Ι. 222).

Ἦτο δὲ ὁ ὀρὸς τὰ μάλα εὐτελὴς τροφή, δι' ὃ καὶ ὁ αὐθάδης Μελάνθιος σκώπτων τὸν ἐπαιτοῦντα Ὀδυσσέα, προτείνει εἰς τὸν Εὔμαιον νὰ τὸν παραχωρήσῃ αὐτῷ ἵνα φυλάσσῃ καὶ καθαρίζῃ τὸ ποιμνιοστάσιον παχυνόμενος δι' ὀροῦ ('Οδ. Ρ. 225).

Θ. Οἰνοποιΐα.

Ἡ καλλιέργεια τῆς ἀμπέλου ἦτο λίαν διαδεδομένη· πλεῖσται πόλεις ἀναφέρονται ὡς οἰνοφόροι, ἡ ἐν Εὐβοίᾳ Ἱστίαια (πολυστάφυλος. Ἰλ. Β. 537.), ἡ Ἐπίδαυρος (ἀμπελόεις Ἰλ. Β. 561), ἡ τῶν Κυκλώπων χώρα, ἔνθα αὐτοφυῶς αἱ ἄμπελοι βλαστάνουσιν παράγουσαι οἶνον ἐριστάφυλον ('Οδ. Ι. 110), ἡ Φρυγία (ἀμπελόεσσα Ἰλ. Γ. 184), ἡ Πήδασος (Ἰλ. Ι. 294), ἡ Ἰθάκη ('Οδ. Α. 193 Λ. 193)· ἡ Ἄρνη (Ἰλ. Β. 50). ἡ Συρία, ἡ Λῆμνος, ἡ Θρᾴκη, ἐπίσης ἐξαίρονταιὁ Πρήμνειος, ὁ Κικόνειος οἶνος κτλ.

Πῶς κατεσκεύαζον τὸν οἶνον, δὲν περιγράφει οὐδαμοῦ ὁ Ὅμηρος, ἀλλὰ βεβαίως ἡ μέθοδος τῆς παρασκευῆς αὐτοῦ δὲν θὰ ἦτο ἀτελεστέρα τῆς νῦν ἐν χρήσει κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν Ἑλλάδι, ἥτις κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς περιγραφομένης λεπτομερῶς παρ' Ἡσιόδῳ·(1) τὸν οἶνον ἔπινον πάντοτε μετὰ πολλοῦ ὕδατος μιγνύοντες· ὁ οἶνος τὸν ὁποῖον ἐδώρησεν ὁ Μάρων ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὸν Ὀδυσσέα, ἦτο τοσοῦτον ἔξοχος, ὥστε εἰς ἓν δέπας ἔχυνον εἴκοσι *μέτρα* (2)

(1) «Εὖτ' ἂν δ' Ὠρίων καὶ Σείριος ἐς μέσον ἔλθῃ
οὐρανό· Ἀρκτοῦρον τε ἴδῃ ῥοδοδάκτυλος Ἠώς,
ὦ Πέρσῃ, τότε πάντας ἀπόδρησε οἴκαδε βότρυς,
δεῖξαι δ' ἠελίῳ δέκα τ' ἤματα καὶ δέκα νύκτας,
πέντε δὲ συσκιάσαι ἕκτῳ δ' εἰς ἄγγε' ἀφύσσαι»
(Ἡσιόδ. Ἔργα καὶ Ἡμέραι 609).

(2) = μέτρον χωρητικότητος· ὑπολογίζουσι ὅτι ἰσοδυνάμει ἓν μέτρον πρὸς εἴκοσι μοδίους.

ὕδατος, καὶ εἶτα ἔπινον αὐτόν (1)· τὸν οἶνον ἐφύλασσον εἰς ἀσκοὺς ἢ πίθους ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἵνα κρατύνηται καὶ βελτιῶται.

Διὰ τοῦ οἴνου ἐποιοῦντο σπονδάς, ἐγίνετο δὲ χρῆσις αὐτοῦ καὶ ἐν ὅρκοις (Ἰλ. Γ. 300) Οἶνον μόνον ἐξ ἀμπέλων ἐποιοῦντο, καὶ δὴ ἐρυθρόν, λευκὸς οἶνος παρ' Ὁμήρῳ δὲν ἀναφέρεται· περιγράφεται ὡς γλυκὺ (ἡδύς, μελιηδύς, μελίφρων, ἡδύποτος)· ἐρυθρὸν ἢ μέλαν (αἶθοψ), δύναμιν παρέχον (εὐήνωρ), καὶ εἰς τοὺς γέροντας ἁρμόζον (γερούσιος) ποτόν.

IV

ΟΡΥΚΤΟΛΟΓΙΑ

»φράζεο, Νεστορίδη, τῷ ἐμῷ κεχαρισμένε θυμῷ,
χαλκοῦ τε στεροπὴν κὰδ δώματα ἠχήεντα
χρυσοῦ τ' ἠλέκτρου τε καὶ ἀργύρου ἠδ' ἐλέφαντος
Ζηνός που τοιήδε γ' Ὀλυμπίου ἔνδοθεν αὐλή,
ὅσσα τὰ δ' ἄσπετα πολλά· σέβας μ' ἔχει εἰσορόωντα»
(Ὀδ. Δ. 71)

Α. Ἀμέταλλα.

Γαῖα.—Πρὸς δήλωσιν τῆς γῆς ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ, τοῦ χοὸς δῆλον ὅτι, πλείστας μεταχειρίζεται ὁ Ὅμηρος λέξεις ἐν συνωνυμίᾳ, οἷον *γαῖα, γῆ, αἶα χθών*, (2)· τὴν φυτικὴν γῆν χαρακτηρίζει δι' ἐπιθετικῶν καταλλήλων προσδιορισμῶν, οἷον φυσίζωος αἶα (Ἰλ. Γ. 243), πολύφορβος (Ὀδ. Τ. 111), ζείδωρος, μέλαινα κτλ.

(1) Καὶ ὁ Ἡσίοδος ὁμοίως συμβουλεύει
«τρὶς ὕδατος προχέειν τὸ δὲ τέτρατον ἱέμεν οἴνου»
(Ἡσιόδ. Ἔρ. καὶ Ἡμ. 596).

(2) Πρβλ. Ἰλ. Β 95, 124, 465, Γ 243, Ν 548, Θ 65, Φ 168 κτλ.

Διὰ τὴν λεπτὴν γῆν, ἄμμον ἢ κονιορτόν, ἐπίσης ἀπαντῶσι, μετά τινος ὡς φαίνεται διαφορᾶς, αἱ λέξεις ψάμμος, ψάμμαθος, κόνις, κονίη. Ψάμμον καλεῖ τὴν ἐντὸς τῆς θαλάσσης ἄμμον.

»Ἀλλ' ὅτε ἀναβρόξειε θαλάσσης ἁλμυρὸν ὕδωρ
πᾶσ' ἔντοσθε φάνεσκε κυκωμένη, ἀμφὶ δὲ πέτρη
δεινὸν ἐβεβρύχειν, ὑπένερθε δὲ γαῖα φάνεσκεν
ψάμμῳ κυανέη.» (Ὀδ. Μ. 240.)

Ψάμμαθος καλεῖται ἡ ποταμία ἄμμος (Ἰλ. Φ. 202, 319.)

. . . . »κὰδ δέ μιν αὐτὸν
εἰλύσω ψαμάθοισιν, ἅλις χέραδος περιχεύων.

(χέραδος=χαλικίων), ὡς καὶ ἡ παρὰ τὴν ἀκτήν,

»αὐτὰρ ἐγὼν ἐπὶ νῆας, ὅθ' ἕστασαν ἐν ψαμάθοισιν»
(Ὀδ. Δ 426).

καὶ ὁ Σουΐδας λέγει ὅτι ψάμαθον καλοῦσιν τὴν ἐν τῇ παραλίᾳ ἄμμον καὶ ἄμαθον τὴν ἐν τῇ θαλάσσῃ (1), ἣν ὁ Ὅμηρος ὡς εἴδομεν καλεῖ ψάμμον.
κόνις καὶ κονίη δηλοῦσι τὸ αὐτό, ἤτοι τὸν κονιορτὸν (Ἰλ. Ν. 335 Λ. 151), ὡσαύτως σημαίνουσι καὶ τὴν τέφραν

»Ὣς εἰπὼν κατ' ἄρ ἕζετ' ἐπ' ἐσχάρῃ ἐν κονίῃσιν»
(Ὀδ. Η 153).

καὶ »ἀλλ' ὅγε χεῖμα μὲν εὕδει, ὅθι δμῶες ἐνὶ οἴκῳ
ἐν κόνι ἄγχι πυρός, κακὰ δὲ χροῒ εἵματα εἶναι»
(Ὀδ. Α 190).

κονίσσαλος σημαίνει στρόβιλον κονιορτοῦ.

»Ὡς ἄρα τῶν ὑπὸ ποσσὶ κονίσαλος ὤρνυτ' ἀελλής»
(Ἰλ. Γ 13).

Λίθοι.—Διάκρισις μεγάλη μεταξὺ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν λίθων δὲν γείνεται, χαρακτηρίζεται δὲ ἡ διάφορος ἑκάστου φύσις δι' ἰδίου τινὸς ἐπιθέτου (τραχύς,

(1) Σουΐδ, 13.

κατῶρυξ, ξεστός, ὀκριόεις κτλ). Οὐχ ἧττον πολλαὶ λέξεις ἀπαντῶσι διάφοροι πρὸς δήλωσιν λίθων· οἷον λίθος, λιθάς, λᾶας, πέτρος, πέτρη, ὀλοοίτροχος, χεράς. χερμάδιον, ψηφίς, λάϊγξ, κτλ. *λίθος, λᾶας καὶ πέτρος*, ἔχουσι τὴν αὐτὴν σημασίαν ἀκριβῶς, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ παρατιθεμένου χωρίου ἐν ᾧ μεταχειρίζεται ὁ ποιητὴς τὰς λέξεις ἀντ' ἀλλήλων ἀδιακρίτως

ἀλλ' ἀνακαχασσάμενος λίθον εἵλετο χειρὶ παχείᾳ
κείμενον ἐν πεδίῳ, μέλανα, τραχύν τε μέγαν τε·
τῷ βάλεν Αἴαντος δεινὸν σάκος ἑπταβόειον
μέσσον ἐπομφάλιον· περιήχησεν δ' ἄρα χαλκός·
δεύτερος αὖτ' Αἴας πολὺ μείζονα λᾶαν ἀείρας
ἧκ' ἐπιδινήσας, ἐπέρεισε δὲ ἶν' ἀπέλεθρον,
εἴσω δ' ἀσπίδ' ἔαξε βαλὼν μυλοειδέϊ πέτρῳ
('Ιλ. Η 264.)

ἐν τῇ αὐτῇ σημασίᾳ κεῖται καὶ τὸ *λιθάς*, τοιαύτας ἔρριπτεν ὁ 'Οδυσσεὺς κατὰ τῶν κυνῶν ('Οδ. Ξ. 36). *Λάϊγξ* καὶ *ψηφὶς* συμαίνουσι μικρὰ χαλίκια ('Οδ. Ε. 433, Ζ 95, 'Ιλ. Φ. 260) *πέτρη* δὲ σημαίνει ὄγκον ἐκ λίθου βράχον ἢ καὶ σκόπελον ('Ιλ. Ν 137 'Οδ. Ι. 243, Ν. 196, Γ. 293, Κ. 4). διάφορα δὲ ἐπίθετα διακρίνουσι τὴν διάφορον φύσιν ἑκάστης πέτρης· (λίς, λισσή, λίθαξ, προβλής, αἰγίλιψ, αἰπεῖα, ὑψηλή, ἠεροειδής, γλαφυρά, περιμήκης, ἐπηρεφὴς κλπ.)· *ὀλοοίτροχος* δὲ εἶνε ὁ ὑπὸ τῶν ὑδάτων ἐστρογγυλωμένος λίθος (πρβλ. 'Ιλ. Ν 135). *Χερὰς* εἶνε ὁ χάλιξ καὶ *χερμάδιον* ἐπίσης, ἰδίως μεγαλείτερος δι' οὗ ἠδύναντο νὰ βάλλωσι κατ' ἀλλήλων ('Ιλ. Ε 302 Π 774) Τῶν λίθων ἐποιοῦντο χρῆσιν πρὸς οἰκοδομίαν, εἴτε ἀκατεργάστων, δι' εὐτελεστέρας οἰκοδομάς, περιφράγματα κλ.

. . . . περὶ δ' αὐλὴ
ὑψηλὴ δέδμητο κατωρυχέεσσι λίθοισιν» ('Οδ. Ι. 185)

ἢ ἐπεξεργαζόμενοι αὐτοὺς καὶ λεαίνοντες διὰ πλουσιωτέρας ἀνάκτων οἰκοδομάς.

«ἐκ δ' ἐλθὼν (ὁ Νέστωρ) κατ' ἄρ' ἕζετο ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοισιν
οἵ οἱ ἔσαν προπάροιθε θυράων ὑψηλάων
λευκοί, ἀποστίλβοντες ἀλείφατος» ('Οδ. Γ. 406).

Ἐκ τοιούτων ξεστῶν λίθων ἦσαν κατεσκευασμένοι οἱ πεντήκοντα τοῦ Πριάμου θάλαμοι (Ἰλ. Ζ. 244), ἔστιλβον δ' αὐτούς, ὡς φαίνεται, δι' ἐλαίου ἢ λιπαρᾶς τινος ἀλοιφῆς.

Τοὺς τραχεῖς λίθους ἐγνώριζον ἐπιμελῶς νὰ κατεργάζωνται κατασκευάζοντες διάφορα ἀξίας ἀντικείμενα, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἐν Τροίᾳ καὶ Μυκήναις εὑρημάτων.(1)

Τραχεῖς λίθους, μεταχειρίζονται καὶ ὡς μυλόπετρας.

«εἴσω δ' ἀσπίδ' ἔαξε βαλὼν μυλοειδέϊ πέτρῳ»(Ἰλ. Η. 270).

καὶ

«κόρυθες δ' ἀμφ' αὖον ἀΰτεον
βαλλόμεναι μυλάκεσσι καὶ ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι»(Ἰλ.Μ. 161).

Ὀγκώδεις καὶ μέλανας λίθους μετεχειρίζοντο ὡς ὁροθέσια· τοιοῦτον λίθον

τόν ῥ' ἄνδρες πρότεροι θέσαν ἔμμεναι οὖρον ἀρούρης
(Ἰλ. Φ. 405).

ἔρριψε κατὰ τοῦ βροτολοιγοῦ Ἄρεως, τοῦ Τυδέως ὁ ἀνδρεῖος υἱός.

Μάρμαρος— Ἡ λέξις μάρμαρος ἀπαντᾷ παρ' Ὁμήρῳ, ἀλλὰ δὲν σημαίνει τὸν παρ' ἡμῖν κρυπτοκρυσταλλοφυῆ ἀσβεστόλιθον, ἀλλὰ στίλβοντα λίθον, ἀπαντᾷ δὲ καὶ ὡς ἐπίθετον

. . . . . . ἑτέρηφι δὲ λάζετο πέτρον
μάρμαρον ὀκριόενθ', ὅν κτλ. (Ἰλ. Π. 734).

καὶ ὡς οὐσιαστικόν.

«σύ κεν ἄραξ' ἡμέων κεφαλὰς καὶ νήϊα δοῦρα
μαρμάρῳ ὀκριόεντι βαλών» . . . (Ὀδ. Ι. 499).

ἐπειδὴ πάντοτε συναναφέρεται μετὰ τοῦ ὀκριόεις,

(1) Ilios von D: Heinr. Schliemann (Σελ. 28, 266, 311, 482, 578 κλ.).

(= μὲ τραχείας ἐξοχάς, (πρβλ. καὶ Ἰλ. Μ. 380), πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι δὲν ἦτο τὸ παρ' ἡμῖν μάρμαρον, ἀλλὰ τραχὺς λίθος παρενεσπαρμένος ἀπαντῶν, στίλβων καὶ μαρμαίρων, ἴσως ἐκ μαρμαρυγίου, χαλαζίου κτλ.

Πολύτιμοι λίθοι. — Ὅτι τοιοῦτοι ὑπῆρχον καὶ ἐν μεγάλῃ χρήσει κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν μαρτυροῦσιν αἱ γενόμεναι ἐσχάτως ἐν Μυκήναις(1) καὶ Ἰσσαρλὶκ ἀνασκαφαί· παρ' Ὁμήρῳ δὲν ἀναφέρονται λίθοι ἐκ φύσεως κανονικοὶ πλασθέντες (κρύσταλλοι)(2), πρὸς κόσμον ἐπιτήδειοι ἀναφέρονται ὅμως *ἕρματα τρίγληνα*(3) ἤτοι ἐνώτια τριόφθαλμα, περιέχοντα τρεῖς ὀφθαλμοειδεῖς λίθους (Ἰλ. Ξ 183, Ὀδ. Σ 297)

Ἤλεκτρον καὶ ἤλεκτρος —Τὸ κοινῶς κεχριμπάρι, ἀπετέλει κόσμον περίβλεπτον· περιδέραιον χρυσοῦν μετ' ἠλέκτρων συμπεπλεγμένον ἐδώρησε τῇ Ἰθακησίᾳ βασιλίδι ὁ Εὐρύμαχος (Ὀδ. Σ. 295). Φαίνεται ὅτι ἐφέρετο ὑπὸ τῶν Φοινίκων οἵτινες εἶχον ἔλθει εἰς Συρίαν φέροντες *μυρί' ἀθύρματα νηὶ μελαίνῃ* (Ὀδ Ο 416), μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ πολύτιμος ὅρμος μετ' ἠλέκτρων ὃν ἐπώλει τις τῶν Φοινίκων περιερχόμενος τὴν πόλιν. (Ὀδ. Ο 460), οὐδόλως ὅμως ἀπίθανον νὰ ἐφέρετο καὶ ἐξ Εὐρώπης—ἴσως ἐκ Γερμανίας— ὡς ἱστορεῖ ὁ Ἡρό-

(1) Λαζούλιθοι, ὀρεία κρύσταλλος, καὶ ἄλλοι τραχεῖς πολύτιμοι λίθοι ἐπεξειργασμένοιτ ἢ μὴ πρὸς παντοίους κόσμους χρησιμοποιούμενοι, εὑρέθησαν ἐν Μυκήναις. Τούτους δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν τῇ Μετσ. πολυτεχνικῇ σχολῇ, ἔνθα ὑπάρχουσιν ἐκτεθειμέναι αἱ Μυκηναῖαι ἀρχαιότητες· καὶ ἐν Ἰσσαρλὶκ ὁμοίως (πρβλ. Ilios Schliem σελ. 26. 64. 229. 357).

(2) Ἡ λέξις κρύσταλλος ἀπαντᾷ παρ' Ὁμήρῳ, ἀλλὰ σημαίνει ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν κοινῶς, ἤτοι ὕδωρ πεπηγός·

«νὺξ δ' ἄρ' ἐπῆλθε κακὴ Βορέαο πεσόντος
πηγυλίς· αὐτὰρ ὕπερθε χιὼν γένετ' ἠύτε πάχνη
ψυχρή, καὶ σακέεσσι περιτρέφετο κρύσταλλος» (Ὀδ. Ξ 476, βλέπε καὶ Ἰλ. Χ 152).

(3) Ἀκριβῶς τοιαῦτα εὑρέθησαν ἐν Ἰσσαρλίκ.

δοτος.(1) τοῦ ἠλέκτρου τούτου διάφορον ἦτο τὸ ὁμώνυμον μεταλλικὸν κρᾶμα, περὶ οὗ ἐκτενῶς εἰς τὸ περὶ μετάλλων.

Ἅλας — Ἀπαραίτητον τῶν τροφῶν καρύκευμα· τὸ ἐπέθετον ἐπὶ τῶν κρεάτων μετὰ τὴν ὄπτησιν, ἕνεκα τοῦ ἀπαραιτήτου αὐτοῦ καλεῖ τὸ ἅλας θεῖον. Ὁ Ὀδυσεὺς ὀνειδίζων τὸν Ἀντίνοον καὶ θέλων νὰ παραστήσῃ αὐτὸν ὡς τελείως ἄστοργον λέγει

ὢ πόποι, οὐκ' ἄρα σοί γ' ἐπὶ εἴδει καὶ φρένες ἦσαν
οὐ σὺ γ' ἂν ἐξ οἴκου σῷ ἐπιστάτῃ οὐδ' ἅλα δοίης» (Ὀδ.Ρ. 454)

ἤτοι ὅτι ἦτο τοσοῦτον ἄστοργος ὥστε καὶ αὐτὸ τὸ ἀναγκαιότερον καὶ εὐτελέστερον τῶν πραγμάτων ἠρνεῖτο εἰς ξένον.

Ὁ Ὀδυσσεὺς θέλων νὰ παραστήσῃ λαόν τινα(1) ὡς ἐντελῶς ἀπολίτευτον καὶ ἄγριον, λέγει ὅτι τὸ φαγητὸν αὐτῶν τρώγουσιν ἄνευ ἅλατος (Ἰλ. Φ. 270).

Λέγουσι πρὸς τούτοις οἱ σχολιασταὶ τοῦ Ὁμήρου, ὅτι τὸ ἅλας μετεχειρίζοντο ὡς μέσον καθαρισμοῦ, στηριζόμενοι εἰς τὸν στίχον 261 τῆς Β ραψῳδίας τῆς Ὀδυσσείας, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι ὁ Τηλέμαχος πορευθεὶς εἰς τὴν ἀκτήν, ἐνίψατο τὰς χεῖρας διὰ θαλασσίου ὕδατος καὶ προσηύξατο τῇ Ἀθηνᾷ.

«Τηλέμαχος δ' ἀπάνευθε κιὼν ἐπὶ θῖνα θαλάσσης
χεῖρας νιψάμενος πολιῆς ἁλὸς εὔχετ' Ἀθήνῃ»

παντοῖα δὲ φέρουσι σχόλια καὶ ἑρμηνείας περὶ τῆς δῆθεν ἐξόχου καθαρτικῆς τοῦ ἅλατος δυνάμεως. Ἀλλ'

(1) Ἡροδ. Βιβλ. Γ. κεφ. 115 «οὔτε γὰρ ἔγωγε ἐνδέκομαι Ἠριδανόν τινα καλέεσθαι πρὸς βαρβάρων ποταμὸν ἐκδιδόντα εἰς θάλασσαν τὴν πρὸς βορέην ἄνεμον, ἀλλ' ὅτευ τὸ ἤλεκτρον φοιτᾶν λόγος ἐστι» ἦτο δὲ ὁ Ἠριδανὸς ποταμός τις ἐν Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ κατ' ἄλλους ὁ Ροδανός, κατ' ἄλλους δὲ ὁ Τάγος.

(1) Οὗτος ὁ λαὸς ὃν ὁ Ὀδυσσεὺς παριστᾷ ὡς μὴ γνωρίζοντα τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ναυτιλίαν λέγει ὁ Παυσανίας ὅτι ἦσαν οἱ Ἠπειρῶται (**Paus. At. Lib I c. I σελ. 30** — **Στραβ. L. XIV**).

εἶνε γνωστόν, ὅτι πρὸ πάσης εἰς τοὺς θεοὺς εὐχῆς, οἱ Ὁμηρικοὶ ἥρωες ἐνίπτοντο τὰς χεῖρας, τοῦτ' αὐτὸ ἔπραξε καὶ ὁ Τηλέμαχος, ὅστις ἐπειδὴ εὑρίσκετο «*ἐπὶ θῖνα θαλάσσης*» μετεχειρίσθη φυσικώτατα θαλάσσιον ὕδωρ, καὶ οὐδὲν πλέον.

Θεῖον. — Μεθ' ὅσα ἐν τῷ περὶ χημείας κεφαλαίῳ διελάβομεν περὶ τῶν καθαρτικῶν καὶ ἀπολυμαντικῶν τοῦ θείου ἰδιοτήτων, οὐδὲν μένει ἐνταῦθα νὰ προσθέσωμεν· ἐκ τῆς συχνῆς χρήσεως ἣν ἐποιοῦντο αὐτοῦ, φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε ἀρκούντως ἄφθονον, καὶ πιθανώτατα ἐπρομήθευόντο τοῦτο ἐκ Μήλου, ὡς καὶ σήμερον.

Β. Μέταλλα.

Ποικίλη ἦτο ἡ χρῆσις τῶν μετάλλων καὶ εὐρεῖα κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους· χρυσοῖ ἀμφορεῖς καὶ ἀργυροῖ κρατῆρες ἐπλήρουν διὰ τοῦ μελιηδοῦς ὑγροῦ τὰ κύπελλα κατὰ τὰ συμπόσια τῶν ἀνάκτων, χαλκοὶ δὲ θώρακες καὶ χάλκεα σάκη προήσπιζον τῶν ἡρώων τὰ στήθη κατὰ τὰς μάχας· ἐν σπανιωτέρᾳ χρήσει ἦσαν ἐκ τῶν μετάλλων ὁ κασσίτερος, ὁ σίδηρος, ὁ μόλυβδος καὶ ὁ κύανος· περὶ τῶν μετάλλων τούτων ἁπάντων θέλομεν ἐν τοῖς ἑξῆς καθ' ἕκαστον διαλάβει.

Χρυσός.(1) — Ὡς ἐκ τῆς ἐξόχου λάμψεως αὐτοῦ καὶ καθαρότητος ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ ἄριστον τῶν μετάλλων, ἦτο δὲ τὸ κατ' ἐξοχὴν παρὰ τοῖς θεοῖς ἐν χρήσει μέταλλον. Ὁ θρόνος τοῦ αἰγιόχου Κρονίωνος καὶ τὸ δάπεδον τῆς αἰθούσης ἐν ᾗ ἐτέλουν τὰ συνέδρια αὐτῶν οἱ ἀθάνατοι ἦσαν ἐκ χρυσοῦ. (Ἰλ. Θ. 442. Δ. 1). Τὰ

(1) Ὀρυκτὰ περιέχοντα μέταλλον, ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν ἔννοιαν τοῦ ὀρυκτοῦ, δὲν ἀναφέρονται παρ' Ὁμήρῳ; καὶ μᾶλλον ἐν τῷ τῆς Χημείας ἢ Μεταλλουργίας κεφαλαίῳ ὤφειλε νὰ γένηται ὁ περὶ τῶν μετάλλων λόγος· δὲν ἠθελήσαμεν ὅμως τοσοῦτον σχολαστικῶς νὰ λεπτολογήσωμεν ἀφ' οὗ μάλιστα, ὡς ἐπιστήμη, αὐστηρῶς εἰπεῖν, οὐδεμία τῶν Φυσ. Ἐπιστημῶν περὶ ὧν ἡμῖν ὁ λόγος, ὑφίστατο τότε.

δώματα τοῦ Ἐνιαλίου θεοῦ (Ἰλ. Ν. 21), ἡ αἰγὶς τοῦ Διος (Ἰλ. Ω. 20), ἡ μαγικὴ ῥάβδος τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ χρυσορράπιδος Ἑρμοῦ (Ὀδ. Π. 172), ἦσαν ἅπαντα ἐκ τοῦ εὐγενεστάτου τῶν μετάλλων ἠσκημένα· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰθακήσιος βασιλόπαις, εἰς τὴν θέαν τοῦ ἀφθόνου χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, οἵτινες κατέκλυζον τὰς αἰθούσας τοῦ πολλὰ ἄστεα γνόντος βασιλέως τῆς Λακεδαίμονος, τοιαύτην τινὰ παρέστησαν ἐν τῷ νῷ καὶ τὴν αὐλὴν τοῦ Διός (Ὀδ. Δ. 71). Ἵνα ἐπαξίως τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἀθανάτων παραστήσῃ καὶ τοὺς οἴκους αὐτῶν, ὁ ποιητής παρὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ ἠναγκάζετο, ἐπὶ τὸ ὑπερφυσικώτερον νὰ ἐκθέτῃ τὰ κατ' αὐτούς, τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ περὶ τῶν συγγενῶν τῶν θεῶν Φαιάκων, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ὁποίων ὁ χρυσὸς φέρεται ἀφθονώτερος ἢ τὸ μάρμαρον παρ' ἡμῖν. (Ὀδ. Η. 88).

Ὅθεν πιθανώτατα οἱ *χρύσεοι* καὶ *ἀργύρεοι κύνες* οἵτινες ἦσαν ἐστημένοι ἑκατέρωθεν τοῦ οὐδοῦ τοῦ βασιλικοῦ τοῦ Ἀλκινόου οἴκου, καὶ οἱ *χρύσεοι κοῦροι* οἵτινες ἐκράτουν παρὰ τὸν βωμὸν αὐτοῦ τὰς δᾷδας, ὤφειλον κατὰ μέγα μέρος τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ποιητοῦ· τὸ νὰ δεχθῶμεν, ὡς πολλοὶ εἶνε τῆς γνώμης.ὅτι ἠδύναντο πράγματι τοιαῦτα χρυσᾶ ἀγάλματα νὰ κατασκευάζωσι φαίνεταί πως τολμηρόν, τοὐλάχιστον πρέπει νὰ θεωρήσωμεν, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ὅτι τὰ ἀγάλματα ὡς καὶ οἱ τοῖχοι τοῦ Ἀλκινόου,ἦσαν ἐπὶ μέρος διὰ χρυσῶν ἐλασμάτων καὶ ἥλων κατάκοσμοι, ὥσπερ τὰ σκῆπτρα, ἅτινα καλεῖ χρυσᾶ ἐνῷ μόνον *χρυσοῖς ἥλοις ἐπηρμένα* ἦσαν (Ἰλ. Α 246 Β 267. Ὀδ. Α 91), τὰ ἅρματα τοῦ Διομήδους ἅτινα ἦσαν *χρυσῷ εὖ ἠσκημένα* (Ἰλ. Κ. 438.), καὶ ἡ ἅμαξα τοῦ Ρήσου (Ἰλ. Κ 438.)

Οὐχὶ μόνον εἰς τῶν θεῶν καὶ ἡμιθέων τὰ μέλαθρα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐσπάνιζεν ὁ χρυσός, διότι ὡς ἐκ τοῦ εὐεξεργάστου αὐτοῦ, ἐν τῇ φύσει αὐτοφυοῦς συνήθως ἀπαντῶντος, ἦτο σχετικῶς λίαν ἄφθονος· ζῶναι καὶ ὀχῆες, κύπελλα καὶ πρόχοαι,

ἠλακάται καὶ κερκίδες συνηθέστατα τῶν πλουσίων τοὺς οἴκους κοσμοῦσι· καὶ κατὰ τὰς ἐν Μυκήναις καὶ Ἰσσαρλὶκ ἀνασκαφὰς πλεῖστα ὅσα χρυσᾶ ἀντικείμενα κόσμου, ἑστιάσεως, πολέμου κτλ. ἀνεκαλύφθησαν (1).

Τὸν χρυσὸν ἤλαυνον καὶ εἰς λεπτὰ φύλλα (2) καὶ εἰς λεπτὰς ἔτι τρίχας, ὡς δῆλον γείνεται ἐκ τῶν ἀναφερομένων χρυσῶν τελαμώνων (Ὀδ. Λ. 609), πέπλων (Ὀδ. Σ. 292), λόφων (Ἰλ. Σ. 612) κτλ.

Ἄργυρος. Πολύτιμον, ἀλλ' ἐν πολλῇ στενοτέρᾳ διαδόσει μέταλλον ἦτο καὶ ὁ ἄργυρος· ξίφη ἀργυρόηλα, κρατῆρες, θρόνοι, λάρνακες, σταθμοί, κορῶναι πλοίων, διάφορα ἀγγεῖα ἀναφέρονται ἀργυρᾶ, ἀλλὰ πολὺ σπανιώτερον ἢ χρυσᾶ τοιαῦτα, καὶ τοῦτο βεβαίως διότι ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ ἀργύρου, μετ' ἄλλων μετάλλων ἐν τῇ φύσει ἡνωμένου ἀπαντῶντος, ἦτο πολὺ δυσκολωτέρα τῆς τοῦ χρυσοῦ (3).

Ἤλεκτρος. Προκειμένου ἄνακτός τινος νὰ ἐξαρθῇ ὁ πλοῦτος ἀναφέρεται ἐν τοῖς ἔπεσιν ὅτι οὗτος ἐκέκτητο πολὺν χρυσὸν ἤλεκτρον καὶ ἄργυρον· ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων εὐγενῶν μετάλλων καὶ τοῦ ἠλέκτρου συγκατάλεξις, δίδει ὑπόνοιαν ὅτι καὶ τὸ ἤλεκτρον τοῦτο δὲν εἶνε ἡ γνωστὴ ῥητίνη, τὸ κοινῶς παρ' ἡμῖν *κεχριμπάρι* καλούμενον, ἀλλὰ μέταλλόν τι ἢ κρᾶμα· ὄντως δὲ οἱ ἀρχαῖοι ὑπὸ τὴν λέξιν ἤλεκτρον ἐκάλουν καὶ κρᾶμά τι χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ὅπερ ὁ Ὅμηρος ὡς ἴδιον μέταλλον ἐθεώρει, καθ' ὅσον ἕτοιμον βεβαιότατα ἄλλοθεν μετεφέρετο· ὁ Παυσανίας ποιεῖ διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο ἠλέκτρων (4), ὁμοίως καὶ ὁ Εὐστάθιος (5)· ὁ

(1) Heinr. Schliemann Ilios Σελ **501. 516. 518. 521**, κλ. Mykenae **180. 193 248. 266. 335. 338. 418** κλ.

(2) Εὑρέθησαν τοιαῦτα ἐν Μυκήναις.

(3) Πρβλ. καὶ W. E. Geadstone's Homerische Studien frei bearbeitet von Dr Albert Setster Leipzig **1863** Σελ. **358**.

(4) Παυσ. V **12 6** Τὸ δὲ ἤλεκτρον τοῦτο . . . . . ἄλλο δὲ ἤλεκτρον ἀναμεμιγμένος ἐστιν ἀργύρῳ χρυσός.

(5) Εὐστάθ. **1483. 25.** Ἤλεκτρος δὲ ἴσως μὲν καὶ ὕλη,

Πλίνιος σαφῶς περιγράφει τὸ μεταλλικὸν ἤλεκτρον, λέγων ὅτι τοιοῦτον ἦτο τὸ καλύπτον τοὺς τοίχους τοῦ Μενελάου (1)· καὶ ὁ Στράβων λέγει ὅτι καιομένου τοῦ ἠλέκτρου, ἀπομένει χρυσός (2), εἶδος δὲ λευκοῦ χρυσοῦ, ἤτοι χρυσοῦ περιέχοντος πολὺν ἄργυρον, μνημονεύει καὶ ὁ Ἡρόδοτος (3)· τεμάχια χρυσοῦ πλουσιώτατα μετ' ἀργύρου κεκραμμένα εὑρέθησαν ἔν τε ταῖς προϊστορικαῖς τῆς Τροίας πόλεσι καὶ ἐν Μυκήναις· περίεργον φαίνεται ἡμῖν ὅτι ἐκ τοιούτου ἠλέκτρου δὲν ἀναφέρονται κατεσκευασμένα ἀντικείμενα, ἀλλὰ σπανίως μόνον γείνεται τούτου μνεία ἐν τῇ καταλογῇ τοῦ πλούτου ἄνακτός τινος (Ὀδ. Δ. 71), ἐκ τούτου δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι θὰ ἦτο σπανιώτατον.

Χαλκός. — Ἐὰν ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος καὶ τὸ ἤλεκτρον, ἐπλήρουν τῶν πλουσίων ἡγεμόνων τὰ μέλαθρα, ὁ χαλκὸς ὅμως περιέβαλλε τῶν μαχητῶν τὸ σῶμα καὶ ἐκόσμει τῆς οἰκοδεσποίνης τὸν λιτὸν οἶκον· ἦτο ὁ βασιλεὺς τῶν μετάλλων· ξίφη, δόρατα, θώρακες καὶ ἀσπίδες, λέβητες, κλεῖδες, ἄξονες ἢ πελέκεις, ἅπαντα τὰ χρηστὰ πολέμου ἢ εἰρήνης ἀντικείμενα κατεσκευάζοντο ἐκ τοῦ ἐρυθροῦ τούτου μετάλλου· ἀλλ' ὁποῖος τις ἦτο ὁ τοσοῦτον πολύτιμος χαλκός;

Ὁ χαλκὸς ὡς γνωστὸν ἐν καθαρᾷ καταστάσει εἶνε λίαν εὐμάλακτος καὶ ἥκιστα κατάλληλος πρὸς κατασκευὴν ὅπλων, οὐδὲ δικαιολογοῦνται οὕτω τὰ εἰς αὐ-

τις, κατὰ τοὺς πολλοὺς χαλκώδης, ἰδιαιτάτη παρὰ τὸν ἁπλοῦν χαλκόν, μάλιστα δὲ μίγμα τι χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, δοκεῖ δὲ καὶ ὁ λοιπὸς δηλοῦσθαι νῦν ἤλεκτρος.

(1) Pliniae H. N. XXX III 23. Πρβλ. καὶ Ilios Schliemann Σελ. 309.

(2) Στράβ. 3. 126.... πάλιν δὲ τούτου (τοῦ ἠλέκτρου) καθεψομένου, μίγμα ἔχοντος ἀργύρου καὶ χρυσοῦ, τὸν μὲν ἄργυρον ὑποκαίεσθαι, τὸν δὲ χρυσὸν ὑπομένειν·

(3) Ἡροδ. I 50.

Mykenae Heinr, Schliem. S· 446. Studien der zu Mykenae entdercten Anticuitaten von. C. Mitzopoulos ἐν τῇ Bergunt Huttenmannische Zeituug 1878 N. 39.

τὸν ἀποδιδόμενα ἐπίθετα (*ἀτηρής, ταμεσίχρως, τανυηκής, σμερδαλέος, εὐήνωρ* κτλ.)· εἶπον τινες ὅτι χαλκὸν καλεῖ τὸν νῦν σίδηρον, ἀλλὰ τότε τίνα καλεῖ σίδηρον, ὃν τοσοῦτον σαφῶς διαστέλλει (1), ὡς θὰ εἴδομεν ἀμέσως κατωτέρω, τοῦ χαλκοῦ, ἄλλως τε καὶ τὸ ἐπίθετον ἐρυθρός, ὅπερ συχνότατα ἀποδίδοται τῷ χαλκῷ ἐλέγχει ἕωλον τὴν τοιαύτην γνώμην· ἕτεροι εἶπον, ὅτι τὸν χαλκὸν ἐκράννυον σιδήρῳ κρατύνοντες οὕτω αὐτόν· ἀλλὰ καὶ ἡ οὐδαμόθεν ἐρειδομένη γνώμη αὕτη, εἶνε ἀναξία προσοχῆς ἐλέγχουσα μάλιστα τὸν γνωματεύοντα ἰδιώτην τῆς ἐπιστήμης, καθ' ὅσον τοιοῦτον κρᾶμα εἶνε ἀνύπαρκτον· ἄλλη τις γνώμη, πλειοτέρους ἀριθμοῦσα τοὺς ὀπαδούς, εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Friedreich (2) ἐξενεχθεῖσα, ὅτι τουτέστιν, διὰ μεθόδων ἃς οἱ αἰῶνες δὲν μετέδοσαν ἡμῖν, περικαλύψασαι αὐτὰς τὸν πέπλον τοῦ μυστηρίου, κατώρθουν νὰ ἀποδίδωσι τῷ χαλκῷ σκληρότητα ἣν μάτην οἱ σύγχρονοι μεταλλουργοὶ ἤθελον ἐπιζητήσει· τολμηρόν, ἂν μή τι ἄλλο, νομίζομεν εἶνε νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καθ' οὓς ἡ χημεία ἦτο ἐντελῶς ἄγνωστος, καὶ ἡ μεταλλουργία διετέλει ἐν σπαργάνοις, ἐγνώριζον μεθόδους τοιαύτας, ὁποίας δὲν ἠδυνήθη νὰ γνωρίσῃ εἰσέτι ἡ τοῦ Λαβοαζιέρου καὶ Δαίβυ θαυμασία ἐπιστήμη.

Εὐστοχώτερον καὶ ἐπιστημονικώτερον ἀπεφήναντό τινες ὅτι ὁ χαλκὸς δὲν εὑρίσκετο ἐν καθαρᾷ καταστάσει, ἀλλὰ κεκραμμένος μετ' ἄλλου μετάλλου (ἰδίως κασσιτέρου), ὅτι ἦτο ἐν ἄλλοις λόγοις εἶδος ὀρειχάλκου· τὴν γνώμην ταύτην κρατύνουσι καὶ τὰ ἐκ τῶν ἐν Μυκήναις καὶ Ἰσσαρλὶκ γενομένων ἀνασκαφῶν εἰς φῶς προελθόντα ἀντικείμενα.

Ἐκ τῶν γενομένων ἀναλύσεων ἐπὶ τεμαχίων τινων τοιούτων ἀντικειμένων, ἐδείχθη ὅτι ὁ χαλκὸς τῶν

(1) Πρβλ. χωρία Ἰλ. Θ. 15. Ρ 424. Ε 723 Ὀδ. Α. 184).

(2) Friedreich die Realien σελ. 292 τὴν γνώμην ταύτην παραδέχεται καὶ ὁ ἡμέτερος κ. Κλ. Ραγκαβῆς. Κλ. Ραγ. ὁ καθ' Ὅμηρον οἰκιακὸς βίος Σελ. 14.

ὅπλων καὶ λοιπῶν ἀντικειμένων δὲν εὑρίσκετο καθαρός, ἀλλ' ὁτὲ μὲν μετὰ ποσότητός τινος κασσιτέρου ἐν καταστάσει κράματος διὰ τέχνης κατειργασμένος, ὁτὲ δὲ μετ' ἄλλων πολλῶν συνδρόμων ἢ καὶ ἄλλων μετάλλων κατὰ σμικρὰν ἀναλογίαν ἐκ φύσεως (1), ἢ ἀτεχνῶς πως κεκραμμένος.

Σίδηρος. — Καίτοι ὁ χαλκὸς ἐδέσποζε τῶν μετάλλων καὶ ἀπετέλει τὴν ὕλην τῶν φονικῶν ὅπλων, οὐχ' ἧττον ἦτο ἐπὶ Ὁμήρου γνωστὸς καὶ ὁ σίδηρος, ἀλλ' οὐχὶ ἐν μεγάλῃ χρήσει. ἀναφέρονται ἐξ αὐτοῦ ἄξονες (Ἰλ. Ε. 722), κορῶναι (Ἰλ. Η. 141) πελέκεις, καὶ ἐν γένει ὄργανα μὴ ἀπαιτοῦντα πολλὴν ἐπεξεργασίαν· περιγράφεται ὡς στιλπνὸν (αἴθων πολιός), δυσκόλως κατεργαζόμενον μέταλλον (πολύκμητος), καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς σύμβολον τῆς στερεότητος καὶ ἀκαμψίας, δι' ὅπερ καὶ συχνότατα μεταχειρίζεται αὐτὸν ὁ ποιητὴς μεταφορικῶς πρὸς ἔξαρσιν τοῦ ψυχικοῦ σθένους τῶν ἡρώων αὐτοῦ· οὕτω ἀπαντῶμεν πλειστάκις *σιδήρεον θυμόν*, (Ἰλ. Χ. 357) *σιδηρέην κραδίην, σθένος καὶ γυῖα σιδήρεια* (Ὀδ. Μ. 279), ἂν καὶ ἀναγνωρίζεται τὸ ὑπέρτερον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ χαλκοῦ, οὐχ' ἧττον

(1) Παρέχομεν ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἀριθμούς, οἵτινες προέκυψαν ἐκ τῆς γενομένης ἀναλύσεως ἐπὶ τριῶν τεμαχίων χαλκοῦ ἐκ τῶν Μυκηναίων ἀρχαιοτήτων, ὑπὸ τοῦ ἐν Λονδίνῳ Dr. Pezcy.

Α'. τεμάχ.		Β'. τεμάχ.		Γ'. τεμάχ.	
Χαλκὸς	86.36	Χαλκὸς	89.69	Χαλκὸς	98.47
Κασσίτ.	13.06	Κασσίτ.	10.08	Κασσίτ.	0.09
Μόλυβ.	0.11		99.77	Μόλυβ.	0.16
Σίδηρ.	0.17			Βισμούθ	ἴχνη
Νικέλ.	0.15			Ἄργυρ.	0.013
Κοβάλτ.	ἴχνη			Σίδηρ.	0.03
	99.85			Νικέλ.	0.19
				Ἀρσεν.	0.83
					99.783

Βλέπε. Schliem. Mykenae σελ. 424—430.

οὐδαμοῦ ἀναφέρονται ὅπλα σιδηρᾶ, καὶ τοῦτο διότι ἡ ἐξαγωγὴ καὶ κατεργασία αὐτοῦ εἶνε τὰ μάλιστα δυσχερὴς καὶ ἐπίπονος, καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εὑρίσκετο ἐν σπαργάνοις. Τοῦτ' αὐτὸ τεκμαιρόμεθα καὶ ἐκ τοῦ Ἡσιόδου, ἐξ οὗ μανθάνομεν τὰ τῆς σημασίας καὶ χρήσεως ἑκάστου τῶν μετάλλων κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχήν.

Ἀριθμῶν τὰς γενεὰς τῶν ἀνθρώπων ὁ Ἡσίοδος, λέγει ὅτι πρῶτον μὲν γένος ἐποίησεν ὁ Ζεὺς τὸ χρυσοῦν, εἶτα τὸ ἀργυροῦν, εἶτα καὶ αὐτὸ ἐξωλοθρεύσας ἐποίησε τὸ χαλκοῦν πολεμικὸν καὶ φίλερι γένος.

τοῖς δ' ἦν χάλκεα μὲν τεύχεα χάλκεοι δέτε οἶκοι
χαλκῷ δ' εἰργάζοντο· μέλας δ' οὐκ ἔσκε σίδηρος.

ἀλλὰ καὶ οἱ τὴν γενεὰν ταύτην ἀπαρτίζοντες *σφετέρησι δαμέντες ἐξέλιπον*, καὶ ἀνεφάνη τὸ τέταρτον γένος οἵτινες

ἐν ἑπταπύλῳ Θήβῃ Καδμηΐδι γαίῃ,
τοὺς δὲ καὶ ἐν νήεσσιν ὑπὲρ μέγα λαῖτμα
εἰς Τροίην ἀγαγὼν Ἑλένης ἕνεκ' ἠϋκόμοιο(1)
. . . . , . κτλ,

Ἀλλὰ καὶ τὸ γένος τοῦτο ὑπεχώρησεν εἰς τὸ πέμπτον εἰς ὃ μετὰ λύπης καταλέγει ἑαυτὸν ὁ μουσοτραφὴς Ἀσκρεύς.

«Μηκέτ' ἔπειτ' ὤφειλον πέμπτοισι μετεῖναι
ἀνδράσιν ἀλλ' ἢ πρόσθι θανεῖν ἢ ἔπειτα γενέσθαι
νῦν γὰρ δὴ γένος ἐστὶ σιδήρεον»(2)

Ἐκ τούτων συμπεραίνομεν ὅτι οἱ ἥρωες τοῦ Ὁμήρου ἔζησαν μεταξὺ τοῦ χαλκίνου ἢ ὀρειχαλκίνου καὶ τοῦ σιδηροῦ αἰῶνος, οἱονεὶ τὸ μεταίχμιον αὐτῶν ἀποτελοῦντες.

Οὕτω σαφῶς ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη σπάνις (1) καὶ

(1) Ἡσιόδου Ἔργα καὶ Ἡμέραι (108—173).
(2) Ἡσ. Ἔρ. καὶ Ἡμ. 176.
(1) Σημειωτέον ὅτι οὔτε ἐν Μυκήναις οὔτε ἐν ταῖς προϊστορικαῖς τῆς Τροίας πόλεσι εὑρέθη σίδηρος.

ὑπέρμετρος ἀξία τοῦ σιδήρου, ὅστις οὐχ ἧττον ἦτο γνωστὸς καὶ ἐν ποιᾷ τινι χρήσει ἐπὶ Ὁμήρου, ἐνῷ ἐπὶ Ἡσιόδου ἦτο γνωστότερος καὶ μεθοδικώτερον ἐπεξειργάζοντο αὐτὸν (1).

Σιδήρου ὀρυκτὸν ἀναφέρεται ἡ μίλτος, δι' ἧς ἦσαν βεβαμμένα τὰ πλοῖα τοῦ Ὀδυσσέως (Ἰλ. Β. 637, Ὀδ. Ι 125).

Κασσίτερος. — Ὁ Κασσίτερος ἦτο γνωστὸς καὶ ἀρκούντως ἐν χρήσει· ἕνεκα τοῦ εὐτήκτου αὐτοῦ ἐχύνετο περὶ ἄλλα μέταλλα, καὶ ἰδίως περὶ τὸν χαλκόν· ὁ Ἀχιλλεὺς ὑπισχνεῖται εἰς τὸν Εὔμηλον τὸν θώρακα τοῦ Ἀστεροπαίου.

»Ὧ περὶ χεῦμα φαεινοῦ κασσιτέροιο
ἀμφιδεδίνηται· πολέος δὲ οἱ ἄξιος ἔσται»
(Ἰλ. Ψ. 561).

Ἐκ κασσιτέρου κατεσκεύαζον κνημῖδας (Ἰλ. 612)· αἵτινες μᾶλλον θὰ ἦσαν ἐξ ἄλλου μετάλλου (χαλκοῦ) ἐπικεκασσιτερωμένου, διότι ἄλλως αὗται ὡς καὶ ὁ θώραξ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὅστις τὸ πλεῖστον ἐκ κασσιτέρου ἀπετελεῖτο (Ἰλ. Ε 75), θὰ ἦσαν μαλακώτατοι καὶ ἥκιστα κατάλληλοι διὰ πολεμικὴν περιβολήν· ἕνεκα τῆς ἀργυροχρόου λάμψεως αὐτοῦ θὰ ἐχρησίμευε μόνον ὡς ἐπικοσμητικὸν τοῦ χαλκοῦ, ὃν ἐπεκασσιτέρουν· οὕτω ἀναφέρεται ὅτι τοῦ Τυδείδου τὰ λαμπρὰ

(1) Οὕτω ἀνεφέρεται ἡ τῆξις τοῦ σιδήρου διὰ πολλοῦ πυρός.

. . . . πολλὴ δὲ πελώρη τήκετο γαῖα
ἀτμῇ θεσπεσίῃ καὶ ἐτήκετο, κασσίτερος ὥς
τέχνῃ ὑπ' αἰζηῶν ὑπὸ τ' εὐτρήτου χοάνοιο
θαλφθείς, ἠὲ σίδηρος ὅτε κρατερώτατός ἐστιν.
οὔρεος ἐν βήσσῃσι δαμαζόμενος πυρὶ κηλέῳ
τήκεται ἐν χθονὶ δίῃ ὑφ' Ἡφαίστου παλάμῃσι»
(Ἡσ. Θεογ. 861)

ἐπίσης ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἦτο ὡπλισμένος διὰ σιδηροῦ ξίφους.

»Θήκατο δ' ἀμφ' ὤμοισιν ἀρῆς ἀλκτῆρα σίδηρον
δεινὸς ἀνήρ.» Ἡσιόδ. Ἀσπ. Ἡρακ. 128.

ὅπλα ἦσαν *χρυσῷ καὶ κασσιτέρῳ πεπυκασμένα* (κεκαλυμμένα, κατάκοσμα) (Ἰλ. Ψ. 503).

Περιγράφεται ὡς μαλακὸν (ἑανὸς) καὶ στιλπνὸν (φαεινὸς) μέταλλον.

Μόλιβος. — Ὁ μόλυβδος· τὸ μέταλλον τοῦτο ὡς ἐκ τῆς μαλακότητος καὶ τοῦ δυσχεροῦς τῆς ἐκκαμινεύσεως αὐτοῦ δὲν ἦτο ἐν εὐρείᾳ χρήσει· μόνον διὰ τὸ βάρος αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ἄξιον λόγου. διὰ τοῦτο τὸ μετεχειρίζοντο κατασκευάζοντες μολυβδαίνας πρὸς βύθισιν τῶν δικτύων ἐν τῇ θαλάσσῃ (Ἰλ. Ω. 80)· περιγράφεται ὡς τὸ εὐκαμπτότερον τῶν μετάλλων ἡ αἰχμὴ τοῦ δόρατος τοῦ Ἰφιδάμαντος δὲν ἠδυνήθη νὰ διαρρήξῃ τὸν ἀργυροῦν ζωστῆρα τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀλλ' ἀπετράπη καμφθεῖσα *μόλιβος ὡς·* (Ἰλ. Λ 237).

Κύανος. — Ἀναφέρεται ὅτι ὁ θώραξ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀπετελεῖτο μεταξὺ ἄλλων καὶ ἐκ δέκα σειρῶν μέλανος κυάνου (Ἰλ. Κ. 25), ἐπίσης καὶ οἱ θριγκοὶ τῶν τοίχων τοῦ Ἀλκινόου (Ὀδ. Η 87) ἦσαν ἐκ κυάνου κατεσκευασμένοι· ὁποῖόν τι μέταλλον ἦτο ὁ κύανος δὲν δυνάμεθα ἀδιστάκτως ν' ἀποφανθῶμεν· ὁ Millin (1) λέγει ὅτι κύανος ἦτο ὁ κασσίτερος, κύανος δὲ μέλας ὁ μόλυβδος, καὶ τοῦτο συμπεραίνει ἰδίως ἐκ τοῦ χρώματος, ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη οὐδόλως πείθει, ἀφοῦ μάλιστα ἀναφέρονται, ὡς εἴδομεν, ὅ τε κασσίτερος καὶ ὁ κύανος· πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἦτο εἶδος χάλυβος ἀφοῦ καὶ κυανομέλαν εἶχε τὸ χρῶμα, ἦτο δὲ καὶ ἡ βαφὴ τοῦ σιδήρου τότε γνωστή (Ὀδ. Ι 390), ὅπως ποτ' ἂν ᾖ ἦτο μέταλλον χρώματος κυανομέλανος, καὶ λίαν σπάνιον καθ' ὅσον μόλις τρὶς ἢ τετράκις εὕρηται ἡ λέξις ἐν τοῖς ἔπεσι·

Γ. Σχετικὴ τῶν μετάλλων ἀξία.

Ὁ μέγιστος πλοῦτος, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, συνίστατο εἰς τὴν μείζονα ποσότητα ἣν κατεῖχέ τις

(1) Millin Mineral. Hom. σελ. 154.

ἐκ μετάλλων, ἐκ τούτων δὲ ποσὰ προσεφέροντο ὡς ζωάγρια ἐν πολέμῳ· ὁ Ἄδραστος περίφοβος προτείνει τῷ Μενελάῳ νὰ ζωγρήσῃ αὐτὸν ὑποσχόμενος πλούσια δῶρα

«χαλκόν τε χρυσόν τε πολύκμητόν τε σίδηρον»
(Ἰλ. Ζ 48)

χρυσόν, χαλκὸν καὶ σίδηρον ἐκέκτητο πολὺν ἐν τῷ οἴκῳ ὁ φιλοχρήματος Δόλων, ὃν ὑπόσχεται τῷ Ὀδυσσεῖ καὶ Διομήδῃ νὰ δώσῃ ἀντὶ τῆς ζωῆς του (Ἰλ. Κ. 379).

Τὴν σχετικὴν τῶν μετάλλων τότε ἀξίαν ἀκριβῶς δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν, οὐχ ἧττον ἐκ πολλῶν διδομένων δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ταύτην κατὰ προσέγγισιν· ἐν γένει δὲ παρατηρητέον, ὅτι ἡ ἀξία τῶν μετάλλων πρὸς ἄλληλα δὲν παρουσίαζε τοσοῦτον κολοσσιαίας διαφορὰς ὡς τανῦν, διότι δὲν ἐνέκειτο τοσοῦτον εἰς τὴν ἀφθονίαν τοῦ μετάλλου, ὅσον εἰς τὸ χαλεπὸν τῆς ἐξαγωγῆς. ἥτις τοσοῦτον δυσχερεστέρα τυγχάνει ὅσον τὸ μέταλλον ἀγενέστερον.

Ὁ χρυσὸς ἦτο ὡς καὶ τανῦν τὸ τιμιώτατον τῶν μετάλλων· ἕκαστος τῶν ἑκατὸν παγχρύσων θυσσάνων οἵτινες ᾐωροῦντο ἐπὶ τῆς αἰγίδος τῆς Ἀθηνᾶς ἦτο ἀξίας ἑκατὸν βοῶν.(1) Ὁ χρυσὸς ἦτο τιμιώτερος τοῦ ἀργύρου, ὅστις ὅμως ἕνεκα τοῦ δυσχεροῦς πιθανῶς τῆς ἀποκαθάρσεως αὐτοῦ ἦτο σπανιώτερος, καὶ ἐχρησίμευε πολλάκις πρὸς κρᾶσιν τοῦ χρυσοῦ· ὅτι ὁ ἄργυρος ἦτο κατώτερος τὴν ἀξίαν τοῦ χρυσοῦ, ἐμφαίνεται ἰδίως ἐκ τοῦ ὅτι τὸν πρῶτον κατ' ἐξοχὴν ἀναφέρει ὁ ποιητὴς ὁσάκις θέλει νὰ ἐξάρῃ τὸ βαρύτιμον ἀντικειμένου τινός. Ἀναφέρεται κάλλιστος καὶ τιμιώτατος κρατὴρ ἀργυροῦς, ὃν ὁ Μενέλαος δωρεῖ τῷ ξενιζομένῳ Τηλεμάχῳ, ἔχων τὰ χείλη χρυσῷ κεκραμμένα (Ὀδ. Δ. 610), ἡ ἔντασις αὐτὴ τῆς ἀξίας τοῦ ἀντικειμένου

(1) Δὲν πρέπει κυριολεκτικῶς νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὸ πρᾶγμα· ἁπλῶς ὁ ποιητὴς θέλει νὰ παραστήσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ θείου τούτου ἀντικειμένου ὡς βαρύτιμον λίαν.

διὰ τῆς προσθήκης ὅτι τοῦτο ἐκέκτητο χείλη μετὰ χρυσοῦ κεκραμμένα, καταδηλωτάτην ποιεῖ τὴν πολλῷ ὑπερτέραν τοῦ χρυσοῦ ἀξίαν. Ὁποῖος τις ὁ λόγος τῆς ἀξίας τῶν δύο μετάλλων πρὸς ἄλληλα ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἦτο μικρότερος (1) ἢ τανῦν, διότι κρατὴρ ἀργυροῦς δίδοται ὡς πρῶτον γέρας τοῦ δρόμου, ἐνῶ ὡς τρίτον δίδοται ἓν τάλαντον χρυσοῦ (Ἰλ. Ψ. 740—796).

Ὁ χρυσὸς ἦτο, φυσικῷ τῷ λόγῳ, πολὺ ἀνώτερος τὴν ἀξίαν τοῦ χαλκοῦ, καὶ ὁπόσον μὲν ἀκριβῶς δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν, πάντως ὅμως ἐν πολλῷ ἥσσονι ἢ τανῦν κλίμακι· καὶ ἀναφέρεται μὲν ὅτι τὰ χρυσᾶ ὅπλα τοῦ Γλαύκου ἦσαν ἀξίας 100 βοῶν, ἐνῷ τὰ πρὸς ταῦτα ἀνταλλαγέντα χαλκᾶ τοῦ Διομήδους ἐννέα, δὲν πρέπει ὅμως ἐκ τούτου νὰ εἰκάσωμεν, ὡς ἐβουλήθησάν τινες, ὅτι ὁ χρυσὸς εἶχε ἑνδεκαπλασίαν περίπου τοῦ χαλκοῦ ἀξίαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ· διότι πλὴν ἄλλων, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁλόκληρον τὸν χαλκὸν τῶν ὅπλων τοῦ ἥρωος Γλαύκου ἀντικαθίστα χρυσός, ἀλλὰ μέρη τινὰ μόνον αὐτοῦ τὰ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ κόσμου αὐτῶν, οἷον δήπου ἡ τοῦ ξίφους λαβὴ κτλ. οὐχὶ δὲ καὶ ἡ αἰχμὴ τοῦ δόρατος, οὐδὲ ὅλος ὁ θώραξ, διότι τότε καὶ ὁ Γλαῦκος θὰ ἐσκώπτετο ὡς ὁ Νάστης, περὶ οὗ λέγει ὅτι μετέβη εἰς τὸν πόλεμον ὡς μωρὰ κόρη διὰ χρυσοῦ ὁπλισθείς, τὸ τοιοῦτον βεβαίως δὲν ἠδύνατο νὰ συμβῇ εἰς τὸν ἐμπειροπόλεμον Γλαῦκον, ὅστις συγκατελέγετο μεταξὺ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἡρώων τῶν Τρώων, οὐδὲ θὰ ἐκέρδιζε τότε πολὺ ἐκ τῆς ἀνταλλαγῆς ὁ Τυδείδης· πολὺ ἀνωτέρα ἢ 11κις ἦτο ἡ ἀξία τοῦ χρυσοῦ ἀπὸ τὴν τοῦ χαλκοῦ, οὐχὶ ὅμως καὶ ὅσον νῦν (ὑπὲρ ἢ 2000κις), ἀλλὰ πολλῷ ἧσσον, καθ' ὅσον καὶ ὁ χαλκὸς οὐχ εὐκαταφρόνητον ἐθεω-

(1) Ἡ κατὰ τὸ 1885 σχετικὴ τῶν μετάλλων ἀξία, ἂν θέσωμεν τὴν τοῦ χαλκοῦ ὡς μονάδα, εἶχεν ὡς ἕπεται· χαλκὸς 1, ἄργυρος 120, χρυσὸς 2.258, κασσίτερος 1.37, σίδηρος (πρωτόχυτος) 0, 04. 35

ρεῖτο χρῆμα καὶ συνεκαταριθμεῖτο μετὰ τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ τῶν ἀνάκτων πλούτου· ὁ δὲ ἐμπυριβήτης τρίπους ὃν ὁ Ἀχιλλεὺς ὡς πρῶτον γέρας τῆς πάλης ἔταξεν, ὅστις θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως χαλκοῦς, ἦτο ἀξίας δώδεκα βοῶν (Ἰλ. Φ. 702), πολὺ ἀνώτερος γυναικὸς *ἀμύμονα ἔργα ἰδυίας*, ἣν ὡς δεύτερον ἔταξεν γέρας καὶ ἥτις ἦτο ἀξίας τεσσάρων βοῶν. Πρὸς ἀκριβῆ ἐκτίμησιν τῆς σχετικῆς τῶν μετάλλων ἀξίας κωλύει ἡμᾶς καὶ ἡ μετὰ τοῦ βαθμοῦ καὶ τελειότητος τῆς κατεργασίας ποικίλλουσα τῶν μετάλλων τιμή· ὁ ἐν ἀκατεργάστῳ μορφῇ χρυσὸς ἦτο πολλῷ ἥσσονος ἀξίας τοῦ κατειργασμένου, καὶ δύο τάλαντα τοιούτου μόλις πρόκεινται τὸ τέταρτον ἔπαθλον τοῦ ἀγῶνος τῶν ἱπποδρομιῶν (Ἰλ. Φ. 268), τρίτου ὄντος λέβητος χωρητικότητος τεσσάρων μέτρων,(1) καὶ δευτέρου ἵππου βρέφος ἡμίονον κυοφορούσης· καὶ βεβαίως μὲν τὸ τότε τάλαντον δὲν ἦτο βάρος ἴσον τῷ μετέπειτα γνωστῷ, ὅπερ ὑπὲρ τὰ 26 εἷλκε χιλιόγραμμα, ἀλλὰ πολλῷ μικρότερον, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς Ὀδ. ἔνθα ἀναφέρεται ὅτι μία μόνη θεραπαινὶς κομιζει ἐκ τῶν μεγάρων τοῦ Ἀλκινόου εἰς τὴν ναῦν τοῦ Ὀδυσσέως πλὴν πολλῶν ἱματίων καὶ χιτώνων, καὶ δέκα τρία ὅλα τάλαντα χρυσοῦ (2) δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑπολαβωμεν καὶ λίαν μικρὸν τὸ βάρος καὶ τὴν ἀξίαν ἑνὸς ταλάντου, διότι μεταξὺ τῶν βασιλικῶν ὅτως καὶ πολυτιμοτάτων δώρων, ἅτινα ὁ Ἀτρείδης ὑποσχεται τῷ κεχολωμένῳ τῆς ἀργυροπέζης Θέτιδος υἱῷ καὶ ἅτινα ἦσαν ἑπτὰ τρίποδες, εἴκοσι λέβητες, ἵπποι δωδεκα ἀθλοφόροι, ἑπτὰ Λεσβίδες, αἵτινες *κάλλει ἐνίκων φῦλα γυναικῶν*, καὶ ἡ καλλιπάρῃος Βρησηΐς, δίδει καὶ ἐκ χρυσοῦ δέκα τάλαντα προσθέτων ὅτι ὁ κάτοχος τοιαύτης ποσότη-

(1) Οὐχὶ βεβαίως κυβικ. μέτρων· μέτρον ἦτο μετρική τις μονάς χωρητικότητος πρβλ. Ὀδ. Τ. 28, Β. 355 Ἰλ· Η. 471, Ι. 209.

(2) Τινὲς ὑπολογίζουσι τὸ βάρος τοῦ Ὁμηρικοῦ ταλάντου εἰς ἓν χιλιόγραμμον, ἀλλά καὶ τοῦτο φαίνεται ἡμῖν πολύ.

τος δὲν θὰ ἐθεωρεῖτο ἀκτήμων ἐριτίμου χρυσοῦ ('Ιλ. Ι, 122—126).

Μεγάλη ἦτο καὶ ἡ ἀξία τοῦ σπανιωτάτου σιδήρου, καὶ ὡς φαίνεται κατὰ πολὺ μείζων τῆς τοῦ χαλκοῦ. Ἡ τοῦ Ἰκαρίου περίφρων θυγάτηρ ἤνοιξε τὸ δῶμα τοῦ Ὀδυσσέως ἔνθα

. . . . »κειμήλια κεῖτο ἄνακτος
χαλκός τε χρυσός τε πολύκμηκτός τε σίδηρος» ('Οδ. Φ. 9).

Ὁ Ἀχιλλεὺς πλουσιώτατα ὁρίσας γέρα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, διὰ τοὺς πρὸς τιμὴν τοῦ Πατρόκλου γενομένους ἀγῶνας, διὰ τὸν τῆς δισκοβολίας προέταξε δίσκον ἐκ σιδήρου *αὐτοχόωνον*, ἤτοι αὐτοφυᾶ, ἢ κατ' ἄλλην ἑρμηνείαν, ἥτις καὶ ὀρθωτέρα φαίνεται οὖσα, αὐτοχώνευτον, ἤτοι ἐκ χωνείας μόνης ἀναληφθέντα καὶ ἑπομένως ἀκατέργαστον.

Λέγει δὲ ὁ Ἀχιλλεὺς τὸ γέρας ἐγκωμιάζων

»Ὄρνυσθ' οἳ καὶ τούτου ἀέθλου πειρήσεσθε·
εἴ οἱ καὶ μάλα πολλὸν ἀπόπροθι πίονες ἀγροί,
ἕξει μιν καὶ πέντε περιπλομένους ἐνιαυτούς,
χρεώμενος· οὐ μὲν γάρ οἱ ἀτεμβόμενός γε σιδήρου
ποιμὴν οὐδ' ἀροτὴρ εἶσ' ἐς πόλιν ἀλλὰ παρέξει»

ἤτοι· ἐγέρθητε ὅσοι καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἆθλον θέλετε πειραθῆ· καὶ ἐάν τις πολὺ μακρὰν ἔχῃ παχεῖς ἀγρούς, θὰ δύναται νὰ ποιῆται χρῆσιν αὐτοῦ ἐπὶ πέντε ἐνιαυσίους περιόδους, διότι ὁ ποιμὴν αὐτοῦ ἢ ὁ ἀροτὴρ δὲν θὰ πηγαίνῃ εἰς τὴν πόλιν στερούμενος σιδήρου, ἀλλὰ θὰ τῷ παρέχῃ (ἐνοεῖται ὁ δίσκος σίδηρον).

Εἰς τί δὲ θὰ ἐχρησίμευεν ὁ σίδηρος εἰς τὸν ποιμένα καὶ τὸν ἀροτῆρα; ὡς πρὸς τὸν ἀροτῆρα, λέγουσι τινές, ὅτι πρὸς κατασκευὴν γεωργικῶν ἐργαλείων, καίτοι οὐδαμοῦ ἐν ταῖς ῥαψῳδίαις ἀναφέρονται σιδηρᾶ τοιαῦτα· ὡς πρὸς δὲ τὸν ποιμένα, ὁ Εὐστάθιος πειρᾶται νὰ ἑρμηνεύσῃ λέγων ὅτι καὶ οὗτος εἶχεν ἀνάγκην τοιούτου διὰ νὰ κόπτῃ θαλλοὺς καὶ ξύλα πρὸς κατασκευὴν τῆς καλύβης του· αἱ ἑρμηνεῖαι αὗται φαίνονται ἡμῖν βεβιασμέναι, καθόσον μᾶλλον οἱ ναυπηγοὶ

καὶ οἱ ξυλοκόποι θὰ ἔχρηζον σιδήρου, καὶ οὐχὶ οἱ ποιμένες καὶ οἱ ἀροτῆρες, ἄλλως δὲ διατί ἐπὶ πέντε μόνον ἐνιαυτοὺς θὰ ἐξήρκει αὐτοῖς ὁ σίδηρος εἶτα δὲ θὰ ἐξηντλεῖτο, καὶ πῶς θὰ τὸν κατειργάζοντο οὗτοι εἰς χρήσιμα ἐργαλεῖα· ἡμεῖς πιστεύομεν μᾶλλον ὅτι ὁ ἀκατέργαστος σίδηρος θὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἀνταλλακτικὴ ἀξία, εἶδος νομίσματος καὶ δὴ πολλῷ κατωτέρας ἢ ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος, ἀξίας οὐχ ἧττον ἐπαρκοῦς πάντοτε εἰς ἀνθρώπους, οἷοιπερ οἱ ποιμένες καὶ οἱ γεωργοί, οἵτινες τὰς πλείστας αὐτῶν βιωτικὰς ἀνάγκας ἐπλήρουν ἐκ τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς καὶ τῶν κτηνῶν των ἅτινα ἐθεράπευον, καὶ σπανίως ὅθεν ἠναγκάζοντο νὰ μεταβαίνωσι εἰς τὰς πόλεις ἵνα προμηθεύωνται καὶ εἴτι ἄλλο τυχὸν τοῖς ἦτο χρήσιμον (¹)· ὅτι ὁ σίδηρος ὡς καὶ τὰ λοιπὰ μέταλλα ἐχρησίμευον ὡς ἀνταλλακτικὴ ἀξία βλέπομεν ἐν Ἰλ. Η 473 ἔνθα λέγεται, ὅτι τὰ ἐκ Λήμνου ἀφιχθέντα χίλια μέτρα οἴνου ἠγόραζον

«ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ
ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν
ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι» (²) . . . . . .

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ λοιπὰ μέταλλα κασσίτερον, κύανον καὶ μόλυβδον, ταῦτα ἦσαν σπάνια λίαν καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν ἀξίαν αὐτῶν, πάντως ὅμως δὲν ἦσαν πολὺ μεγάλης τοιαύτης· ὁ κασσίτερος ὅστις πολλῷ συχνότερον ὡς εἴδομεν ἀναφέρεται, ἐκέκτητο πιθανῶς μεγαλειτέραν ἢ ὁ χαλκὸς ἀξίαν· ἀναφέρεται μετὰ τοῦ χρυσοῦ ὡς κοσμοῦν τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως (Ἰλ. Σ. 574), καὶ τοῦ Τυδείδου τὰ ὅπλα (Ἰλ. Ρ 503).

(¹) Ὁ Millin ἐξ ἄλλου γνωματεύει ὅτι μᾶλλον διά τιμὴν ἦτο τόσον πολύτιμος ἢ δι' ἀξίαν· ἀλλά τότε μένει ἐντελῶς ἀκατάληπτον διατί θὰ ἐξήρκει ἐπὶ πέντε ἐνιαυτοὺς τῷ ποιμένι καὶ τῷ ἀροτῆρι. (Mil Miner. Hom. 105.)

(²) Πρβλ. καὶ Ὀδ. Α. 183.

Δ. Πατρὶς τῶν μετάλλων.

Εἰς τὴν βαθύκολπον τῶν Ἀχαιῶν χερσόνησον, ἣν ἡ φύσις, ἐστέρησε τοῦ πλούτου, δωρήσασα τὴν καλλονήν, μετέφερον οἱ ναυσικλυτοὶ Φοίνικες, ἔνθεν κἀκεῖθεν τὰ εὐρέα τῆς θαλάσσης λαῖτμα διασχίζοντες, τὰ πλεῖστα μέταλλα, δι' ὧν ὁ ὑπὸ τῆς φύσεως τὴν καλαισθησίαν διδαχθεὶς λαός, ἐκόσμει τὸν οἶκον καὶ τὸ σῶμα· οὔτε χρυσός, οὔτε ἄργυρος, οὔτε χαλκός, οὔτε κασσίτερος ὑπῆρχον ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ἐκπορθητῶν τῆς Ἰλίου· ταῦτα ἐπορίζοντο ἀνταλλάσσοντες βοῦς, οἶνον ἢ ἄλλα ἐγχώρια προϊόντα· πόθεν δὲ ἡ πατρὶς ἑνὸς ἑκάστου τῶν μετάλλων ἐν τοῖς ἑξῆς θέλομεν ἐξετάσει·

Χρυσὸς μὲν ὑπῆρχεν ἀφθονώτατος ὡς εἴδομεν. ἀλλὰ πόθεν οὗτος ἤρχετο οὐδαμόθεν δέδοται ἡμῖν ἀσφαλῶς νὰ ὁρίσωμεν· ἐκ τῶν ἐκ τῆς Εὐρώπης ἐν τῷ Τρωϊκῷ πολέμῳ σχόντων μέρος ἡγεμόνων, ἀναμφιρρήστως ὁ Ρῆσος, ὁ τῆς Θρᾴκης βασιλεύς, ἦτο ὁ πλουσιώτερος εἰς χρυσὸν καὶ πολύτιμα μέταλλα.

»ἅρμα δέ οἱ χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ εὖ ἤσκηται
τεύχεα δὲ χρυσεια πελώρια, θαῦμα ἰδέσθαι,
ἤλυθ' ἔχων· τὰ μὲν οὔτι καταθνητοῖσιν ἔοικεν
ἄνδρεσσιν φορέειν, ἀλλ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν»

Ὅτι ἐν Θρᾴκῃ ἐξήγετο χρυσὸς εἶνε γνωστὸν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Κάδμος ἤδη εἶχε ἀνακαλύψει αὐτόθι ἐν τῷ Παγγαίῳ ὠρυχεῖα χρυσοῦ (1), γνωστὸν δὲ τυγχάνει ἐκ τῆς ἱστορίας ἡλίκον ἐκ τούτων συνεκόμιζε πλοῦτον ὁ Φίλιππος.

Ἕτερος πλουσιώτατος ἡγεμὼν ἐν Ἑλλάδι ἀναφέρεται ὁ Μενέλαος, τοῦ ὁποίου ὁ μέγας πλοῦτος εἰς χρυσόν, ἄργυρον, ἤλεκτρον, χαλκὸν καὶ ἐλέφαντα, τοσοῦτον ἐθάμβωσαν τὸν Τηλέμαχον, ὥστε κύψας πρὸς

(1) Plin. VII 56.

τὸν Νεστορίδην Πεισίστρατον, εἶπεν ὅτι τοιαύτη τις θὰ ἦτο καὶ ἡ κατοικία τοῦ Διός· αὐτὸν ὡς ἤκουσεν ὁ εὐγενὴς Μενέλαος, ἀπήντησεν ὅτι τὸν μέγαν τοῦτον πλοῦτον συνέλεξε κατόπιν πολλῶν κόπων καὶ μόχθων ἐπὶ ὀκταετίαν περιηγηθεὶς τὴν Κύπρον, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Φοινίκην, τὴν Αἰθιοπίαν, τοὺς Σιδονίους, τοῦ Ἐρεμβοὺς, καὶ τὴν Λιβύην· αἱ χῶραι αὗται, ὡς καὶ ἄλλοθεν ἐξάγομεν ἦσαν πλούσιαι ἄλλαι εἰς χρυσόν, καὶ ἤλεκτρον, ἰδίως ἡ Αἴγυπτος(1), ἄλλαι εἰς χαλκόν, ἐλέφαντα κτλ.

Τοῦ ἧττον τοῦ χρυσοῦ διαδεδομένου ἀργύρου ὡς πατρὶς φέρεται ἡ παρὰ τὸν Πόντον Ἀλύβη· τῶν Ἀλιζώνων ἦρχεν ὁ Ὀδίος καὶ ὁ Ἐπίστροφος ελθόντες

»τηλόθεν ἐξ Ἀλύβης, ὅθεν ἀργύρου ἐστί γενέθλη»

ἀναφέρεται ὅτι ἐπὶ Στράβωνος εἶχον ἐξαντληθῆ τὰ ἐν Ἀλύβῃ (ἢ Χαλύβῃ ἐξ ἧς καὶ χάλυψ) ἀργυρεῖα, ὑπῆρχε δὲ μόνον πολὺς σίδηρος (2).

Πλουσιώτεροι εἰς εὐγενῆ μέταλλα ὡς ἐκ τῶν περιγραφῶν δηλοῦται, ἦσαν οἱ Τρῶες, καὶ τοῦτο διότι οὐ μόνον ἐκ τῆς πλησιοχώρου Θράκης καὶ τῆς Ἀλύβης, ὡς καὶ παρὰ τῶν πολυμηχάνων Φοινίκων, ἠδύναντο νὰ πορίζωνται ταῦτα, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς χώρας αὐτῶν. Πλεῖστα μέρη τῆς μικρᾶς Ἀσίας μεταλλοφόρα εἶνε γνωστὰ ἐκ τῆς ἱστορίας.

Τὰ παρὰ τὴν Ἄβυδον, Τμῶλον καὶ Πακτωλὸν χρυσωρυχεῖα ἀπὸ βαθυτάτης ἀρχαιότητος ἦσαν γνωστά. (3)

(1) Ἡ Ἀλκάνδρη ἡ σύζυγος τοῦ ἐν Θήβαις τῆς Αἰγύπτου Πολύβου, πολυτιμοτατα ἐδώρησε χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἀντικείμενα εἰς τὸν Μενέλαον καὶ τὴν Ἑλένην· ἤτοι δώδεκα ἀργυρᾶς ἀσαμίνθους, δέκα τάλαντα χρυσοῦ, χρυσῆν ἠλακάτην καὶ ἀργυροῦν τάλαρον ἔχον τὰ χείλη χρυσῷ κεκραμμένα· ὡς δὲ λέγει ὁ Berthelot, τὸ ἤλεκτρον ἦτο ἰδιαίτερον τῶν Αἰγυπτίων μέταλλον καλούμενον ἀσέμ, ἐξ οὗ πιθανῶς καὶ τὸ ἡμέτερον ἀσῆμι, ἐθεωρεῖτο δὲ ὡς ἴδιον μέταλλον μέχρι τῶν Ρωμαίων· Science et Philosophie par M. Berthelot. sept métaux, et sept planètes p 167 Paris 1886.

(2) Virg. Aeniad. VIII 446.

(3) Ὑπέρκειται δε τῆς τῶν Ἀβυδηνῶν χώρας ἐν Τρῳά-

Οὐχ ἧττον πολυμέταλλος ἦτο ἡ πλησίον κειμένη Φρυγία· οὐδένα λανθάνει τοῦ Μίδα ὁ μῦθος, ὅστις πᾶν ὅτι ἔθιγε μετέβαλεν εἰς χρυσόν, καὶ οἱ διάσημοι μεταλλουργοὶ Δάκτυλοι ἐν Φρυγίᾳ ἦσαν, (1) καὶ οἱ Κάβειροι ἐκεῖθεν ἐπίσης κατήγοντο (2)· ἦτο δὲ πλουσιωτάτη χώρα ἡ Φρυγία καὶ ἡ ἐν ᾗ ὁ Τμῶλος Μηονία, ὡς γείνεται δῆλον ἐκ τῶν ἑξῆς λόγων τοῦ Ἕκτορος.

»πρὶν μὲν γὰρ Πριάμοιο πόλιν μέροπες ἄνθρωποι
πάντες μυθύσκοντο πολύχρυσον πολύχαλκον·
νῦν δὲ δὴ ἐξαπόλωλε δόμων κειμήλια καλά,
πολλὰ δὲ δὴ Φρυγίην καὶ Μηονίην ἐρατεινὴν
κτήματα περνάμεν' ἵκει, ἐπεὶ μέγας ὠδύσατο Ζεύς.
(Ἰλ. Σ. 288)

Χαλκὸς δὲ ἀναφέρεται ἐν Τεμέσῃ· ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ Μέντου τὴν μορφὴν λαβοῦσα ἦλθε πρὸς τὸν Τηλέμαχον λέγουσα ὅτι μεταβαίνει ἐκ τῆς νήσου Τάφου εἰς Τεμέσην ἵνα ἀνταλλάξῃ χαλκὸν δι' αἴθωνος σιδήρου.

»νῦν δ' ὧδε ξὺν νηὶ κατήλυθον ἠδ' ἑτάροισιν
πλέων ἐπὶ οἴνοπα πόντον ἐπ' ἀλλοθρόους ἀνθρώπους,
ἐς Τεμέσην μετὰ χαλκόν, ἄγω δ' αἴθωνα σίδηρον,»

Καὶ ἡ μὲν Τάφος ὑπὸ τοῦ Στράβωνος Ταφιοῦς καλουμένη(3), νῦν δὲ Μεγανῆσι, εἶνε νῆσος τις τῶν Ἐχινάδων παρὰ τὴν Λευκάδα· περὶ δὲ τῆς Τεμέσης ὑπάρχει τις ἀμφιβολία, διότι δύο τοιαῦται ἀναφέρονται· μία παρὰ τὸ Βρεντήσιον (4), καὶ ἑτέρα ἐν Κύπρῳ, ταύτην

δι τὰ Ἄστυρα, ἃ νῦν μὲν Ἀβυδηνῶν ἐστι, κατεσκαμμένη πόλις, πρότερον δὲ ἦν καθ' αὑτά, χρυσεῖα ἔχοντα ἃ νῦν σπάνια ἐστιν ἐξαναλωμένα καθάπερ τὰ ἐν Τμώλῳ τὰ περὶ τὸν Πακτωλόν» Στράβ. XIII 591.

(1) Στρ. Χ. 473 βλέπε καὶ Ilios Schliem. 287.

(2) Apoll. Rhod-ad. Argonaut. I 917 καὶ ἡ Λυδία ἦτο πλουσία εἰς μέταλλα ὡς ἠθέλομεν ἐξαγάγει ἐκ τῶν θαυμασίων τοῦ Κροίσου θησαυρῶν.

(3) Στρ. Χ 2, 14 καὶ Χ 2, 20. Ε. Κεφινιώτου Ὁμηρ Γεωγ. Σελ. 153.

(4) Παυσαν. VI 6, 7—11 Στρ. Ι 6. «καὶ μὴν καὶ τὰ τῆς Ἰταλίας ἄκρα οἶδε, Τεμέσην καλῶν». Ε. Κεφ. Ὁμ. Γεω. 170.

δὲ βεβαίως ὑπονοεῖ ἐνταῦθα ὁ ποιητής, διότι καὶ μὲν ἡ Ἰταλία ἐγγύτερον πρὸς τὴν Τάφον εὑρίσκετο ἢ ἡ Κύπρος, καὶ ἠδύνατο ὁ Μέντης πρὸς ταύτην πλέων νὰ προσεγγίσῃ λοξοδρομῶν καὶ εἰς Ἰθάκην, ἀλλὰ πολὺ φυσικώτερον θὰ ἦτο νὰ προσεγγίσῃ εἰς Ἰθάκην εὐθὺ πλέων καὶ πρὸς τὴν Κύπρον διευθυνόμενος· ἄλλως τε δὲ ἡ Κύπρος κέκτηται παρὰ τὸ ὄρος Κόριον χαλκεῖα, πιθανῶς δὲ τούτου ἕνεκα ἔλαβον τὸ σύμβολον τοῦ χαλκοῦ οἱ ἀλχημισταὶ (1) ἐκ τῆς λατρευτῆς τῆς νήσου Θεᾶς· ὅτι οἱ Κύπριοι κατεγείνοντο εἰς τὴν θεραπείαν τῶν μετάλλων προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ λαμπροτάτου καὶ ἐκ πλείστων μετάλλων συντεθειμένου θώρακος τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὃν οὗτος ἔσχε δῶρον παρὰ τοῦ Κυπρίου βασιλέως Κινύρα (Ἰλ. Λ. 20).

Ἐκ τοῦ ἄνω περὶ Μέντου χωρίου, δὲν πρέπει κατ' ἀναλογίαν νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ὁ αἴθων σίδηρος ἐξήγετο ἐν Τάφῳ, ἀλλ' ὅτι ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχεν ἐν Κύπρῳ μετεφέρετο αὐτόθι ἐξ ἄλλων μερῶν διὰ θαλάσσης· γνωστὸν δὲ ὅτι οἱ φιλήρετμοι Τάφιοι διεκρίνοντο ἐπὶ πειρατείᾳ ἣν ἐξήσκουν πανταχόθεν περιφερόμενοι μὲ τὰς θοὰς αὐτῶν νῆας. (2)

Πολύχαλκος καλεῖται καὶ ἡ Σιδών, ἡ τῶν Φοινίκων πρωτεύουσα (3) (Ὀδ. Ο 425). Ὁ δὲ σίδηρος πιθανῶς μετεφέρετο ἐξ Εὐρώπης διὰ τῆς Ἰταλίας, ἀφοῦ ὡς εἴδομεν οἱ Τάφιοι, πλησίον καὶ κατάντικρυ τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου βιοῦντες, μετέφερον ἐκ τῆς Τάφου σίδηρον ἵνα τὸν ἀνταλλάξωσι πρὸς χαλκόν, ἀναφέρεται δὲ ὅτι καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν Ἰθάκῃ μεταξὺ τῶν ἄλλων κει-

(1) Ἡ Ἀφροδίτη ἐν τῇ συμβολικῇ τῶν Ἀλχημιστῶν γλώσσῃ ἐδήλου τὸν χαλκόν· καὶ τὸ ὄνομα δὲ τούτου cupfer δεικνύει πρὸς τὸ Κύπρος στενὴν συγγένειαν.

(2) Ὀδ. Ο 427. «Τάφιοι ληΐστορες ἄνδρες».
Ὀδ. Π 426 «ληιστῆρσιν ἐπισπόμενος Ταφίησιν»

(3) Χαλκὸς ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (XIII 610) ἐν Κισθήνῃ, παρὰ τὸ νῦν Ἀδραμμύττιον· ὁ αὐτὸς παράγει τὴν λέξιν ἐκ τοῦ Χαλκὶς ἔνθα λέγει ὅτι τὸ πρῶτον εὑρέθη οὗτος· τοῦτο ὅμως ἀμφίβολον· (ΙΙ. 723).

μηλίων ἐκέκτητο καὶ σίδηρον (Ὀδ. Φ. 10)· καὶ ἐξ Ἀνατολῆς (1) δυνατὸν νὰ ἐφέρετο, ἐξ Ἑλλάδος ὅμως βεβαίως οὐχί.

Τοῦ κασσιτέρου ἡ πατρὶς οὐδαμοῦ ἀναφέρεται· ἴσως ἐφέρετο ὑπὸ τῶν Φοινίκων ἐκ τῶν Κασσιτερίδων νήσων ὅθεν ὡς ἱστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος μετήνεγκον αὐτόν(2).

V

ΜΕΤΑΛΛΟΥΡΓΙΑ

»Ὡς δ' ὅτ' ἀνὴρ χαλκεὺς πέλεκυν μέγαν ἠὲ σκέπαρνον.
Εἰν' ὕδατι ψυχρῷ βάπτῃ μεγάλα ἰάχοντα,
φαρμάσσων· τὸ γὰρ αὖτε σιδήρου γε κράτος ἐστὶν,
ὣς τοῦ σίζ' ὀφθαλμὸς ἐλαϊνέῳ περὶ μοχλῷ»

Ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἐγένετο δῆλον, τὰ πλεῖστα τῶν μετάλλων, ἂν μὴ καὶ ἅπαντα, εὑρίσκοντο ἐν ξέναις χώραις, ἔνθα φυσικῷ τῷ λόγῳ θὰ ἐγίνετο καὶ ἡ κατεργασία αὐτῶν· ἐκ τούτου προκύπτει ὅτι αἱ μεταλλουργικαὶ ἐπὶ Ὁμήρου ἐν Ἑλλάδι ἐργασίαι ἦσαν ἁπλαῖ τινες καὶ ἀρχέτυποι· ἡ τῆξις, ἡ χώνευσις, ἡ κρᾶσις, καὶ ἡ συγκόλλησις τῶν μετάλλων ὡς ἔκ τε τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν, καὶ τῶν εὑρεθέντων τῆς προϊστορικῆς, πρὸ τοῦ Ὁμήρου πιθανῶς, ἐποχῆς ὅπλων καὶ λοιπῶν μεταλλικῶν ἀντικειμένων ἀποδείκνυται, ἦσαν μὲν ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ὁμήρου γνωσταί, δὲν ἐγίνοντο ὅμως ἐν Ἑλλάδι ἀλλ' ἐν ἄλλαις ἀνατολικαῖς ἴσως χώραις (3)· τοῦ-

(1) Ὁ Στράβων ἀναφέρει σίδηρον παρὰ τὰ Ἄνδειρα «ἔστι δὲ λίθος ὃς καιόμενος σίδηρος γείνεται» Στρ. XIII 618.

(2) Ἡροδ. III. 115.

(3) Ἀρχαιότατοι πάντων μεταλλουργοὶ μυθολογοῦνται οἱ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι, οἵτινες ἦσαν δαίμονες τῆς Φρυγίας καὶ Κρήτης, υἱοὶ τῆς νύμφης Ἀγχιάλης, καὶ ὀπαδοὶ τῆς Κυβέλης, πέντε ἢ δεκαπέντε ἢ πεντήκοντα δύο τὸν ἀριθμόν, πρῶτοι τὴν χρῆσιν τοῦ πυρὸς καὶ τῆς μεταλλουργίας ἐπινοήσαντες, εἰς τούτους ἀποδίδουσιν ὁ Διόδωρος (Liv. V. 64), καὶ ὁ Κλή-

το τεκμαίρεται ἰδίᾳ ἐκ τῶν ὀργάνων τῆς μεταλλουργίας τῶν ἀναφερομένων ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ τῇ Ὀδυσσείᾳ, ἅτινα ἦσαν ἁπλοῦς ἄκμων καὶ ἀκμόθετον, πυράγραι, σφῦραι κ.τ.λ., δι' ὧν μικρᾶς τινος σημασίας ἐργασίας ἠδύναντο νὰ ἐκτελῶσι, καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πᾶν τὸ μετὰ λεπτότητος καὶ χάριτος ἐπεξειργασμένον ἀντικείμενον ἀποδίδει ὁ ποιητὴς εἰς ξένους, οἷον Σιδονίους κ.τ.λ. τεχνίτας, ὡς τὰ πλεῖστα δὲ εἰς τὸν περικλυτὸν ἀμφιγύην τὸν θεὸν τῆς μεταλλουργικῆς, τῆς μεγαλοφυοῦς τοῦ ὁποίου τέχνης προϊόντα ἦσαν καὶ τὰ μετάλλινα τῶν Οὐρανῶν ἀνάκτορα καὶ τὰ ἄλλα θεσπέσια ἐν αὐτοῖς κοσμήματα καὶ ποικίλα ἀντικείμενα.

Ἀλλ' εἰσέλθωμεν, ἀναγνῶστα, μετὰ τῆς ἀργυροπέζης Θέτιδος εἰς τοῦ σοφοῦ καὶ φιλοπόνου θεοῦ τὸν χάλκεον, τὸν ἄφθιτον, τὸν ἀστερόεντα δόμον (Ἰλ. Σ. 370), ἵνα τελείαν τῆς τέχνης αὐτοῦ λάβωμεν γνῶσιν. Προμολοῦσα ἡ φρουρὸς τοῦ ἐργαστηρίου, ἡ ἐμπνέουσα τὰ θαυμάσια τεχνουργήματα εἰς τὸν κλυτοτέχνην αὐτῆς σύζυγον, ἡ λιπαροκρήδεμνος καλὴ Χάρις, ἀγγέλλει ἡμᾶς καθ' ἣν στιγμὴν οὗτος καταγείνεται εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν θαυμασίων ἐκείνων τριπόδων, οἵτινες διὰ χρυσῶν τροχίσκων θέλουσι μεταβαίνει αὐτόματοι(1)

μης (Clem. Stromat. I 366 A Edit. Paris) τὴν βαφὴν τοῦ χαλκοῦ.

(1) Αὐτόματοι=αὐτοκίνητοι· ἐκ τούτου ἠθέλησάν τινες νὰ ἐξαγάγωσιν ὅτι ἐπὶ Ὁμήρου ἦσαν ἤδη γνωστὰ μηχανήματα, οἷα δήπου τὰ τῶν ὡρολογίων, δι' ὧν ἠδύναντο νὰ παράγωσι αὐτομάτως κινήσεις (Beckmann, Beiträge zur Geschichte der Erfindungen. B IX. 1. K). Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ἐν τῷ τῆς ὀρυκτολογίας κεφαλαίῳ, ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, προκειμένου περὶ θεῶν, καὶ μόνον, ὁ ποιητὴς παριστᾷ τὰ πράγματα ἐπὶ τὸ ὑπερφυσικώτερον, μεγαλεποιῶν τὰ κατ' αὐτοὺς καὶ ἐξαίρων ἀναλόγως τῆς θείας αὐτῶν φύσεως· νομίζομεν ὅτι οὐκ ὀλίγον τιμᾷ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἡ ἐντεῦθεν ἐξαγομένη χρῆσις τῶν τροχίσκων, δι' ὧν ἠδύναντο κυλίοντες εὐχερέστερον νὰ κινῶσι τὰ σκεύη, καὶ δὴ τοὺς τρίποδας, ἐκ τούτου δὲ ἐφαντάσθη ὁ ποιητής, ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ κ. Κλ. Ραγ

εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν θεῶν ὅταν οὗτοι συνεδριάζωσι, καὶ πάλιν ἐκεῖθεν μετὰ τὸ πέρας ἐπιστρέφει· εἰσὶ σχεδὸν περατωμέναι, τοῖς λείπουσι μόνον τὰ ὦτα ἅτινα ἡτοίμαζε νὰ προσηλώσῃ δι' ἥλων οὓς τότε κατεσκεύαζεν (Ἰλ. Σ. 375). Ἀκούσας τὴν ἡμετέραν ἐπίσκεψιν ὁ περίφημος τεχνίτης, διακόπτει τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, ἀποστρέψας ἀπὸ τοῦ πυρὸς τὰς φύσας, καὶ συλλέξας εἰς ἀργυρᾶν λάρνακα τὰ λαμπρὰ ὅπλα τῆς δαιμονίας αὐτοῦ τέχνης (Ἰλ. Σ. 410), τὸν ἄκμονα δηλονότι, τὸν ῥαιστῆρα, τὴν σφύραν καὶ τὴν πυράγραν· μετὰ δὲ ταῦτα σπογγίσας ἐπιμελῶς δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὸ κάθιδρων αὐτοῦ πρόσωπον, τὸν στιβαρὸν αὐχένα καὶ τὰ λαχνήεντα στήθη, ἐνδύεται τὸν χιτῶνα αὐτοῦ καὶ μεταβαίνει πρὸς ὑποδοχὴν ἡμῶν χωλαίνων καὶ στηριζόμενος ἐπὶ παχέως σκήπτρου (Ἰλ. Σ. 416)· δὲν ἔρχεται δὲ μόνος, ἀλλ' ἀκολουθεῖται ὑπὸ τῶν χρυσῶν αὐτοῦ ἀμφιπόλων αἵτινες ὡμοίαζον μὲ τελείας νεάνιδας, καθότι καὶ νοῦν καὶ σθένος καὶ φωνὴν ἐκέκτηντο, ἠπίσταντο δὲ τὴν θείαν τέχνην ἀπὸ τῶν θεῶν καὶ ἔβαινον ἀσθμαίνουσαι ἐκ τοῦ πολλοῦ κόπου· (Ἰλ. Σ. 420).

Τοιοῦτον τὸ χαλκεῖον τοῦ κατασκευαστοῦ τῶν περιφήμων τοῦ ἥρωος Ἀχιλλέως ὅπλων, πρὸς κατασκευὴν τῶν ὁποίων εἴκοσι φῦσαι ἐξέπεμπον εὔπρηστον πνοὴν ζωογονοῦσαν λαμπρὸν πῦρ εἰς χοάνας, ἐν αἷς εἶχεν ἐν-

καβῆς (Κ. Ραγκαβῆ ὁ καθ' Ὅμ. Οἰκ. βίος σ. 194) νὰ παραστήσῃ αὐτοὺς αὐτοκινήτους, ἐφοῦ περὶ ἔργων Θεοῦ ἐπρόκειτο· ἡ ἡμετέρα ἐπιμονὴ τοῦ νὰ θέλωμεν ἐπὶ λέξει πάντα αὐστηρῶς νὰ ἑρμηνεύωμεν, εἰς λίαν ἐπισφαλῆ μᾶς φέρει ὁδὸν καὶ δύναται εἰς τὰ γελοιωδέστερα τῶν συμπερασμάτων νὰ μᾶς ἐξωθήσῃ, διότι τοιούτῳ τινὶ τρόπῳ σκεπτόμενοι ἠδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ ἐν συνεχείᾳ ἐξεικονιζόμεναι πράξεις ἐν τῇ ἀσπίδι τοῦ Ἀχιλλέως, χοροί, γάμοι ἀγῶνες κτλ. (Ἰλ. Σ 490, 509, 541, 550, 573, 590), ἐπετυγχάνοντο διὰ περιστρέπτων κατόπτρων, τοῦ καλουμένου φενακοσκοπίου, ἢ ὅτι αἱ χρύσειοι ἀμφίπολοι, (Ἰλ. Σ. 420) αἵτινες εἶχον φωνὴν καὶ νοῦν καὶ σθένος, ἦσαν εἶδος τι φωνηεσσῶν τοῦ Edison πλαγγόνων, καὶ καθεξῆς.

θέσει χαλκὸν ἀτειρέα, κασσίτερον καὶ πολύτιμον χρυσὸν καὶ ἄργυρον, ἅτινα μετὰ τὴν τῆξιν ἤλασε ἐν τῷ ἀκμοθέτῳ, κρατῶν διὰ τῆς μιᾶς μὲν χειρὸς κρατερὰν σφύραν, διὰ δὲ τῆς ἑτέρας πυράγραν ('Ιλ. Σ. 470)· οὕτω ἐργαζόμενος ὁ Ἥφαιστος κατεσκεύαζε τὰ ἐξαίσια ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως ἐξ ὧν ἰδίᾳ διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν λεπτότητα τῆς τέχνης διεκρίνετο ἡ ἀθάνατος ἀσπίς· καὶ ἄλλα περίφημα τοῦ Ἡφαίστου ἔργα ἀναφέρονται· ἐξόχου λεπτότητος ἦσαν καὶ τὰ τεχνήεντα δεσμὰ δι' ὧν τοσοῦτον ἐπαισχύντως ἐτιμώρησε τὴν φιλέρωτα Κυθήρειαν, τῆς ὁποίας τὸ κάλλος πρὸς τὴν ἀστάθειαν ἡμιλλᾶτο. Τὰ δεσμὰ ταῦτα ἀρρήκτως περιχυθέντα περὶ τῶν ἐραστῶν τὸ σῶμα ὥστε

»οὐδέ τι κινεῖσαι μελέων ἦν οὐδ' ἀναεῖραι ('Ο Θ. 298).»

εἶχον διεγείρει ἄσβεστον τὸν γέλωτα τῶν θεῶν διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ τέχνην μεθ' ἧς ἐξεδικεῖτο τὴν δεινὴν συμφορὰν ὁ περικλυτὸς αὐτῶν συνάδελφος, καὶ μόνον εἰς τὸν χρυσόρραπιν Ἑρμῆν οὐδεμίαν ἐνεποίησαν αἴσθησιν, προυκαλέσαντα μάλιστα τὴν γνωστὴν αὐτοῦ ἀφελῆ καὶ χαρίεσσαν ὁμολογίαν ('Οδ. Θ. 335).

Ὁ Ἥφαιστος ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ θεὸς τῆς μεταλλουργικῆς, οὗτος σὺν τῇ Ἀθηνᾷ, (ἐξ οὗ καὶ Ἐργάνη), ἐδίδαξαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν θείαν τέχνην.

»Ὡς δ' ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀνὴρ
ἴδρις, ὃν Ἥφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη
τέχνην παντοίαν, χαρίεντα δὲ ἔργα τελέει».
('Οδ. Ζ. 332).

Ἕτερος διάσημος τεχνίτης ἦτο ὁ Δαίδαλος· ὁ κυκλικὸς χορὸς ὃν ὁ Ἥφαιστος κατεσκεύασεν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως, παραβάλλεται πρὸς ὅμοιον ὑπ' αὐτοῦ ἐν Κνωσῷ διὰ τὴν καλλιπλόκαμον Ἀριάδνην κατασκευασθέντα ('Ιλ. Σ. 950)· πλὴν τούτου καὶ τὰ ἐπίθετα *δαιδάλεος, δαιδάλων. πολυδαίδαλος*, σημαίνοντα μετὰ τέχνης εἰργασμένος, καὶ τὸ οὐσιαστικὸν *δαίδαλον*, σημαῖνον τὸ ἐκ μετάλλου τεχνούργημα ('Ιλ. Ξ 176. Ε. 60), δηλοῦσιν ὅτι ὁ Δαίδαλος ἦτο

μέγας τις τεχνίτης κατὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους· ἐκτὸς τοῦ Δαιδάλου διάσημοι τεχνῖται ἀναφέρονται ὁ Φέρεκλος καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἁρμονίδης.

«Μηριόνης δὲ Φέρεκλον ἐνήρατο τέκτονος υἱὸν
Ἁρμονίδεω, ὃς χερσὶν ἠπίστατο δαίδαλα πάντα
τεύχειν· ἔξοχα γάρ μιν ἐφίλετο Παλλὰς Ἀθήνη».

ὁ ἐν Πύλῳ Χρυσοχόος Λαέρκης (Ὀδ. Γ. 425,437) καὶ ὁ ἐν Ἰθάκῃ Ἰκμάλιος (Ὀδ Τ 57).

Καὶ τῶν κοινῶν χρυσοχόων καὶ χαλκέων τὰ ἔργα ἦσαν ἁπλούστερα βεβαίως, ἀλλὰ διὰ τῶν αὐτῶν ἐργαλείων καὶ μηχανημάτων ἐξετελοῦντο· ὁ χρυσοχόος Λαέρκης κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Νέστορος ἵνα ἐπιχρυσώσῃ τὰ κέρατα τῆς βοός, ἦλθε

»Ὅπλ' ἐν χερσὶν ἔχων χαλκήϊα, πείρατα τέχνης
ἄκμονά τε σφῦραν τ' εὐποίητόν τε πυράγρην·
οἷσιν τε χρυσὸν εἰργάζετο». (Ὀδ. Γ. 425).

Ἦλθε δὲ ὁ γέρων ἱππηλάτης Νέστωρ φέρων τὸν χρυσὸν ὃν ἀσκήσας ὁ ἔμπειρος τεχνίτης περιέχεε τοῖς κέρασι· ἕπεται ὅθεν ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπιχρύσωσις ἐγένετο κατ' ἁπλούστατον τρόπον, ἤτοι ὅτι ἐλάμβανον οἱ χρυσοχόοι χρυσὸν ὂν θερμόν, καὶ ἐπομένως εὐήλατον, ἤλασον διδόντες αὐτῷ τὸ ἑκάστοτε κατάλληλον σχῆμα· οὐδ' ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ ὑπολάβωμεν ἐνταῦθα ὅτι ὑγρὸν διὰ τοῦ πυρὸς τὸν χρυσὸν καθιστῶντες περιέχυνον, διοτι τοῦτο δὲν ἠδύνατο οὑτωσεὶ προχείρως νὰ γείνῃ ἐν τοῖς προαυλίοις τοῦ γηραιοῦ βασιλέως, μεταβαίνοντος αὐτόθι τοῦ χαλκέως μετὰ τῶν μνημονευθέντων ἀτεχνῶν ἐργαλείων.

Ἀλλ' ὁ ἄργυρος πῶς ἐπεχρυσοῦτο; ὡς εἴδομεν ἀναφέρεται ὅτι ἦτο γνωστὴ ἡ τέχνη τοῦ ἐπιχρυσοῦν τὸν ἄργυρον διδαχθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἡφαίστου (Ὀδ. Ζ. 232, Ψ 159).

Πιθανῶς τὸν ἄργυρον ἐπεχρύσουν κραννύοντες αὐτὸν μετὰ πολλοῦ χρυσοῦ καὶ ἀπαργυροῦντες τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, ὡς ἐρρέθη ἐν τῷ περὶ στιλπνώσεως τοῦ χρυσοῦ, ἢ καὶ διὰ συγκολλήσεως τοῦ χρυσοῦ τετηκότος

ἐπὶ τοῦ ἀργύρου ὅτι δὲ ἡ κρᾶσις καὶ ἡ συγκόλλησις τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου ἦσαν γνωσταί, ἀπόδειξις τὸ μεταλλικὸν κρᾶμα ὁ ἤλεκτρος, καὶ διάφορα πολύτιμα ἀντικείμενα, οἷον ὁ κρατὴρ ὃν ὁ Μενέλαος ἐδώρησε τῷ Τηλεμάχῳ, ὅστις ἦτο τὸ κάλλιστον καὶ τιμιώτατον τῶν αὐτοῦ κειμηλίων, δῶρον τοῦ Φαιδίμου, βασιλέως τῶν Σιδονίων (Φοινίκη), ἦτο δὲ ὁλόκληρος ἀργυροῦς ἔχων τὰ χείλη χρυσῷ κεκραμμένα.

»ἀργύρεος δὲ
ἔστιν ἅπας χρυσῷ δ' ἔπι χείλη κεκράανται
ἔργον δ' Ἡφαίστου· πόρεν δέ οἱ Φαίδιμος ἥρως
Σιδονίων βασιλεύς». (Ὀδ. Δ. 616).

Ὁμοίως καὶ τὸ τάλαρον (καλαθίσκος), ὅπερ ἡ Ἀλκάνδρη ἡ τοῦ Πολύβου σύζυγος, ὅστις κατῴκει ἐν Θήβαις τῆς Αἰγύπτου, ἐδώρησε τῇ ὡραίᾳ Ἑλένῃ, ἦτο ἀργυροῦν ἔχον τὰ χείλη χρυσῷ κεκραμμένα (Ὀδ. Δ. 132) ἀλλὰ τὰ πολύτιμα ταῦτα ἀντικείμενα κατεσκευάσθησαν τὸ μὲν ἐν Αἰγύπτῳ, τὸ δὲ ἐν Φοινίκῃ, ὅπερ μετὰ πολλῶν ἄλλων παραδειγμάτων προσεπικυροῖ ἣν ἀρχῆθεν ἐξεφράσαμεν γνώμην, ὅτι ἡ μεταλλουγία εἶχε μὲν ποιήσει μεγάλας προόδους, οὐχὶ ὅμως ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν ἀνατολικωτέραις χώραις οἷον ἐν Αἰγύπτῳ, μικρᾷ Ἀσίᾳ, Φοινίκῃ, ὅπου εὑρίσκοντο καὶ ἀνωρύσσοντο τὰ πλεῖστα τῶν μετάλλων.

Καὶ ἡ μετὰ τοῦ χαλκοῦ κρᾶσις κασσιτέρου, καὶ ἡ ἐπικασσιτέρωσις αὐτοῦ, ὡς ἐρέθη ἐν τῷ περὶ κασσιτέρου, ἦσαν ἤδη γνωσταί. Ἄξιον προσοχῆς τυγχάνει ὅτι ἐπὶ Ὁμήρου ἠπίσταντο τὴν διὰ τῆς ἐν ψυχρῷ ὕδατι καταδύσεως τοῦ θερμοῦ σιδήρου (βαφῆς), σκλήρυνσιν αὐτοῦ· τοῦ ἀξιοσημειώτου τούτου γεγονότος μνεία γείνεται ἐν Ὀδ. Γ. 390, ἔνθα ὁ ποιητὴς παραβάλλει τὸν σισμὸν ὅστις παρήχθη κατὰ τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ πελωρίου Κύκλωπος βύθισιν τοῦ πεπυρακτωμένου μοχλοῦ, πρὸς τὸν σισμὸν ὅστις παράγεται κατὰ τὴν ἐν ψυχρῷ ὕδατι κατάδυσιν σκεπάρνου ἢ πελέκεως, δι' οὗ ὁ χαλκεὺς καθιστᾷ τὸ κράτος τοῦ σιδήρου μέγα.

VI
ΓΕΩΛΟΓΙΑ

»Εἶμι γὰρ ὀψομένη πολυφόρβου πείρατα γαίης,
Ὠκεανόν τε, θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τιθὺν»
(Ἰλ. Ξ. 200).

Τὴν γῆν ἐθεώρει ὁ Ὅμηρος ὡς ἐπίπεδον δίσκον ὑπὸ τοῦ Ὠκεανοῦ περιρρεόμενον (Ἰλ. Σ. 607), ἦτο δὲ ὁ Ὠκεανὸς ὁ μέγιστος τῶν ποταμῶν, ἐξ οὗ πάντες οἱ ποταμοὶ καὶ πᾶσα ἡ θάλασσα καὶ πᾶσαι αἱ κρῆναι καὶ τὰ μακρὰ φρέατα ἐπήγαζον (Ἰλ. Φ. 195). Οἵα μεγαλοπρεπὴς καὶ ἐπιστημονικὴ ἰδέα περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ· ὁπόσον θαυμασία ἡ τοῦ δαιμονίου ποιητοῦ μεγαλοφυΐα ἀπὸ τῆς βρεφικῆς τοῦ πολιτισμοῦ ἡλικίας ἀντιληφθέντος τῆς μεγάλης τοῦ ὠκεανοῦ σημασίας καὶ δυνάμεως, καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὰ ἐν τῇ Γῇ ὕδατα, ἅτινα ἐξ αὐτοῦ πάντα ἀντλοῦσι τὴν ὕπαρξίν των· τοῦ Ὠκεανοῦ μόνον τὸ μέγα σθένος ἐθεώρησε ἱκανον ἵνα ἀντιπαραβάλλῃ πρὸς τοῦ Διὸς τὴν ἀκαταγώνιστον ἰσχὺν (Ἰλ. Φ. 195)· ἀπετέλει δὲ ὁ Ὠκεανὸς τὰ πέρατα τῆς Γῆς, ἅτινα ὑπὸ τῆς Κίρκης ὁδηγηθείς, ἐπεσκέφθη ὁ θεῖος Ὀδυσσεύς· ἐκεῖ εὑρίσκετο καὶ ἡ χώρα τῶν Κιμμερίων, κεκαλυμμένη ὑπὸ *ἀέρος* καὶ νεφέλης, καὶ οὐδέποτε βλέπουσα τὸν Ἥλιον, οὔτε ὅταν ἀνατέλῃ οὔτε ὅταν δύῃ (Ὀδ. Α. 14)· πρὸς τὰ νότια δὲ πέρατα τῆς Γῆς, πρὸς ὃ μέρος, φεύγοντες τὸν χαλεπὸν χειμῶνα, πορεύονται οἱ γέρανοι (Ἰλ. Γ. 3), κεῖται καὶ ἡ χώρα τῶν Πυγμαίων, ἐπίσης καὶ ἡ τῶν Αἰθιόπων (Ἰλ. Α. 423)· καὶ τὸ Ἠλύσιον δὲ πεδίον εἰς τὰ πέρατα τοῦ Ὠκεανοῦ, παρὰ τὸν ξανθὸν Ῥαδάμανθυν ἔκειτο, πιθανῶς πρὸς δυσμάς, καθ' ὅσον ἀναφέρεται ὅτι αὐτόθι πάντοτε γλυκεῖα Ζεφυρῖτις πνέουσα αὔρα ζωογονεῖ καὶ ἀναψύχει τοὺς εὐδαίμονας τοῦ Ἠλυσίου πεδίου κατοίκους.

»Ἀλλά δ' ἐς Ἠλύσιον πεδίον καὶ πείρατα γαίης
ἀθάνατοι πέμψουσιν, ὅθι ξανθὸς Ῥαδάμανθυς,

τῇ περ ῥηίστη βιοτὴ πέλει ἀνθρώποισιν·
οὐ νιφετός, οὔτ' ἄρ χειμὼν πολὺς οὔτε ποτ' ὄμβρος,
ἀλλ' αἰεὶ Ζεφύροιο λιγὺ πνείοντος ἀήτας
Ὠκεανὸς ἀνίησιν ἀναψύχειν ἀνθρώπους.» (Ὀδ. Δ. 564).

Εἰς τὰ πέρατα τοῦ Ὠκεανοῦ ἔκειτο ὡσαύτως καὶ ἡ εἰς Ἅδην εἴσοδος, ἐκεῖ ὅπου ῥέουσιν ὁ Πυριφλεγέθων εἰσβάλλων εἰς τὸν Ἀχέροντα, καὶ ὁ Κωκυττὸς ὅστις ἀπόρροιά ἐστι τῆς Στυγός (Ὀδ. Κ. 508)· ὁ δὲ Ἅδης ἔκειτο κάτωθεν τῆς Γῆς, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ τρόμου καὶ τῆς ταραχῆς τοῦ καταχθονίου Ἀϊδωνέως, φοβηθέντος, κατὰ τὸν τρομερὸν σεισμὸν τοῦ Ποσειδῶνος, μήπως τὰ εὐρωτιῶντα αὐτοῦ βασίλεια, ἅπερ καὶ οἱ θεοὶ στυγέουσι, γείνωσι καταφανῆ εἰς τοὺς ἀνθρώπους διαρραγέντος τμήματός τινος τῆς Γῆς·

«ἔδδεισεν δ' ὑπένερθεν ἄναξ ἐνέρων Ἀϊδωνεύς,
δείσας δ' ἐκ θρόνου ἆλτο καὶ ἴαχε, μή οἱ ὕπερθεν
γαῖαν ἀναρρήξειε Ποσειδάων ἐνοσίχθων.
οἰκία δὲ θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισι φανείη
σμερδαλέ' εὐρώεντα, τά τε στυγέουσι θεοί περ».
(Ἰλ. Υ. 61.)

Εἰς βάθος δὲ μέγιστον ὑπὸ τὴν Γῆν ἔκειτο ὁ φρικτὸς Τάρταρος, ὁ τῶν θεῶν Ἅδης, ἐν ᾧ εἶχον ριφθῆ οἱ ἔχθιστοι τῷ Διὶ Τιτᾶνες, ὁ Ἰαπετὸς καὶ ὁ Κρόνος (Ἰλ. Θ. 479), ἦτο δὲ ὁ Τάρταρος ἀχανὲς καὶ βαθύτατον βάραθρον·

«ἤ μιν ἑλὼν ῥίψω ἐς Τάρταρον ἠερόεντα,
τῆλε μάλ' ἧχι βάθιστον ὑπὸ χθονός ἐστι βέρεθρον,
ἔνθα σιδήρειαί τε πύλαι καὶ χάλκεος οὐδός.» (Ἰλ. Θ. 13.)

καὶ ἐξετείνετο ἐπ' ἄπειρον ὑπὸ τὴν Γῆν, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἀπειλῆς τοῦ Διὸς πρὸς τὸν Ἄρην, λέγοντος αὐτῷ ὅτι τοσοῦτον τὸν μισεῖ, ὥστε ἂν μὴ ἐτύγχανε ἴδιον τέκνον θὰ τὸν ἔρριπτε εἰς τὰ Τάρταρα βαθύτερον τῶν Τιτάνων (1).

(1) Εἶπόν τινες, ὅτι ὁ Τάρταρος ἔκειτο πέριξ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ οὐχὶ ὑπὸ τὴν Γῆν, ἐρειδόμενοι ἐπὶ τοῦ ἑξῆς χωρίου (Ἰλ. Θ. 478).

. . . . «οὐδ' εἴ κε τὰ νείατα πείραθ' ἵκηαι
γαίης καὶ πόντοιο, ἵν' Ἰαπετός τε Κρόνος τε

Ἐκ τοῦ Ὠκεανοῦ ἀνέτελλεν ἡ ἠὼς (Ἰλ. Τ. 1, Ὀδ. Χ. 197), καὶ ὁ Ἥλιος (Ἰλ. Η. 421) ὅστις καὶ ἐν αὐτῷ ἐδύετο, *ἕλκων νύκτα μέλαιναν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν* (Ἰλ. Θ. 485, Ὀδ. Σ. 239)· ἐκ τοῦ Ὠκεανοῦ, ἐπήγαζον, ὡς εἴπομεν καὶ αἱ λοιπαὶ θάλασσαι ἢ πόντοι, οἷον ὁ Θρηήκιος, (Ἰλ. Ψ. 230), ὁ Μέλας ἢ Μείλας (Ἰλ. Ω. 79), ὁ Ἰκάριος πόντος (Ἰλ. Β. 145) κτλ. τῆς θαλάσσης τὸ κέντρον ἦτο ἡ νῆσος τῆς ἐρατεινῆς Καλυψοῦς

«νήσῳ ἐν ἀμφιρύτῃ τ' ὀμφαλός ἐστι θαλάσσης»
(Ὀδ. Α. 5ο)

τὰ δὲ βάθη αὐτῆς ἦσαν ἄγνωστα, καὶ μόνον ὁ ὀλοόφρων Ἄτλας ἐγίνωσκεν αὐτὰ (Ὀδ. Α. 52).

Διάφορα θαλάσσια φαινόμενα περιγράφει ὁ Ὅμηρος ἐν ἀλληγορίαις καὶ προσωποποιήσεσι τῶν ἐναλίων δυνάμεων ἐπὶ τὸ εὐφανταστότερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον· τοιαῦτά τινα φαινόμενα εἶνε καὶ τὰ κατὰ τοὺς δύο σκοπέλους, τὴν Σκύλλαν καὶ τὴν Χάρυβδιν, ἃς ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ μετεποίησεν εἰς ἐνάλια τέρατα. Ἐκ τῶν δύο τούτων σκοπέλων ὁ μέν, ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ Οὐρανοῦ (Ὀδ Μ. 73), διηνεκῶς δὲ ἡ κορυφὴ αὐτοῦ καλύπτεται ὑπὸ μελανῆς νεφέλης· περὶ τὸ μέσον, σπήλαιον ὁμιχλῶδες πρὸς ζόφον εἰς ἔρεβος ἐστραμμένον, εἰς οὗ τὸ βάθος οὐδὲ τοῦ ἐπιτηδειοτέρου τοξότου τὸ βέλος θὰ ἠδύνατο νὰ φθάσῃ, περιέκλυε τὸ τρομερὸν τέρας ὅπερ καὶ οἱ θεοὶ τρέμουσιν ἀντικρύζοντες· τὸ ὀλέθριον τοῦτο εἰς τοὺς ναυσιπλοοῦντας

»ἥμενοι οὔτ' αὐγῆς Ὑπερίονος Ἠελίοιο
τέρποντ' οὔτ' ἀνέμοισι, βαθὺς δέ τε Τάρταρος ἀμφίς.»

ὁ Koch θέλων νὰ ἄρῃ τὴν ἀντίφασιν ἑρμηνεύει τὸ χωρίον λέγων ὅτι νείατα ἐνταῦθα σημαίνει βαθύτατα πέρατα (V. H. Koch Homeri carmina Lipsiae 172. Il. VIII 478)· ὁπωσδήποτε νομίζομεν ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει ἀντίφασις μεταξὺ τοῦ τελευταίου τούτου καὶ τοῦ προειρημένου χωρίου (Ἰλ. Θ. 13), διότι ἀμέσως ὑπὸ τὴν Γῆν βαθύτατα κείμενος ὁ Τάρταρος, θα συνείχετο μετὰ τῶν ἀκροτάτων περάτων αὐτῆς.

μέρος οὑτωσεὶ ζοφερῶς περιγράφει ἡ πολύτροπος Κίρκη εἰς τὸν Ὀδυσσέα·

«ἔνθα δ' ἐνὶ Σκύλλη ναίει δεινὸν λελακυῖα·
τῆς ἤ τοι πόδες εἰσὶ δυώδεκα πάντες ἄωροι
ἓξ δέ τέ οἱ δειραὶ περιμήκεες, ἐν δὲ ἑκάστῃ
σμερδαλέη κεφαλή, ἐν δὲ τρίστοιχοι ὀδόντες
πυκνοὶ καὶ θαμέες, πλεῖοι μέλανος θανάτοιο,
μέσση μέν τε κατὰ σπείους κοίλοιο δέδυκεν,
ἔξω δ' ἐξίσχει κεφαλὰς δεινοῖο βερέθρου,
αὐτοῦ δ' ἰχθυάᾳ, σκόπελον περιμαιμώωσα,
δελφῖνάς τε κύνας τε, καὶ εἴ ποθι μεῖζον ἕλῃσιν
κῆτος, ἃ μυρία βόσκει ἀγάστονος Ἀμφιτρίτη
τῇ δ' οὔ πώ ποτε ναῦται ἀκήριοι εὐχετόωνται
παρφυγέειν σὺν νηΐ· φέρει δέ τε κρατὶ ἑκάστῳ
φῶτ' ἐξαρπάξασα νεὸς κυανοπρῴροιο». (Ὀδ. Μ. 85).

Προφανῶς ὅθεν ἡ *πετραίη Σκύλλη* (Ἰλ. Μ. 231) ἦτο σκόπελός τις χαλεπώτατος τοῖς ναυτιλλομένοις, ὃν ἔπρεπε οὐχ ἧττον νὰ παρακάμψωσι ἵνα μὴ πέσωσιν εἰς τὸν ἔτι χείρονα τὴν Χάρυβδιν (1)· ὁ δὲ δεύτερος οὗτος σκόπελος, ἡ Χάρυβδις, ἦτο πολὺ χθαμαλώτερος, παρ' αὐτῇ μάλιστα καὶ ἐρινεὸς μέγας ἔθαλλε· αὕτη τρὶς τῆς ἡμέρας ἐξερεύγετο τὸ ἁλμυρὸν ὕδωρ τρὶς δὲ ἀνερρόφα τοῦτο, ὅτε ἐφαίνετο ἐντὸς πᾶσα συγκυκωμένη,

(1) Περὶ τῆς θέσεως τῶν σκοπέλων τούτων διάφοροι ὑπάρχουσι γνῶμαι· οἱ μὲν θέτουσιν αὐτὰς εἰς τὸν σικελικὸν πορθμὸν (Eust 1712, 4) οἱ δὲ κατὰ τὰς νήσους τοῦ Αἰόλου, ἕτεροι κατὰ τὰς ἡφαιστείους Λιπάρας (Θουκ. Δ. 24. Σαλλ. παρὰ Σερβ. εἰς Βιργ. Αἰν. 3, 420, 425), ἄλλοι δὲ τέλος θεωροῦσι ὡς αὐτὰς ταύτας τὰς Συμπληγάδας (geogr. Graeci min. σελ. 422 § 90 Müller), οἱ πλεῖστοι παραδέχονται τὴν πρωτην γνώμην ἥτις καὶ ἡ ὀρθοτέρα, καθόσον ἐν Ὀδ. Μ. 260, λέγει ὁ Ὀδυσσεὺς ὅτι ὡς ἔκαμψε τὴν Χάρυβδιν ἀφίκετο εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἡλίου Θρινακίην, ἥτις εἶνε ἡ τανῦν Σικελία (πρβλ. Στραβ. 6. 2. 1).

»αὐτὰρ ἐπεὶ πέτρας φύγομεν δεινήν τε Χάρυβδιν
Σκύλλην τ', αὐτίκ' ἔπειτα θεοῦ εἰς ἀμύμονα νῆσον
ἱκόμεθ'» κτλ.

. . . . «ἀμφὶ δὲ πέτρη
δεινὸν ἐβεβρύχειν. ὑπένερθεν δὲ γαῖα φάνεσκεν
ψάμμῳ κυανέη·» Ὀδ. Μ. 241.

Ὁ χθαμαλώτερος οὗτος σκόπελος ἦτο βεβαίως κοίλωμά τι, ὅπερ τακτικῶς ἢ τρὶς ἢ δὶς ([1]) τῆς ἡμέρας λαμβάνουσα χώραν πλημμυρίς, ὁτὲ μὲν κατεπλήρου ὕδατος, ὁτὲ δὲ ἀποσύρουσα αὐτὸ ἀπεκάλυπτε τὴν γῆν γυμνήν.

Φυσικοῦ τινος φαινομένου ἀλληγορίαν θεωρεῖ ὁ Friedreich καὶ τὰς Σειρῆνας ([2]), αἵτινες καθήμεναι ἐν λειμῶνι ἔψαλλον διὰ λιγυρᾶς φωνῆς, οἱ δὲ μακρόθεν πλέοντες θελγόμενοι ἐκ τῆς μολπῆς διηυθύνοντο πρὸς αὐτὰς ἔνθα τέλειον εὕρισκον ὄλεθρον, ὡς ἐμαρτύρουν οἱ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς κατακείμενοι ῥινοὶ καὶ τὰ ὀστᾶ· ἐξηγεῖ λοιπὸν ὁ Friedreich τὰς Σειρῆνας ὡς ἕπεται· παρὰ βραχώδεις καὶ ἀποκρήμνους αἰγιαλούς, ἐπικινδυνωτάτους εἰς τοὺς ναυτιλλομένους, ἄνεμος προσφυσῶν παρῆγε ἡδύν τινα συριγμόν· πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης ἀναφέρει ὁ Friedreich

([1]) Ὁ Εὐστάθιος λέγει (Ὀδ. 1716. 11). «Περὶ δὲ Χαρύβδεως τοιαῦτά τινα ἱστόρηται. Μεσσήνη ἐν τῷ κατὰ Σικελίαν κόλπῳ τῆς Πελωρίδος πόλις μεγάλη, ... · ἐνταῦθα μικρὸν πρὸ τῆς πόλεως ἡ Χάρυβδις δείκνυται ἐν τῷ πόρῳ βάθος ἐξαίσιον, εἰς ὃ αἱ τοῦ πορθμοῦ παλλίρροιαι μετὰ συστροφῆς καὶ δίνης μεγάλης ἐκτραχηλίζουσαι τὰ σκάφη κατάγουσιν· οἱ δὲ τοῦτο ἱστοροῦντες προσιστοροῦσιν καὶ ὡς τό, τρὶς μὲν ἀνίησιν ἐπ' ἤματι, τρὶς δὲ ἀναρροιβδεῖ, δὶς ὀφείλει γράφεσθαι διὰ τὸ καὶ κατὰ τὸν Σικελικὸν πορθμὸν παλλίρροιαν, ἀφ' ἧς ἐπλάσθη καὶ τὰ κατὰ Χάρυβδιν, δὶς ἑκάστης ἡμέρας γίνεσθαι· παρὰ δέγε τῷ ποιητῇ τρὶς γέγραπται, ἢ ἁμαρτήματός φασιν, ὡς εἰκὸς γραφικοῦ γενομένου, ἢ τῆς Κίρκης πρὸς τὸ ἐκφοβῆσαι χρησαμένης, ὡς εἰς ὑπερβολήν, τῷ τοιούτῳ ἀριθμῷ, καθὸ καὶ τινας τρισμακαρίους καὶ τρισαθλίους φαμέν·» καὶ ὁ Στράβων λέγει (Ι. 2. 6.) «ἀπὸ γὰρ τῶν ἀμπώτεων καὶ τῶν πλημμυρίδων ἡ Χάρυβδις αὐτῷ μεμύθευται·» καὶ Ι. 1. 7, «ἔχεται δὲ τῆς αὐτῆς φιλοπραγμοσύνης καὶ τὸ μὴ ἀγνοεῖν τὰ περὶ τὰς πλημμυρίδας τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τὰς ἀμπώτεις» καὶ Ι, 2, 26, «τὸ δὲ τρὶς γὰρ τ' ἀνίησιν ἀντὶ τοῦ δίς, γραφικὸν εἶναι ἁμάρτημα ἢ ἱστορικόν.»

([2]) Friedreich die Realien σελ. 25.

καὶ ἕτερα τοιαῦτα ἀλλαχοῦ φαινόμενα· ἄλλοι τινὲς ὅμως θεωροῦσι τοὐναντίον τὴν γῆν τῶν Σειρήνων ὡς ἑλκυστικὸν τοπεῖον ἔνθα οἱ προσπλέοντες διέτρεχον μέγαν τινὰ κίνδυνον, ἀλλ' ὁποῖος τις ἦτο οὗτος καὶ πῶς ἠδύναντο νὰ παρασυρθῶσι εἰς αὐτόν, δὲν δύνανται οἱ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην δίδοντες νὰ ἐξηγήσωσιν(1).

Πιθανωτέρα φαίνεται ἡ δευτέρα ἑρμηνεία, ἥτις καὶ μόνη συμφωνεῖ πρὸς τὰ ἐν τῷ ἔπει, διότι ἐν αὐτῷ ἀναφέρεται ῥητῶς ὅτι ἡ παραλία ἦτο λειμών τις ἀνθεμόεις (1) ('Οδ. Μ. 159), ἐν ᾧ ἴσως καὶ καλλικέλαδα πτηνά, καὶ ἠρέμα κελαρύζοντα ῥυάκια καθίστων τὸ μέρος τερπνὸν καὶ ἑλκυστικώτατον· τίνος δ' ἕνεκα ἦτο δυνατὸν νὰ ἑλκυσθῶσι ὑπὸ τοιούτου ἐπαγωγοῦ λειμῶνος καὶ ἡλίκος ὁ ἐκ τούτου κίνδυνος, δὲν εἶνε δύσκολον νὰ μαντεύσῃ τις· οἱ πολυπαθεῖς καὶ ἀπηυδηκότες τοῦ 'Οδυσσέως ναῦται δὲν ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσι πρὸ τοῦ μαγικοῦ τοπείου, ἀλλ' εὐθὺ πρὸς αὐτὸ ἤθελον τραπῆ, μικράν τινα ἀναψυχὴν ἐπιδιώκοντες· ὁπόσον ὅμως βλαβερὸς ἦτο τοιοῦτός τις κατὰ τὸν διάπλουν σταθμός, καὶ διατὶ ὁ ἐν παντὶ προνοητικὸς Λαερτιάδης τοσοῦτον ἐφοβεῖτο τὴν εἰς τὴν θελκτικὴν νῆσον προσέγγισιν, ἀποδεικνύει τὸ συμβὰν ἐν τῇ νήσῳ τοῦ 'Ηλίου, ἔνθα ἀποβιβασθέντες οἱ σύντροφοι τοῦ 'Οδυσσέως δὲν ἤθελον κατ' οὐδένα λόγον νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ πλοῖα, ἀλλ' ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς εὐωχίας καὶ κρεπάλην παραδοθέντες, ἀπώλεσαν τὸν *οὖρον* ἄνεμον καὶ κακὴν κακῶς ἀπώλοντο μετὰ ταῦτα εἰς τὸ πέλαγος. ('Ιλ. Μ. 260—448).

Τοιαῦτά τινα τὰ τῆς θαλάσσης φαινόμενα τῆς

(1) Friedr. die Real σελ. 24 «Was für Lockungen und was für Gefahren er sich (Homer) aber gedacht hatte, bleibt bei seiner vieldeutigen Bildersprache ungewiss.»

(1) 'Επίσης ἀναφέρεται ὅτι εὐθὺς ὡς προσήγγισαν εἰς τὴν γῆν τῶν Σειρήνων ἔπαυσεν ὁ ἄνεμος καὶ τελεία διεδέχθη αὐτὸν γαλήνη ('Οδ. Μ. 168), τοῦθ' ὅπερ ἄντικρυς ἀντίθετον πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Friedreich.

ὁποίας προσωποποίησις ἦτο ὁ τοῦ Κρονίδου αὐτάδελφος Ποσειδῶν ἔχων παρ' ἑαυτῷ καὶ δευτερευούσας θεότητας, τὴν ἀγάστονον Ἀμφιτρίτην, τὸν εἰνάλιον γέροντα Νηρέα καὶ τὰς ἀγλαὰς θυγατέρας αὐτοῦ Νηρηΐδας, τὸν ὑποδμῶν αὐτοῦ Πρωτέα κτλ.

Οὐ μόνον δὲ τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ φαινόμενα ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Ποσειδῶνα, ἀλλὰ καὶ ἕτερα γαιωλογικά, οἷα τὰ τῶν ἀνωμαλιῶν τῶν ποταμῶν, τῶν σεισμῶν, τῶν ἐξάρσεων τοῦ ἐδάφους κτλ.

Μεταβολὴ κοίτης καὶ πλημμυρὶς ποταμῶν ἀναφέρεται συμβᾶσα εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἴδης καταρρέοντας ποταμούς, Ρῆσον, Ἑπτάπορον, Γρανικόν, Σκάμανδρον κτλ. ταύτην ἐμηχανεύθησαν ὁ Ποσειδῶν, ὅστις ἡγεῖτο ἐν χερσὶν ἔχων τὴν τρίαιναν, καὶ ὁ Ἀπόλλων (πιθανῶς καὶ οὗτος δι' ἀλληγορίαν τινὰ τῆς τοῦ Ἡλίου δυνάμεως), ἵνα καταρρίψωσι τὰ τείχη τῶν Ἑλλήνων· ἀφοῦ δὲ τοῦτο ἐγένετο καὶ κατέστη ἡ παραλία λεία, ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν κανονικὴν αὐτῶν κοίτην·

. . . . «ποταμοὺς δ' ἔτρεψε νέεσθαι
κὰρ ῥόον, ᾗπερ πρόσθεν ἵεν καλλίρροον ὕδωρ» Ἰλ. Μ. 32.

Ἑτέρα πλημμυρὶς ἀναφέρεται ἡ τοῦ Σκαμάνδρου ὅστις διογκούμενος κατεδίωκε τὸν Ἀχιλλέα, θέλων νὰ τὸν παρασύρῃ εἰς τὸ ρεῦμα του, οὗτος δὲ ἀπέφευγε τὸν κίνδυνον δρομαίως τρέχων· κατὰ τῆς μικρᾶς ταύτης πλημμυρίδος οἱ Ἀχαιοὶ μετεχειρίσθησαν τὸ πῦρ, καὶ ἔκαιον τὰ δάση καὶ τὰ λωτοῦντα πεδία. ἐκόχλαζε δὲ τὸ ὕδωρ τοῦ καλλιρρόου ποταμοῦ (Ἰλ. Φ. 350)· ὅτι τὸν ῥοῦν τῶν ποταμῶν ἐκανόνιζεν ὁ Ποσειδῶν, ὅστις μόνος ἤσκει ἀπ' αὐτῶν δύναμιν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Ζεὺς θέλων νὰ ἐξάρῃ τὴν ἰσχὺν τοῦ αὐταδέλφου, τῷ λέγει ὅτι αὐτὸς δύναται μόνος νὰ καταρρίψῃ τὰ τείχη τῶν Ἀχαιῶν καὶ νὰ καλύψῃ τὴν εὐρεῖαν ἀκτὴν δι' ἄμμου.

Ἕτερον περὶ τοὺς ποταμοὺς φαινόμενον ἀναφέρεται τὸ τοῦ Τιταρησίου (Ξεριᾶ), τοῦ ὁποίου τὰ ὕδατα, εἰσβάλλοντος εἰς τὸν Πηνειόν, δὲν ἀνεμιγνύοντο

μετὰ τῶν ὑδάτων τοῦ τελευταίου ἀλλὰ ἔρρεον ἐπ' αὐτῶν ἐπιπλέοντα ὡς ἔλαιον (Ἰλ. Β. 750)· τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου ἀναφέρει ὡς εἰκὸς ὁ Ὅμηρος εἰς θείαν δύναμιν, λέγων ὅτι ὁ Τιταρήσιος ἦτο ἀπόρροια τῆς Στυγός·

»οἵ τ' ἀμφ' ἱμερτὸν Τιταρήσιον ἔργ' ἐνέμοντο,
ὅ ῥ' ἐς Πηνειὸν προΐει καλλίρροον ὕδωρ,
οὐδ' ὅγε Πηνειῷ συμμίσγεται ἀργυροδίνῃ,
ἀλλά τέ μιν καθύπερθεν ἐπιρρέει ἠΰτ' ἔλαιον,
ὅρκου γὰρ δεινοῦ Στυγὸς ὕδατός ἐστιν ἀπορρώξ».

Πιθανῶς ἐνταῦθα συνέβαινε ὅτι εἰς συμβολὰς ἢ ἐκβολὰς ποταμῶν λαμβάνει πολλάκις χώραν· τουτέστι μεθ' ὁρμῆς ῥέων ὁ Τιταρήσιος δὲν συνανεμίγνυτο ἀμέσως κατὰ τὴν εἰσβολήν, ἀλλ' ἔρρεεν ἐπί τι διάστημα κατ' ἐπιπολὴν παφλάζων, διὰ τοῦτο ἴσως καλεῖ καὶ τὸν Πηνειὸν ἀμέσως κατωτέρω ἀργυροδίνην, ἕνεκα τῶν πολλῶν παλλεύκων ἀφρῶν.

Εἰς τὸν πανίσχυρον τῶν ὑδάτων ἄνακτα ἀπεδίδοντο καὶ τὰ φαινόμενα τῶν σεισμῶν. καὶ ναὶ μὲν δὲν θὰ ἦτο φυσικὸν νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τούτου ἀλληγορίαν τινά, ὅτι ὑπώπτευσεν ὁ Ὅμηρος αἰτιώδη τῶν ὑδάτων σχέσιν πρὸς τὰ φαινόμενα τοῦ σεισμοῦ,(1) οὐχ ἧττον

(1) Οὐδὲν εὐχερέστερον ἀλλὰ καὶ ἐπισφαλέστερον τοῦ ὑπολαμβάνειν πανταχοῦ ἀλληγορίας· ἡμεῖς μόνον εἰς τινα γεωλογικὰ φαινόμενα, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος, καὶ ἕτερά τινα περὶ ὧν κατωτέρω, ὡμιλήσαμεν μετ' ἐπιφυλάξεως περὶ τοιούτων· ἀλλ' ἐν αὐτοῖς προφανῶς αὐτὰ τὰ πράγματα φωνοῦσιν ἡμῖν ὅτι περὶ ἀλληγορίας πρόκειται· πολλοὶ οὐχ ἧττον πάντοτε καὶ πανταχοῦ ὁρῶσιν ἀλληγορίας, καὶ ἰδίως εἰς ὅσα ἀφορᾷ τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ τὰ περὶ Θεῶν, ἔνθα ἡ κριτικὴ ἀνεδείχθη καὶ τῆς ποιήσεως εὐφαντασιοτέρα· οὕτω ὁ πολὺς Γλάδστων τὴν τριαδικὴν τοῦ θείου ὑπόστασιν ὁρᾷ εἰς τοὺς τρεῖς τοῦ Κρόνου παῖδας, τὸν Σωτῆρα ἐν τῷ Ἀπόλλωνι καὶ τὴν Παναγίαν ἐν τῇ Λητοῖ!! τὴν δὲ πάλην τῶν Τιτάνων παραβάλλει πρὸς τὴν ἀποστασίαν τοῦ Ἑωσφόρου, θέλων ἐκ τούτων πάντων νὰ ἀπεικάσῃ ἀρχαιοτάτην τινὰ τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀποκάλυψιν (Gladstone's Hom. Studien) τοῦτο ἀκούοντας μᾶς ἐνθυμίζει ἄλλην τινα περὶ τῶν ἡρώων τῶν Ὁμη-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὅμως ἡ ἑνότης τῶν διαφόρων γεωλογικῶν φαινομένων ὅσα περιεγράψαμεν καὶ ἡ ὑποταγὴ αὐτῶν ὑπὸ μίαν ἐνάλιπον ὑποχθόνιον δύναμιν, ἧς προσωποίησις ἦτο ὁ Ποσειδῶν, δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιτυχὴς λίαν ἐξήγησις καὶ ἐπιστημονικὴ τολμῶμεν εἰπεῖν, διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, οἵαν παρ' οὐδεμιᾷ νηπιαζούσῃ ἐν τῷ πολιτισμῷ ἄλλῃ χώρᾳ δυνάμεθα ν' ἀπαντήσωμεν.(1) Ὁ Ποσειδῶν (ἐννοσίγαιος, ἐνοσίχθων=γαιοσείστης, πολλάκις ἔσειε τὴν γῆν θέλων νὰ ἐμπνεύσῃ δέος ἢ μένος πολεμικόν, τοσοῦτον δὲ ἰσχυρῶς ἐνίοτε ὥστε ἐπέκειτο φόβος νὰ διαρραγῇ αὕτη.

. . . »αὐτὰρ ἔνερθε Ποσειδάων ἐτίναξεν,
γαῖαν ἀπειρεσίην ὀρέων τ' αἰπεινὰ κάρηνα.
πάντες δ' ἐσείοντο πόδες πολυπίδακος Ἴδης
καὶ κορυφαί, Τρώων τε πόλις καὶ νῆες Ἀχαιῶν·
ἔδδεισεν δ' ὑπένερθεν ἄναξ ἐνέρων Ἀϊδωνεύς,
δείσας δ' ἐκ θρόνου ἆλτο καὶ ἴαχε, μή οἱ ὕπερθεν
γαῖαν ἀναρρήξειε Ποσειδάων ἐνοσίχθων· (Ἰλ. Υ. 57).

Καὶ δευτερεύοντα δὲ τῶν σεισμῶν ἀποτελέσματα εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἀποδίδονται ὡς ἀναδύσεις καὶ διαρραγαὶ βράχων· ἀπότομος ἀνάδυσις βράχου βεβαίως, συνεπείᾳ σεισμοῦ, θὰ ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ ἐνοσίχθονος μεταβολὴ

ρικῶν ἐπῶν γνώμην ἐν τῇ Gesta Romanorum ἀναφερομένην· κατὰ ταύτην ὁ Πάρις σημαίνει τὸν Διάβολον, ἡ δὲ ἁρπαγὴ τῆς Ἑλένης ὑπὸ τοῦ Πάριδος, τὴν ἁρπαγὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὑπὸ τοῦ Διαβόλου. Ἡ Τρωὰς ἐμφαίνει τὸν Ἅδην, ὁ Ὀδυσσεύς ἐστιν ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως δηλοῦσι τὸν σταυρόν, τοὺς ἥλους, τὴν λόγχην, τὰς μάστιγας καὶ τὸν ἀκάνθινον στέφανον!....» (Βλέπε Ι. Ν. Βαλέττα. Ὁμήρου βίος καὶ ποιήματα, σελ. 297). Ἰδίως τολμηρότεροι εἶνε οἱ τὰ τῶν φυσικῶν φαινομένων ἐν ἀλληγορίαις πάντοτε διαβλέποντες· εἶνε δὲ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς κριτικῆς τανῦν λίαν σύνηθες, καὶ τοῦ συρμοῦ οὕτως εἰπεῖν· οὕτω ἐν τῷ τελευταίῳ φυλλαδίῳ τῆς Société astronomique, ἐν περισπουδάστῳ ἄρθρῳ καταγίνεται ὁ συγγραφεὺς ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ μνημονευομένη πυράκτωσις τῶν τριῶν παίδων ἐν τῇ καμίνῳ ἀλληγορεῖ εἶδός τι κυπελώσεως τοῦ ἀργύρου!

τῆς νηὸς τῶν Φαιάκων, ἥτις ἔφερε τὸν Ὀδυσσέα εἰς Ἰθάκην, εἰς λίθον ἐπὶ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλασσης.

»Ἡ δὲ μάλα σχεδὸν ἤλυθε ποντοπόρος νηῦς
ῥίμφα διωκομένη· τῆς δὲ σχεδὸν ἦλθ' ἐνοσίχθων,
ὅς μιν λᾶαν ἔθηκε καὶ ἐρρίζωσεν ἔνερθεν
χειρὶ καταπρηνεῖ ἐλάσας» (Ὀδ. Ν. 161).

ὁμοίως ἀναφαίρεται ὅτι ὁ Ποσειδῶν ἐκτύπησε μὲ τὴν τρίαιναν αὐτοῦ τὸν Γυραῖον βράχον, σχίσας αὐτὸν εἰς δύο μέρη.

»καὶ τὸ μὲν αὐτόθι μεῖνε, τὸ δὲ τρύφος ἔμπεσε πόντῳ»
(Ὀδ. Δ 508).

Τῶν δὲ φαινομένων τοῦ ἐγγείου πυρὸς καὶ τῶν ἡφαιστείων προσωποποιήσεις εἶνε ὁ Τυφωεὺς καὶ ἡ Χίμαιρα.

Περὶ Τυφωέος διαλαμβάνει τὸ ἑξῆς χωρίον τῆς Ἰλιάδος.

»Οἱ δ' ἄρ' ἴσαν ὡσεί τε πυρὶ χθὼν πᾶσα νέμοιτο·
γαῖα δ' ὑπεστενάχιζε Διὶ ὡς τερπικεραύνῳ
χωομένῳ, ὅτε τ' ἀμφὶ Τυφωεϊ γαῖαν ἱμάσσῃ
εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωεος ἔμμεναι εὐνάς».
(Ἰλ. Β. 780).

ἤτοι· οὗτοι δ' ἐπορεύοντο ὡσεὶ τὸ πῦρ ἐνέμετο τὴν γῆν πᾶσαν, ἡ δὲ γῆ ὑποκάτω ἐστέναζεν ὡς ὅταν ὠργισμένος ὁ τερπικέραυνος Ζεὺς πλήττῃ περὶ τὸν Τυφωέα τὴν γῆν εἰς Ἀρίμους, ὅπου λέγεται ὅτι κοίτεται ὁ Τυφωεύς· ταῦτα μόνα ἀπαντῶσι περὶ Τυφωέος ἐν τοῖς ἔπεσιν· ἡ μυθολογία ἀναφέρει αὐτὸν ὡς υἱὸν τῆς Γαίας ὃν αὐτὴ ἔτεκε θέλουσα νὰ ἐκδικηθῇ τὸν Δία διὰ τὴν τιμωρίαν τῶν Τιτάνων, τοῦτον ὅμως ἐκεραύνωσεν ὁ Ζεὺς καὶ ἔρριψεν εἰς τὸν Τάρταρον(1)· νεώτεροι μῦθοι παριστῶσιν αὐτὸν εἰς διαφόρους ἡφαιστειώδεις χώρας, Φρυγίαν, Λυδιαν κτλ., καταδιωχθέντα, καὶ τέλος ῥιφθέντα ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ τοῦ Διὸς εἰς

(1) Ἡσιόδ. Θεογ. 820 καὶ ἑξῆς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Αἴτναν (1)· φοβερὰ παρίσταται ἡ πάλη τοῦ Τυφωέος πρὸς τὸν Δία· οὗτος πῦρ πνέων ἀνυψοῦτο ἀπὸ τῆς Γῆς μεθ' ὁρμῆς κατὰ τοῦ Διός, ὅστις τέλος διὰ τῶν τρομερῶν κεραυνῶν κατενίκησεν αὐτὸν καὶ κατέχωσεν ὑπὸ τὴν γῆν· οὐδεμία ἀμφιβολία εἰσχωρεῖ περὶ τοῦ ἀλληγορικοῦ τοῦ μυθεύματος· ἡφαιστεία που ἔκρηξις ἀνεσφενδόνιζε πῦρ καὶ διαπυρον σποδὸν μεθ' ὃ ὡς συνήθως, ἀτμοσφαιρικὴ συνταραχὴ ἐπηκολούθησε μετ' ἀστραπῶν καὶ κεραυνῶν, μεθ' ἧς ἐπεραιώθη τὸ φαινόμενον· παράγεται δὲ τὸ Τυφωεὺς ἐκ τοῦ τύφω=καίω, καὶ εἶνε τὸ αὐτὸ μὲ τὸν μετέπειτα τυφῶνα, σημαίνοντα ἀκατάσχετον ἄνεμον, θύελλαν, ὡς συνήθως ἐξεγείρεται τοιαύτη μεθ' ἡφαιστείαν ἔκρηξιν· οἱ δὲ Ἄριμοι ἔκειντο πιθανῶς ἐν Κιλικίᾳ ἔνθα μυθολογεῖται ὅτι ὑπὸ τὸ Ἀρίμαιον ἔκρυψεν ἡ Ἥρα τὰ ὠὰ ἀφ' ὧν ἐξεκκολάφθη ὁ Τυφωεύς· ὁ Στράβων θέτει αὐτοὺς εἰς τὴν ἡφαιστειώδη Μυσίαν. (2)

Ἐκ τούτων πάντων καταδηλοῦται ὅτι ὁ Τυφωεὺς

(1) Πινδάρου Πυθ. 1. 15 καὶ ἑξῆς.

(2) «Μυσοὶ μετὰ Λυδοὺς καὶ πόλις Φιλαδέλφεια σεισμῶν πλήρεις, εἶτα ἡ κατακεκαυμένη χώρα εὐεκπύρωτος, μῆκος πεντακοσίων σταδίων, πλάτος δὲ τετρακοσίων, εἴτε Μυσίαν κλητέον εἴτε Μῃονίαν, λέγεται γὰρ ἀμφοτέρως, ἄδενδρος δὲ πᾶσα πλὴν ἀμπέλου, ἀφ' ἧς ὁ κατακεκαυμενίτης οἶνος, ἐλλόγιμος ἀρετῇ· ταύτας χώρας τῶν πεδιων μὲν τεφρώδης ἡ ἐπιφάνεια, τῆς δὲ ὀρεινῆς καὶ πετρώδους μέλαινα, ὡς ἂν ἐξ ἐπικαύσεως· εἰκάζουσι δέ τινες ἐκ κεραυνοβολιῶν καὶ πρηστήρων συμβῆναι ταῦτα· ἐνταῦθα τὰ περὶ Τυφῶνος μυθολογεῖται· καὶ Ἄριμος δέ τις αὐτόθι λέγεται βασιλεύσας. Ἄλλοι δὲ θέτουσι τὰς εὐνὰς τοῦ Τυφωέως παρὰ τὸν Τμῶλον, ἄλλοι ἐν Συρίᾳ, ἄλλοι παρὰ τὸ Κωρύκιον ἄντλον, καὶ ἄλλοι λέγουσιν ὅτι παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν ὁ ποταμὸς Ὀρόντας ἐκαλεῖτο ποτὲ Τυφών, μυθολογοῦντες ὅτι ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ δράκοντος Τυφῶνος ὅστις κεραυνωθεὶς ὑπὸ τοῦ Διὸς καὶ ζητῶν διέξοδον κατέδυσεν ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ἀνέδυσεν εἶτα ποιήσας τὰ ῥεῖθρα τοῦ ποταμοῦ. (Βλέπε Εὐστάθ 346—347 σελ. 280—281).

ἡ Τυφάων ἦτο προσωποποίησις τῆς ἡφαιστειονου καγόταχθονίου δυνάμεως, διὰ τοῦτο καὶ τὰ κατ' αὐτὸν συμβάντα ἱστοροῦνται πάντα ἐν χώραις ἡφαιστειώδεσιν.

Καὶ ἡ Χίμαιρα δὲ εἶνε προσωποίησις ἡφαιστείου· περὶ ταύτης μυθολογεῖ ὁ Ὅμηρος ὅτι κατήγετο ἀπὸ θείου γένους, καὶ ἀνετράφη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Καρίας Ἀμισωδάρου (Ἰλ. Π. 328). ἦτο δὲ ἔμπροσθεν μὲν λέων, ὄπισθεν δράκων, καὶ περὶ τὸ μέσον χίμαιρα (αἴξ), πῦρ ἀπὸ τοῦ στόματος ἐξερευγομένη. Ταύτην εὑρισκομένην ἐν Λυκίᾳ ἔπεμψεν ὁ Προῖτος τὸν Βελλεροφόντην νὰ ἐξολοθρεύσῃ (Ἰλ. Ζ. 167)· ἀναφέρεται δὲ πράγματι ἐν Λυκίᾳ ὄρος πυρίπνουν Χίμαιρα καλούμενον· ὁ Ἡσίοδος καλεῖ αὐτὴν θυγατέρα τοῦ Τυφάωνος καὶ τῆς Ἐχίδνης ([1]).

VII

ΦΥΤΟΛΟΓΙΑ

»ἦ γάρ σευ κλέος οὐρανὸν εὐρὺν ἱκάνει,
ὥς τέ τευ ἢ βασιλῆος ἀμύμονος, ὅς τε θεουδὴς
ἀνδράσιν ἐν πολλοῖσι καὶ ἰφθίμοισιν ἀνάσσων
εὐδικίας ἀνέχῃσι, φέρῃσι δὲ γαῖα μέλαινα
πυροὺς καὶ κριθάς, βρίθῃσι δὲ δένδρεα καρπῷ,
τίκτῃ δ' ἔμπεδα μῆλα, θάλασσα δὲ παρέχει ἰχθῦς
ἐς εὐηγεσίης, ἀρετῶσι δὲ λαοὶ ὑπ' αὐτοῦ.» Ὀδ. Τ 108.

Ἐὰν ἀδόκιμος καὶ ἀτεχνής τις ἦτο ἡ θεία τοῦ Ὁμήρου ποίησις, πάλιν τὰ ἔπη αὐτοῦ θὰ ἔμενον ἀθάνατα, διότι ἂν ἡ αἴγλη τῶν μελιρρύτων στίχων τοῦ ποιητοῦ τῆς Ἰωνίας δὲν κατεσκίαζε τὸ φῶς ὅπερ οὗτος διέχεε ἐπὶ τῆς φύσεως, ἣν τοσοῦτον βαθέως εἶχε

([1]) (Ἡσ. Θεογ. 319).

σπουδάσει, τοσοῦτον ἀπαραμίλλως περιγράψει, πάλιν ἡ δόξα αὐτοῦ ἀΐδιος θὰ ἔμενεν εἰς τοὺς αἰῶνας, οἵτινες καὶ ἂν δὲν ἔκυπτον θαμβούμενοι πρὸ τοῦ ἐξόχου ποιητοῦ θὰ ἐξίσταντο ἀποθαυμάζοντες τὸν πολυΐδμονα φυσιογράφον. Τοσοῦτον ἀκριβῆ ἐκέκτητο γνῶσιν τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων ὁ Ὅμηρος, ὥστε δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πρόδρομος τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου. Κατὰ τοὺς μεταξὺ τῆς ἐποχῆς τούτων καὶ ἐκείνου διαρρεύσαντας αἰῶνας, σιγὴ βαθεῖα ἀποκρύπτει ἀφ' ἡμῶν τὸν πλοῦτον καὶ τὰ μυστήρια τῆς φύσεως. Οὐδεὶς λοιπὸν φόβος νὰ κατακρίνῃ τις ἡμᾶς ὡς ὑπὲρ τὸ μέτρον φιλομηρίζοντας ἂν θεωρήσωμεν τὸν Ὅμηρον ὡς τὸν πατέρα τῆς Φυσιογραφίας· ἐν τῇ καταλογῇ τῶν διαφόρων φυτῶν καὶ ζώων, ἅτινα διὰ τοῦ ἁρμοδιωτάτου πάντοτε ἐπιθέτου χαρακτηρίζει, καὶ ἐν καιρῷ πάντοτε μεταχειρίζεται πρὸς ἐπιτυχῆ ἐξεικόνισιν τοῦ ἤθους καὶ τῶν πράξεων τῶν ἡρώων αὐτοῦ, ἐν τῇ γλαφυρᾷ περιγραφῇ τοῦ ἄντρου τῆς Καλυψοῦς, ἢ τοῦ κήπου τοῦ Ἀλκινόου, μανθάνει ὁ ἀναγνώστης ὅσα δυσκόλως θὰ ἠδύνατο ἐμβριθὴς τῆς φύσεως παρατηρητὴς ἐξ αὐτῆς ἀμέσως νὰ ἀντιληφθῇ, ὅσα ἀρκοῦν ἵνα γνωρίσῃ ὁποίας τινὰς γνώσεις ἐκέκτηντο περὶ φυτῶν ἢ ζώων, περὶ καλλιεργείας ἢ κτηνοτροφίας οἱ σύγχρονοι τοῦ Ὁμήρου λαοί.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν *ὀργανογραφίαν* τῶν φυτῶν, λεπτομερέστατα περιγράφει καὶ σαφῶς διακρίνει τὰ διάφορα τοῦ φυτοῦ μέρη ὁ Ὅμηρος καὶ πολλά τινα δύναται νὰ ἀνεύρῃ ἐν αὐτῷ ὁ παρ' ἡμῖν φυτολογικὰ ἐγχειρίδια συγγράφων, πλοῦτον λέξεων εὐτορνεύτων συνεισφέρων εἰς τὴν πτωχὴν ἡμῶν ἐπιστημονικὴν ὀνοματολογίαν· τὸ δόρυ (στέλεχος, ξύλον), οἱ ὄζοι (κλῶνες), οἱ πτόρθοι, τὰ ἔρνη (βλαστοὶ νεοφύτων δένδρων), ἡ κόμη (τὸ φύλλωμα), ὁ φιτρὸς (κορμὸς δένδρου), τὸ λήϊον (τὸ σπαρτόν), οἱ ὄγμοι (οἱ ὑπὸ τοῦ ἀρότρου αὔλακες), ἡ ἀλωὴ (τὸ ἁλώνι), ὁ θημὼν (θημωνιά), καὶ οὐκ ὀλίγαι ἄλλαι λέξεις δύνανται κάλλιστα νὰ ἀντικαταστήσωσί τινας ἀδοκίμους ὅρους, καὶ νὰ παράσχωσιν

ἄλλους οὓς μάτην ἐκ τῆς κοινῆς νὰ μεταφέρωμεν προσπαθοῦμεν.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν φυσιολογίαν τῶν φυτῶν εὐνόητον ὅτι οὐδόλως ἐμερίμνων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ ἄνθρωποι, οἵτινες καὶ μὲν πλείστας γνώσεις περὶ τῆς θεραπείας τῶν φυτῶν ἐκέκτηντο, παραλαμβάνοντες αὐτὰς ἀπὸ τῶν πατέρων των, ἀλλ' οὐδόλως βεβαίως ἐφρόντιζον νὰ ἀναζητήσωσι καὶ τὰ αἴτια τῶν διαφόρων ἑκάστοτε πράξεων ἐν τῇ καλλιεργείᾳ τῶν φυτῶν· ἀναφέρει μόνον ὁ Ὅμηρος, ὅτι τὰ φυτὰ χαίρουσιν ἐπὶ τῇ δρόσῳ ἣν παραλαμβάνουσιν ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας, ὡς δοξάζει. Ἐν Ἰλιάδι Ψ 598, λέγει ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ Μενελάου ἐξηγέρθη ὡς ἐξεγείρεται ἐκ τῆς δρόσου στάχυς θαλεροῦ λειμῶνος καθ' ὃν χρόνον αἱ ἄρουραι φρίσσουσιν, ἤτοι κατὰ τὸ ἔαρ· καὶ ἀλλαχοῦ (Ἰλ. Θ. 307), λέγει ὅτι ὁ ἀμύμων Γοργυθίων ἔκλινεν ὑπὸ τὸν τανυγλώχινα τοῦ Τεύκρου οἰστὸν ὡς μήκων

. . . . «ἥτ' ἐνὶ κήπῳ
καρπῷ βριθομένη νοτίῃσίν τε ἐαρινῇσιν».

Μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν διαφόρων φυτῶν, ταξινομοῦντες αὐτὰ κατὰ φυσικωτέραν τινὰ εἰ καὶ αὐθαίρετον διαίρεσιν εἰς δένδρα, εἰς θάμνους καὶ πόας, εἰς φυτὰ ἀνθοκομίας, εἰς φυτὰ ἐνάλια καὶ εἰς φυτὰ φαρμακευτικὰ καὶ μαγικά.

1. Δένδρα.

Τῆς δενδροκομίας κατ' ἐξοχὴν ἐπεμελοῦντο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὁμήρου. Περὶ τὸ θαυμάσιον τῆς εὐπλοκάμου Καλυψοῦς ἄντρον ἦσαν πεφυτευμέναι κλῆθροι καὶ αἴγειροι καὶ εὐώδεις κυπάρισσοι, ἔνθα ὄρνιθες τανυσίπτεροι εὐνάζοντο, καὶ σκῶπες καὶ ἱέρακες καὶ τανύγλωσσοι κορῶναι, κατωτέρω δὲ ἄμπελοι σταφυλῶν βρίθουσαι καὶ λειμῶνες μαλακοὶ ἐξ ἴων καὶ σελίνων ποτιζόμεναι διὰ λευκοῦ ὕδατος, ἐκεῖθέν που ἐκ τεσσάρων κατὰ σειρὰν κρηνῶν ῥέοντος ἔθαλλον, πρότυπον

φυσικῆς καλλονῆς καθιστῶντες τὸ ἐνδιαίτημα τῆς ἐρατεινῆς νύμφης,

. . . «ἔνθα κ' ἔπειτα καὶ ἀθάνατός περ ἐπελθὼν
θηήσαιτο ἰδὼν καὶ τερφθείη φρεσὶν ᾗσιν». Ὀδ. Ε 74.

καθὼς πρότυπον θελκτικοῦ καὶ βασιλείου κήπου περιγράφεται ὁ τοῦ ἄνακτος Ἀλκινόου, ἔνθα ἐκτὸς μὲν τῆς αὐλῆς τερπναὶ δενδροστοιχίαι, τετράπλεθροι, ἀπέληγον παρὰ τὴν θύραν τοῦ περιπεφραγμένου κήπου,

«ἔνθα δένδρεα μακρὰ πεφύκει τηλεθόωντα·
ὄγχναι καὶ ῥοιαὶ καὶ μηλέαι ἀγλαόκαρποι
συκέαι τε γλυκεραὶ καὶ ἐλαῖαι τηλεθόωσαι». (Ὀδ. Η. 114).

ὧν οὐδέποτε ὁ καρπὸς ἀπολείπει ἐν τῇ ἐριβώλακι τῆς Ἑπτανήσου βασιλίδι, ἀλλὰ πάντοτε Ζεφυρῖτις πνέουσα ῥίπτει τὰ μὲν ἵνα παραγάγῃ νέα· ἐκεῖ

«ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει, μῆλον δ' ἐπὶ μήλῳ
αὐτὰρ ἐπὶ σταφυλῇ σταφυλή, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ»

κατωτέρω δὲ πολύκαρπος ἀμπελὼν παράγει χυμοβριθεῖς σταφυλάς. Εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ κήπου ὑπάρχει τὸ τερπνότερον αὐτοῦ μέρος, ἤτοι παντοῖαι κοσμηταὶ πρασιαὶ καθ' ἅπασαν τοῦ ἔτους τὴν διάρκειαν εὐθαλεῖς καὶ σφριγῶσαι (Ὀδ. Η. 127).

Καὶ ἄλλοι δὲ ὡραῖοι κῆποι περιγράφονται ἐν τοῖς ἔπεσι, ὡς ὁ τοῦ γέροντος Λαέρτου (Ὀδ. Ω 243), οὗτινος ὁ ἴδιος ἀόκνως ἐπεμελεῖτο. Ἀναφέρονται δ' ὀνομαστεὶ τὰ ἑξῆς δένδρα.

Κυπάρισσος. Ἡ κοινὴ κυπάρισσος. περιγράφεται ὡς εὐώδης (Ὀδ. Ε. 63), τὸ ξύλον αὐτῆς ἐχρησίμευεν εἰς τὴν οἰκοδομίαν (Ὀδ. Ρ. 339).

Κέδρος καὶ *θύον*. Ἀμφότερα ταῦτα ἐκαίοντο διαχέοντα εὐωδίαν· (Ὀδ. Ε. 59).

»πῦρ μὲν ἐπ' ἐσχαρόφιν μέγα καίετο τηλόσε δ' ὀδμὴ
κέδρου τ' εὐκεάτοιο θύου ἀνὰ νῆσον ὀδώδειν».

Κέδρος μὲν βεβαίως ἦτο εἶδός τι τοῦ καὶ παρ' ἡμῖν κέδρου· περὶ δὲ τοῦ θύου ποικίλαι ὑπάρχουσι

γνῶμαι· ὁ Πλίνιος θεωρεῖ ὡς τοιοῦτον τὴν λεμονέαν, ὁ δὲ Wedel νομίζει ὅτι εἶνε ἡ Juniperus Sabinae, ἡ ἄρκευθος ἡ σαβίνη (βάρθυ) καλουμένη·(1) καὶ οὐδόλως μὲν παράδοξον καὶ τοῦτο, πιθανώτερον ὅμως φαίνεται ἡμῖν ὅτι ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου *θύον* ἢ καὶ *θυία* καλουμένη, δένδρον παρεμφερὲς τῇ κυπαρίσσῳ (2) (Tuya orientalis).

Ἐλάτη. Ἡ γνωστὴ ἐλάτη· συνήθως κοσμεῖται ὑπὸ τοῦ ἐπιθέτου οὐρανομήκης· περίφημος ἐλάτη ἀναφέρεται ἐν Ἴδῃ τοσοῦτον ὑψηλή, ὥστε ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ αἰθέρος (Ἰλ. Ξ. 286)· ἦτο χρησιμωτάτη εἰς τὴν ναυπηγίαν (Ὀδ. Ε. 237), κατεσκεύαζον δ' ἐξ αὐτῆς ἕνεκα τοῦ μεγάλου αὐτῆς μήκους, ὡς καὶ τανῦν, τοὺς ἱστοὺς τῶν πλοίων (Ὀδ. Β. 424).

Πεύκη. Τὸ κατ' ἐξοχὴν ἡμέτερον δασικὸν δένδρον· δὲν εἶνε ἡ Pinus maritima ὡς λέγει ὁ Friedreich,(3) διότι αὕτη δὲν φύεται ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἀλλὰ ἡ κοινὴ πεύκη Pinus halepensis Mill.(4).

Πίτυς. Ἕτερον πεύκης εἶδος, ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ τοῦτο εὐδοκιμοῦν (Ἰλ. Ν 390, Π. 482) ὑψηλὸν (Ὀδ. Ι. 186), χρήσιμον πρὸς ναυπηγίαν· ὁ Friedreich λέγει ὅτι εἶνε ἡ λάριξ (Lärche), (5) ἀλλὰ τοῦτο δὲν

(1) Friedr. die Real. σελ. 97.

(2) «τὸ δὲ θύον, οἱ δὲ θυίαν καλοῦσι, παρ' Ἄμμωνί τε γίνεται καὶ ἐν τῇ Κυρηναίᾳ, τὴν μὲν μορφὴν ὅμοιον κυπαρίττῳ, καὶ τοῖς κλάδοις καὶ τοῖς φύλλοις, καὶ τῷ στελέχει καὶ τῷ καρπῷ, μᾶλλον δ' ὥσπερ κυπάριττος ἀγρία» Θεοφραστου Historia Plantarum V, 3, 7. πρβλ. καὶ V, 4, 2. IV 4, 1, 3. καὶ I. 9, 3.

(3) Fried. die Real. σελ. 94.

(4) Ν. Χλωροῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν δασῶν. Ἡ πεύκη καὶ τὰ ῥητινώδη προϊόντα· ἐν Ἀθήναις 1883 σελ. 6 σημ. «ὑπὸ δὲ τὸ ὄνομα πεύκη (πρβλ. Il. XI 449 καὶ XXIII 329), τὴν κοινὴν πεύκην (Pinus halepensis Mill.) ἴδε καὶ Koch, σελ. 28 καὶ 29».

(5) Friedreich die Real. σελ. 94.

εἶνε ὀρθόν, διότι ἡ λάριξ δὲν φύεται ἐν Ἑλλάδι· ὁ κ. Χλωρὸς θεωρεῖ ὅτι εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου πεύκη ἡ Ἰδαία, καθ' ὃ περὶ τὴν Ἴδην εὐδοκιμοῦσα, καὶ κοινῶς μοσχοελάτη ἡ μπουρίτσα καλουμένη, ἐπιστημονικῶς δὲ Pinus Laricio Poir. (1)

Φηγός. Εἶδος δρυός· καλεῖται περικαλλής, ἦτο δὲ δένδρον τῷ Διῒ ἀφιερωμένον· ὀνομαστὴ φηγὸς ἀναφέρεται ἡ παρὰ τὰς σκαιὰς πύλας (Ἰλ. Ζ. 237, Η 58, Ε 692), καλεῖται δὲ φηγὸς ἡ ἐδωδίμους καρποὺς παράγουσα δρῦς, πιθανῶς ὡς λέγει ὁ Friedreich ἡ Quercus esculus, ἴσως δὲ καὶ ἡ aigilops, διότι ἀμφότεραι παράγουσι καρποὺς ἐδωδίμους, οὓς καὶ ὁ Ὅμηρος καλεῖ καθάπερ καὶ ἡμεῖς *βαλάνους* (Ὀδ. Ν 409), ἦσαν δὲ αἱ βάλανοι χρήσιμοι πρὸς φορβὴν ἵππων καὶ χοίρων. Ἡ Κίρκη μεταμορφώσασα τοὺς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσέως εἰς χοίρους ἔδωσεν αὐτοῖς

«παρ' ἄκυλον βαλανόντε καρπόν τέ κρανείης
ἔδμεναι, οἷα σύες χαμαιευνάδες αἰὲν ἔδουσιν.»
(Ὀ. ι. 407).

Δρῦς. Καλεῖται ὑψίκομος, ὑψικάρηνος, παλαίφατος· ἀναφέρεται συνήθως διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸ ἀκλόνητον αὐτῆς, διὰ τοῦτο πολλάκις παραβάλλονται πρὸς αὐτὴν οἱ ἥρωες, (πρβλ. Ἰλ. Ν 387, Ψ 327), ὡς οἱ Πολυποίτης καὶ Λεοντεύς, οἵτινες πλησίον τῶν ὑψηλῶν πυλῶν

«ὡς ὅτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι,
αἵτ' ἄνεμον μίμνουσι καὶ ὑετὸν ἤματα πάντα
ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέεσσ' ἀραρυῖαι». (Ἰλ. Μ 132).

Μυρίκη. Τὸ γνωστὸν θάμνος καὶ δένδρον, κατ' ἐξοχὴν εἰς βαλτώδη ἐπιδίδον μέρη, δι' ὃ τοιαύτας ἐκέκτητο πολλὰς τὸ Τρωϊκὸν πεδίον (Ἰλ. Κ 466), οἱ ὄζοι (κλῶνοι) ταύτης καλοῦνται ἐριθηλέες.

Ἰτέα. Καλεῖται ὠλεσίκαρπος ὡς ἀποβάλλουσα τὸν καρπόν, (Ὀδ. Κ. 510)· ἀναφέρεται ὅτι ἐκόσμει τὸ ἄλσος τῆς Περσεφόνης (Ὀδ. Κ, 510), ἴσως ἕνεκα τοῦ

(1) Ν. Χλωροῦ, Ἡ πεύκη καὶ τὰ ρητ. προϊόντα σελ. 6 σημ.

πενθίμου τοῦ εἴδους κλαίουσα ἰτέα salix pendula, ἴσως καὶ ἄλλου λόγου ἕνεκα (βλέπε Ἀχερωΐς).

Οἰσύα. Εἶδος ἰτέας, χρήσιμον τανῦν πρὸς πλοκὴν καλάθων, καὶ τότε ἐχρησίμευεν ὡς πλέγμα φράττον τὰ πλοῖα διαμπερές· οὕτω τὴν σχεδίαν αὐτοῦ ὁ Ὀδυσσεύς.

«φράξε μιν ῥίπεσσι διαμπερὲς οἰσυΐνῃσιν». (Ὀδ. Ε. 256).

Κλήθρη, κοινῶς σκλῆθρο· εὑρίσκετο ἐν τῷ δάσει τῆς Καλυψοῦς (Ὀδ. Ε. 63), τὴν μετεχειρίζοντο εἰς τὴν ναυπηγίαν (Ὀδ. Ε 239).

Ἀχερωΐς. Εἶνε λεύκη ἡ λευκή, Populus alba· περὶ ταύτης ἱστορεῖ ὁ Εὐστάθιος. «Ἀχερωΐδα δὲ τὴν λεύκην καλεῖ ὡς ἀπὸ τοῦ Ἀχέρων, ὃς ἦν ἐν Ἅδου ποταμὸς κατὰ τὸν ἐν Ὀδυσσείᾳ κείμενον μύθον· φασὶ γὰρ Ἡρακλέα ἐκεῖ διὰ τὸν Κέρβερον κατελθόντα, καὶ ἰδόντα τὸ φυτὸν καὶ τῆς εὐφυΐας θαυμάσαντα, στεφανώσασθαί τε καὶ ἀναγαγεῖν καὶ Ἡλίῳ δεῖξαι· ὡς ἄκαρπος δὲ ἡ ἀχερωῒς τῷ Ἅδει ἀνάκειται, δι' ὃ καὶ ἰτέαι καὶ αἴγειροι τὸν τῆς Περσεφόνης κοσμοῦσι λειμῶνα. . . . .» (1) ἐντεῦθεν μανθάνομεν παρὰ τοῦ σχολιάστοῦ τὸν λόγον δι' ὃν ταῦτα διὰ τὸ ἄκαρπον, ὡς σύμβολα πένθους καὶ θλίψεως, ἐκόσμουν τὰ ἐν Ἅδου ἄλση· δὲν εἶνε ὅμως τὰ δένδρα ταῦτα ἄκαρπα ἀλλὰ δίοικα, φαίνεται ὅθεν ὅτι οὐ μόνον ἐπὶ Ὁμήρου ἀλλὰ καὶ εἰς πολλῷ νεωτέρους χρόνους, ἀφ' οὗ καὶ ὁ Εὐστάθιος θεωρεῖ αὐτὰ ἄκαρπα, δὲν εἶχον μετενεχθῆ ἀμφότερα τὰ γένη εἰς Ἑλλάδα, ἀλλὰ τὸ ἕτερον μόνον τούτων, ὅπερ μὴ γονιμοποιούμενον, δὲν παρῆγε καρπόν.

Αἴγειρος. Ἕτερον λεύκης εἴδους· περιγράφεται ὡς *λεία*, *μακρά*, *μακεδνή*· (Ὀδ. Ι, 140. Ε, 63), ἐπάκρως φέρουσα κλάδους (Ἰλ. Δ. 483)· ὁ Friedreich(2) θεωρεῖ ὅτι εἶνε τὸ γένος τρέμουσα λεύκη (Zitterpappel, Populus tremens),δὲν ἔχεται τοῦτο ἀκριβείας, διότι ἡ τρέμουσα λεύκη φύεται εἰς ὀρεινὰ μόνον μέρη

(1) Εὐστ. σελ. 938, 62.
(2) Friedr. 92.

καὶ οὐχὶ εἰς λειμῶνας, ἔνθα ἀναφέρεται ὅτι ἐφύετο αὕτη·

«αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος ῥέει ἀγλαὸν ὕδωρ,
κρήνη ὑπὸ σπείους· περὶ δ' αἴγειροι πεφύασιν».
('Οδ. Ι, 140).

ὥστε πιθανῶς θὰ εἶνε τὸ εἶδος Populus nigra, λεύκη ἡ μέλαινα· ἐκ ταύτης κατεσκεύαζον τροχοὺς τῶν ἁρμάτων ('Ιλ. Δ. 485).

Ἡ αἴγειρος, ἡ ἐλάτη καὶ ἡ κλήθρη ἦσαν ἡ ἀρίστη πρὸς ναυπηγίαν ξυλική, ἰδίως δὲ ὅταν ἦσαν πρὸ πολλοῦ ξηραὶ (*αὖα πάλαι*) καὶ ἀπεσκρηρημέναι, διότι οὕτω καθίσταντο ἐλαφραὶ καὶ ἑπομένως ἐπιτήδειοι *ἵνα πλώοιεν ἐλαφρῶς* ('Οδ. Ε. 240).

Πτελέη. Ἡ πτελέα (φτελιά). Τοιαύτας εἶχον φυτεύσει περὶ τὸν τάφον τοῦ Ἠετίωνος, αἱ θυγατέρες τοῦ Διός, αἱ Ὀρεστιάδες νύμφαι· καλεῖται *μεγάλη*, *εὐφυὴς* ('Ιλ. 9. 242· ὑπῆρχον τοιαῦται εἰς τὸ Τρωϊκὸν πεδίον ('Ιλ. Φ. 349).

Πλατάνιστος. Εἶνε ἡ γνωστὴ πλάτανος· ὑπὸ πλάτανον ἐθυσίασαν οἱ Δαναοὶ τὴν Ἰφιγένειαν ἐν Αὐλίδι

«καλῇ ὑπὸ πλατανίστῳ, ὅθεν ῥέεν ἀγλαὸν ὕδωρ» ('Ιλ. Β, 307)

γνωστὸν ὅτι ἡ πλάτανος τυγχάνει τὰ μάλα ὑδροχαρής.

Πύξος. Τὸ γνωστὸν δένδρον ἢ καὶ θάμνος ἀειθαλής, τὸ ξύλον ταύτης μεταχειρίζονται τανῦν πρὸς κατασκευὴν γλυπτῶν ἔργων διὰ τὴν ἄκραν σκληρότητα, καὶ τότε ἀναφέρεται ὅτι μετεχειρίζοντο αὐτὸ πρὸς κατασκευὴν τῶν ζυγῶν τῶν ἵππων, ἐξ οὗ καὶ *πύξινος ζυγός*.

Μελίη. Εἶνε ἡ κοινῶς φράξος καλουμένη· κατεσκεύαζον ἐκ τοῦ σκληροῦ ταύτης ξύλου συνήθως τὰ δόρατα, ἐξ οὗ καὶ αὐτὸ τὸ δόρυ συνεκδοχικῶς καλεῖται μελίη, ἐφύετο ἐν τοῖς ὄρεσι ('Ιλ. Π 767).

Πρῖνος. Ἀπαντᾷ μόνον ἡ λέξις *ἄκυλος*, ὅστις εἶναι ὁ καρπὸς τῆς πρίνου (1).

(1) Ἄκυλον δὲ τὸν τῆς πρίνου φασὶ λέγει καρπόν, ὡς

Κράνεια. Κοινῶς κρανεὰ. ὁ καρπὸς ταύτης χρήσιμος πρὸς φορβὴν χοίρων (Ὀδ. Κ 242.), καλεῖται τανύφλοιος.

Δάφνη. Ἀναφέρονται τοιαῦται εἰς τὴν χώραν τῶν Κυκλώπων (Ὀδ. Ι 154).

Φοῖνιξ. Τὸ μεγαλοπρεπὲς τῶν τροπικῶν ἀγλαόκαρπον δένδρον· ὁ Ὀδυσσεὺς θαυμάζων τὸ κάλλος καὶ τὸ παράστημα τῆς ἁβρᾶς βασιλόπαιδος, τῆς λατρεύτῆς τοῦ Ἀλκινόου κόρης, ἐκλαμβάνει αὐτὴν ὡς τὴν Ἀρτέμιδα καὶ τὴν παραβάλλει πρὸς νεαρὸν φοίνικος βλαστὸν ὅν ποτε ἐν τῷ πολυπλάγκτῳ βίῳ του συνήντησεν εὑρισκόμενος ἐν Δήλῳ, παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος (Ὀδ. Ζ. 163).

Ἐρινεός. Εἶδος ἀγρίας συκῆς, (κοιν. ὀρνιός). κλάδους ἐκ ταύτης ἔκοψεν ὁ Λυκάων ἵνα κατασκευάσῃ ἄντυγας διὰ τὸ ἅρμα του (Ἰλ. Φ. 37).

Συκέη, ἡ συκῆ, *Μηλέη*, ἡ μηλέα, *Ῥοιά*, ἡ κοινῶς ροδιά· τοιαῦτα ὀπωροφόρα δένδρα ἐπλήρουν τοῦ Ἀλκινόου ὡς καὶ τοῦ Λαέρτου τοὺς εὑρεῖς κήπους (Ὀδ. Η. 114, Ω. 340).

«Ἔνθα δὲ δένδρεα μακρὰ πεφύκασι τηλεθόωντα
ὄγχναι καὶ ροιαὶ καὶ μηλέαι ἀγλαόκαρποι
συκέαι τε γλυκεραὶ καὶ ἐλαῖαι τηλεθόωσαι.» (Ὀδ. Η. 114).

Ὄγχνη. Τοιαῦται ὑπῆρχον μετὰ τῶν μνημονευθέντων ὀπωροφόρων δένδρων εἰς τὸν κῆπον τοῦ γέροντος Λαέρτου. Δέκα τρεῖς ὄγχνας, δέκα μηλέας καὶ τεσσαράκοντα συκᾶς, εἶχε δώσει ὁ γέρων Λαέρτης τῷ Ὀδυσσεῖ παιδὶ ἔτι ὄντι (Ὀδ Ω 340). κατὰ τὸν σχολιαστὴν εἶνε ἡ ἀγρία ἀπιδέα, ἡ ἀχρὰς (κοιν. γκορτσὰ καλουμένη, ἐξ ἧς καὶ ἀχλάς, ἀχλάδιον). Ὁ Θεόφραστος ἀναφέρει αὐτὴν διαστέλλων τῆς ἀπίου·(1).

δηλοῖ καὶ ὁ Ἀθήναιος ἐν τῷ, ὁ συκάμινος, συκαμίνους ἐρᾶς φέρει ὁ πρίνος, ἀκύλους· ὁ κόμαρος μιμαίκηλα. Εὐστ. Ὀδσελ. 395, 31.

(1) Ἀπίους δὲ καὶ ὄγχνας ἔτι μᾶλλον κτλ». Θεοφ. Hist. plant. 5, 6.

καὶ ὁ καρπὸς τῆς ὄγχνης, ὄγχνη ἐπίσης καλεῖται ('Οδ. Η 120).

Ἐλαίη. Ἡ ἐλαία· χαρακτηριστικὰ ταύτης ἐπίθετα τανύφυλλος, ἀγλαόκαρπος ('Οδ. Λ. 588), τηλεθόωσσα· κατεσκεύαζον ἐξ ἐλαίας ῥόπαλα. ('Οδ. Ε 234, Ν 611), τοιοῦτον ἦτο τὸ ῥόπαλον τοῦ Κύκλωπος ('Οδ. Ι 319). Ἔκτοτε εὐδοκίμει ἐν τῇ νήσῳ τῶν Φαιάκων, καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἱερά ('Οδ. Ν. 372).

Φυλίη. Εἶδος ἀγρίας ἐλαίας.

..... «δοιοὺς δ' ἄρ ὑπήλυθε θάμνους
ἐξ ὁμόθεν πεφυῶτας· ὁ μὲν φυλίης, ὁ δ' ἐλαίης».
('Οδ. Ε 476).

ὁ Εὐστάθιος λέγει περὶ ταύτης. «Ἡ δὲ φυλία, εἶδος καὶ αὐτὴ ἀγρίας ἐλαίας, φυλάττουσα μέχρι καὶ νῦν παρὰ πολλοῖς τοὔνομα.» (1) Ὁ Billebeck νομίζει ὅτι εἶνε ἡ Ramnus aloternus, ἣν ἔτι, λέγει, ἐν Κερκύρᾳ καλοῦσι φυλίκην· ἀλλ' ἐν Κερκύρᾳ φυλίκην δὲν καλοῦσι ταύτην ἀλλὰ τὴνPhillirea (κοιν. ἀγλαντζινιά), ἥτις εἶνε πιθανώτατα ἡ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου ἄνω περιγραφεῖσα.

Λωτός. Δύο εἴδη λωτοῦ ἀναφέρονται ἐν τοῖς ἔπεσι· τὸ μὲν εἶνε φυτὸν λειμώνιον, περὶ οὗ βλέπε κατωτέρω, τὸ δὲ ὁ μελιηδὴς τῶν Λωτοφάγων καρπός· ἀλλὰ τίς ὁ θαυμάσιος οὗτος καρπός, τὸ *ἄνθινον εἶδαρ*, ὅπερ οἱ εὐδαίμονες τῆς ἀφρικανικῆς παραλίας μόνον κάτοικοι τρώγουσι, καὶ ὅπερ ἐσθίοντες οἱ ξένοι ἐπιλανθάνονται τοῦ νόστου καὶ ἐπιθυμοῦσι διαρκῶς νὰ μένωσιν ἐν τῇ χώρᾳ ἐν ᾗ οὗτος φύεται; Ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ περὶ τῶν παρὰ τὸν Πόντον Γενδάνων κατοικούντων λωτοφάγων ὅτι «τὸν καρπὸν μοῦνον τοῦ λωτοῦ τρώγοντες ζώουσι· ὁ δὲ τοῦ λωτοῦ καρπὸς ἔστι μέγαθος ὅσον τε σχοίνου, γλυκύτητα δὲ τοῦ Φοίνικος

(1) Εὐστ. σελ. 1547, 5.
(2) Friedr. die Real. σελ. 95.

τῷ καρπῷ προσείκελος· ποιεῦνται δὲ ἐκ τοῦ καρποῦ τούτου οἱ λωτοφάγοι καὶ οἶνον» (1).

Ὁ Πολύβιος περιγράφει τὸν λωτὸν ὡς δένδρον οὐμέγα, τραχὺ καὶ ἀκανθῶδες, ἔχον φύλλα χλωρὰ ὅμοια ράμνῳ, καρπὸς δὲ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν μὲν ὅμοιος λευκαῖς μύρτεσι, αὐξανόμενος δὲ γείνεται φοινικοῦς κατὰ τὸ χρῶμα, ἰσομεγέθης ταῖς ἐλαίαις. Ὁ Θεόφραστος περιγράφει καὶ οὗτος τὸν λωτὸν τῶν λωτοφάγων ὡς δένδρον ἰσομέγεθες τῇ ἀπιδέᾳ ἢ μικρόν τι ἔλαττον, μὲ φύλλα ἔχοντα ἐντομὰς καὶ πρινώδη διακρινόμενα εἰς πολλὰ γένη ὡς ἐκ τοῦ διαφόρου καρποῦ, τὸν καρπὸν αὐτοῦ λέγει ἴσον μὲ κύαμον, πεπαινόμενον καὶ μεταβάλλοντα χρῶμα ὡς οἱ βότρυς· λέγει δὲ ὅτι τὸ ἐσθιόμενον παρὰ τοῖς λωτοφάγοις εἶδος εἶνε γλυκύ, ἡδὺ καὶ ἀσινὲς καὶ πρὸς κοιλίαν ἀγαθόν· περιγράφεται δὲ ὡς ἀφθονώτατον τὸ δένδρον αὐτόθι καὶ πολύκαρπον, ἐκ τούτου καὶ μόνου, ἀναφέρει, ὅτι ἡ στρατειὰ τοῦ Ὀφέλλου ἐπὶ πολλὰς ἐτρέφετο ἡμέρας (Θεοφρ. IV, 3). Τοιαῦτά τινα τὰ παρ' ἀρχαίοις περὶ λωτοῦ ἱστορούμενα· πολλαὶ ἐκ τούτων αἱ εἰκασίαι καὶ διαφορώτατοι αἱ γνῶμαι. Ὁ Sprengel θεωρεῖ ὅτι ἦτο ἡ Ramnus lotus, ὁ Willden λέγει ὅτι ἦτο ἡ Zizyphus

(1) Πλὴν τοῦ λωτοῦ τῶν λωτοφάγων, ὁ Ἡρόδοτος ὁμιλεῖ καὶ περὶ ἄλλου λωτοῦ ὑδροχαροῦς, ἐν Αἰγύπτῳ φυομένου, περὶ οὗ λέγει τάδε· «οἱ ἐν τοῖς ἕλεσι κατοικοῦντες Αἰγύπτιοι πρὸς εὐτελείην τῶν σιτίων τὰ δὲ σφ' ἐξεύρηται· ἐπεὰν πλήρης γένηται ὁ ποταμὸς καὶ τὰ πεδία πελαγίσῃ φύεται ἐν τῷ ὕδατι κρίνεα πολλά, τὰ Αἰγύπτιοι καλοῦσι λωτόν· ταῦτα ἐπεὰν δρέψωσι, αὐαίνουσι πρὸς Ἥλιον καὶ ἔπειτα τὸ ἐκ τοῦ μέσου τοῦ λωτοῦ τῇ μήκωνι ἐὸν ἐμφερὲς πτίσαντες, ποιεῦνται ἄρτους ὀπτοὺς πυρί. Ἔστι δὲ καὶ ἡ ῥίζα τοῦ λωτοῦ τούτου ἐδωδίμη καὶ ἐγγλύσει ἐπιεικέως, ἐὸν στρογγύλον μέγαθος τὸ κατὰ μῆλον». Ἡρ. Β. 92· καὶ ὁ Θεόφραστος μεταξὺ τῶν ἑλοβίων φυτῶν περιγράφει καὶ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ λωτοῦ. (Θεοφραστ. Hist. plan. IV 8, 9, 10. de causis plant. II 19,1).

lotus, ὁ Oken (1) ἐπίσης μεταξὺ τῶν δύο τούτων δένδρων ταλαντεύεται· πράγματι ὁ ὑπό τε τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Θεοφράστου περιγραφόμενος τῶν λωτοφάγων λωτὸς ὁμοιάζει τὴν ζίζυφον, οὐχ ἧττον ἔτι μᾶλλον τῷ λωτῷ τούτῳ ὅμοιον δένδρον εἶνε ἡ celtis australis, κοινῶς μελικουκκιά· αὕτη παράγει καρποὺς ἐδωδίμους ἰσομεγέθεις τῷ κυάμῳ καὶ γλυκεῖς, ἐξ ὧν δυναται καὶ οἶνος νὰ παραχθῇ· τὸ δένδρον τοῦτο ἐν Βόλῳ καλεῖται ἔτι καὶ νῦν *λωτό*, καὶ ὁ καρπὸς αὐτοῦ λωτόμηλα, καὶ τοῦτο ἔτι μᾶλλον κρατύνει τὴν γνώμην ὅτι οὗτος εἶνε ὁ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν λοιπῶν περιγραφόμενος τῶν λωτοφάγων λωτός. Δὲν ἐθεωρήσαμεν σκόπιμον νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ ἄλλας πλείστας γνώμας περὶ λωτοῦ εἰκῆ ἐξενεχθείσας, καὶ οὐδεμίαν πιθανότητα ἐχούσας. Οὕτω λ. χ. τινὲς τῶν παρ' ἡμῖν φιλολογούντων εἶπον ὅτι ὁ λωτὸς οὗτος ἦτο ὁ διάσημος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μανδραγόρας· ἂν τοῦτο δεχθῶμεν ὡς ἀληθές, τότε θέλομεν ἀμφιβάλει μόνον περι τοῦ ἂν αἱ εὐφραντικαὶ ἢ πολὺ μᾶλλον αἱ καθαρτικαὶ καὶ τοξικαὶ τοῦ φυτοῦ ἰδιότητες ἠνάγκαζον τοὺς γευομένους νὰ μένωσι ἐσαεὶ εἰς τὴν λωτοφόρον γῆν.

2. Θάμνοι καὶ πόαι.

Ἡμερίς. Τὸ οἰνοφόρον φυτόν, ἡ ἄμπελλος· κάλλισται ἄμπελοι ἀναφέρονται ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Κυκλώπων ἔνθα

«ἐν μὲν γὰρ λειμῶνες ἁλὸς πολιοῖο παρ' ὄχθας
ὑδρηλοὶ μαλακοί· μάλα κ' ἄφθιτοι ἄμπελοι εἶεν».
(Ὀδ. Ι. 132).

καὶ πλείστων ἄλλων πόλεων εἰς ἀμπέλους πλουσίων μνεία γείνεται (2)· τὸν ὥριμον καρπὸν ἑκά-

(1) Allgemeine Naturgeschichte III Bd. 3 Abthlg. s. 1747.

(2) Βλέπε σελ. 4 Οἰνοποιΐα.

λει σταφυλὴν καὶ βότρυν (Ἰλ. Ε 561), ὄμφακα δὲ τὸν ἄωρον (Ὀδ. Η 127, Ω 340)· ἡ χρησιμοποίησις τῶν σταφυλῶν ἦτο τριπλῆ ὡς καὶ τάνῦν, ἄλλας μὲν ἔτρωγον αὐτοφυεῖς, ἄλλας δ' ἐπάτων εἰς ληνοὺς καὶ μετέτρεπον εἰς μελιηδέα οἶνον, καὶ ἄλλας ἐξήραινον εἰς τὸν ἥλιον ἐν *θειλοπέδῳ*.

«ἔνθα δὲ οἱ πολύκαρπος ἀλωὴ ἐρρίζωται,
τῆς ἕτερον μὲν θειλόπεδον λευρῷ ἐνὶ χώρῳ
τέρσεται, ἠελίῳ, ἑτέρας δ' ἄρα τε τρυγόωσιν,
ἄλλας δὲ τραπέουσι».... (Ὀδ. Η 123).

Κρόμμυον. Τὸν φλοιὸν αὐτοῦ καλεῖ *λοπὸν* (Ὀδ. Τ 232)· τὸ ὀνομάζει *ποτὶ ὄψον* (Ἰλ. Λ 630), διότι τὸ ἔτρωγον φαίνεται, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν, μετὰ τοῦ οἴνου ὡς ὄψον (μεζέν).

Μῶλυ. Εἶδος σκορόδου μὲ μέλαιναν ῥίζαν καὶ γαλακτῶδες, δυσκόλως ἐκριζούμενον, ἀντιφάρμακον κατὰ τῆς μαγείας. Ὁ Ἑρμῆς δίδει τοιοῦτον τῷ Ὀδυσσεῖ ὡς ἀλεξιτήριον κατὰ πάσης ἀπὸ τῆς Κίρκης μαγικῆς ἐπενεργείας.

«Ὣς ἄρα φωνήσας πόρε φάρμακον ἀργεϊφόντης
ἐκ γαίης ἐρύσας καί μοι φύσιν αὐτοῦ ἔδειξεν.
ῥίζῃ μὲν μέλαν ἔσκε, γάλακτι δὲ εἴκελον ἄνθος
μῶλυ δέ μιν καλέουσι θεοί· χαλεπὸν δὲ τ' ὀρύσσειν
ἀνδράσι γε θνητοῖσι, θεοὶ δέ τε πάντα δύνανται».
(Ὀδ. Κ 302).

Μνημονεύει αὐτοῦ καὶ ὁ Θεόφραστος λέγων· «τὸ δὲ μῶλυ περὶ Φενεῷ καὶ Κυλλήνῃ· φασὶ δὲ εἶναι καὶ ὅμοιον ᾧ ὁ Ὅμηρος εἴρηκε, τὴν μὲν ῥίζαν ἔχον στρογγύλην προσεμφερῆ κρομμύῳ, τὸ δὲ φύλλον ὅμοιον σκίλλῃ· χρῆσθαι δὲ αὐτῷ πρός τε τὰ ἀλεξιφάρμακα καὶ τὰς μαγείας· οὐ μὴν ὀρύττειν γ' εἶναι χαλεπὸν ὡς Ὅμηρός φησι».

Πράσον. Δὲν ἀπαντᾷ τὸ φυτόν, ἀλλὰ ἡ λέξις πρασιά.

Ἀσφόδελος. Τὸ κ. σφερδοῦκλι· ἀσφοδελὸν καλεῖ τὸν λειμῶνα τῶν νεκρῶν (Ὀδ. Λ 238, 572), διότι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Εὐστάθιος, εὕρηται δὲ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ, ἐφύτευον ἀσφοδέλους παρὰ τοὺς τάφους.

Ὑάκινθος. Κοιν. διατσέντο. Καλεῖται πυκνὸς καὶ μαλακός (Ἰλ. Ξ 349). Ἡ Ἀθηνᾶ τῷ Ὀδυσσεῖ

«οὔλας ἧκε κόμας, ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας»

Κρόκος. Φυτὸν ἰρίδειον, κρόκος ὁ σπαρτὸς Crocus sativus καλούμενον, οὗτινος τὰ στίγματα ἀποτελοῦσι τὸν κρόκον τοῦ ἐμπορίου. Ὡς ὁ Κρονίων ἐνηγκαλίσθη τὴν λευκώλενον αὐτοῦ παράκοιτιν, ἀμέσως ἡ γῆ ἀνέφυσε κάτωθεν νεοθαλῆ πόαν, ἑρσήεντα λωτόν, κρόκον καὶ πυκνὸν καὶ μαλακὸν ὑάκινθον, ἐν οἷς κατεκλίθησαν ὡραίαν χρυσῆν περιβληθέντες νεφέλην (Ἰλ. Ξ 350). Ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ κρόκου ἐπλάσθη καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς Ἠοῦς ἐπίθετον κροκόπεπλος.

Κύπειρον. Τὸ λειμώνιον φυτὸν ὁ κύπειρος, ἐκ τοῦ ριζώματος τοῦ ὁποίου παράγονται τὰ ἐλαιοβριθῆ ἐδώδιμα φύματα, ἐχρησίμευεν ὡς ἱπποφορβή (Ὀδ. Δ 603).

Θρύον. Φυτὸν τῶν λειμώνων ἐξ οὗ καὶ τὸ Θρυόσιον πεδίον, ἴσως τὸ ὑπὸ τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα Scirpus (1), ἢ κατ' ἄλλους τὸ Juncus (βοῦρλον), ἢ Carex (2).

Κρῖ. Ἡ κριθή, καλεῖται εὐρυφυές, λευκόν· τὴν ἀνεμίγνυον αὐτὴν μετὰ ζειᾶς καὶ τὴν ἔδιδον εἰς τοὺς ἵππους πρὸς φορβὴν (Ὀδ. Δ. 41).

Ζειά. Κοιν. καλαμπόκι, ὁμοίως ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἱπποφορβή (Ὀδ. Δ. 812).

Πυρός. Ὁ σῖτος. σῖτος δ' ἐκαλεῖτο παρ' Ὁμήρῳ ὁ ἄρτος (Ὀδ. Ι 5, Μ 8)· καλεῖ αὐτὸν μήλοπα καρπὸν (Ὀδ. Η 104), μελιηδέα, μελίφρονα.

(1) Ἰουλίου Βιονέρου Φυτολογία· μετάφρα. Θ. Ἀφεντούλη 1855 σελ. 270.
(2) Friedreich die Real. σελ. 91.

Ὄλυρα. Δημητριακὸς καὶ οὗτος καρπός· ὁ Θεόφραστος καλεῖ αὐτὸ ὁμόπυρον (¹)· πιθανῶς ἦτο ἡ σήκαλις ἢ ἡ βρίζα.

Ἄγρωστις Ἡ γνωστὴ τῶν ζώων τροφή, (κοιν. γρασίδι, ἀγριάδα).

Σχοῖνος. Τὸ κοινῶς καλούμενον βοῦρλον· ὁ Ὀδυσσεὺς φθάσας εἰς τὴν γῆν τῶν Φαιάκων ὑπεκλίνθη σχοίνῳ (Ὀδ. Ε 401). Βαθύσχοινος καλεῖται ὁ Ἀσωπὸς (Ἰλ. Δ 383).

Δόναξ. Εἶδος καλάμου, ὁ Εὐστάθιος λέγει «Δόνακες δὲ εἶδος καλάμου, τὰ μάλιστα ὑδροχαρές, λεπτοὶ καλαμίσκοι οὓς οἱ μεθ' Ὅμηρον καλοῦσι δονάκια παρὰ τὸ ῥᾶον δονεῖσθαι» (²)· δόνακας ἐκάλουν καὶ τὰ βέλη (Ἰλ. Λ 584), διότι φαίνεται ἀρχετύπως κατεσκευάζοντο ἐκ καλάμου, δονακεὺς δὲ λέγεται καλαμὼν ἐκ δονάκων·

«πὰρ ποταμὸν κελάδοντα παρὰ ῥοδανὸν (³) δονακῆα».
(Ἰλ. Σ 576)

ἕτερον εἶδος καλάμου ἦτο ὁ

Ὄροφος. Ἐκ τούτου ἐπεστέγαζον τὰς σκηνὰς (Ἰλ. Ω 451), ὅπως καὶ σήμερον πραττουσι πολλαχοῦ εἰς τὰς καλύβας αὐτῶν οἱ χωρικοὶ (οἷον ἐν Κυπαρισσίᾳ).

Μήκων. Ἡ κοινῶς παπαροῦνα· πρὸς ταύτην κλίνουσαν ἐκ τοῦ βάρους τοῦ ἐαρινοῦ χυλοῦ παραβάλλεται ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀμύμονος Γοργυθίωνος πίπτουσα ὑπὸ τοῦ ἀνδροφόνου Ἕκτορος τὸ βαρὺ δορυ (Ἰλ. Θ 306)· ἡ κεφαλὴ τῆς μήκωνος καλεῖται κώδεια.

Λίνον. Τὸ γνωστὸν ἐξ οὗ ὁ φαρμακευτικὸς ἐλαιοβριθὴς σπόρος (λιναρόσπορον), θεραπεύεται διὰ τὰς

(¹) Θεοφρ. Hist. Plaut. VIII I. 3.

(²) Καὶ ὁ Θεόφραστος λέγει περὶ αὐτοῦ. «Κοινότατον δέ πως (καλάμων εἶδος) ὁ δόναξ ὢν καὶ λοχμωδέστατόν γέφασιν εἶναι, καὶ μάλιστα φύεσθαι παρὰ τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰς λίμνας.» Θεοφ. plaut IV 11.

(³) = εὐλύγιστον.

ἴνας αὐτοῦ εὐφυεστέτας εἰς τὴν νηματουργίαν καὶ νῦν ὡς καὶ τότε, διότι ἀναφέρονται ἐκ λίνου δίκτυα (Ἰλ. Π 406), ὑποκάμισα, ἐξ οὗ λινοθώρηξ (Ἰλ. Β 529, 830), καὶ σινδόναι. Τοιαύτην ὁ Πάτροκλος διέταξεν καὶ ἔστρωσαν εἰς τὸν γέροντα Φοίνικα.

«Κώεά τε ῥῆγός τε λινοιό τε λεπτὸν ἄωτον».
(Ἰλ. Ι 661 πρβλ. καὶ Ὀδ. Ν 73).

Σέλινον. Καλεῖται ἐλεόθρεπτον. ἐχρησίμευεν ὡς ἱπποφορβή.

Κύαμος. Κοινῶς κουκίον καὶ *Ἐρέβινθος*· ὡς πετῶσι κύαμοι μελανόχροες ἢ ἐρέβινθοι ὑπὸ τῆς ὁρμῆς τοῦ πτύου τοῦ λικμητῆρος ([1]), ἢ ὑπὸ τῆς πνοῆς τοῦ ἀέρος, οὕτω ἐπέταξεν ἀπὸ τοῦ θώρακος τοῦ Μενελάου ὁ πικρὸς τοῦ τοξότου Ἑλένου οἰστὸς (Ἰλ. Ν. 588).

Λωτός. Τὸ ἕτερον εἶδος, τὸ λειμώνιον, κοινῶς τριφύλλιον καλούμενον καὶ πρὸς ἱπποφορβὴν χρήσιμον (Ἰλ. Β 776). Ὁ Τηλέμαχος ἀρνεῖται νὰ λαβῃ τοὺς παρὰ τοῦ Μενελάου δωρουμένους αὐτῷ ἵππους λέγων ὅτι ἐν Ἰθάκῃ δὲν ὑπάρχει λωτὸς καὶ κρῖ καὶ ζειαί, ἵνα τρέφῃ αὐτούς (Ὀδ. Δ 603).

Ἄκανθα. Ἡ κοινὴ ἄκανθα· ὡς ἄκανθα ἐφέρετο ἡ σχεδία τοῦ Ὀδυσσέως ἐπὶ τῶν κυμάτων (Ὀδ. Ε 329).

Βάτος. Βάτος ἡ ἀκανθώδης. Ὁ Ὀδυσσεὺς

«κνημῖδας ῥαπτὰς δέδετο, γραπτῦς ἀλεείνων
χειρῖδας τ' ἐπὶ χερσὶ βάτων ἕνεκα» (Ὀδ. Ω 228)·

ἤτοι ἐνεδύσατο κνημῖδας ῥαπτὰς καὶ χειρῖδας ἵν' ἀποφύγῃ τὰς ἐκ τῶν βάτων ἀμυχάς.

Ἄχερδος. Ἀκανθώδης θάμνος ἐξ οὗ ἐποιοῦντο αἱμασιας (φραγμούς, Ὀδ. Ξ 10)· ὁποῖον τι ἀκανθῶδες φυτὸν ἦτο ἀκριβῶς δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, λέγουσί τινες ὅτι ἦτο ἡ ἀγρία ἀπιδέα, οὐδεμία ὅμως περὶ τούτου βεβαιότης.

([1]) Ὁ λιχνίζων τὸν σῖτον.

Βύβλος. Ἀπαντᾷ μόνον τὸ ἐπίθετον βύβλινος (ὅπλον βύβλινον Ὀδ. Φ 391)· δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν μετὰ θετικότητος ὁποῖόν τι φυτὸν ἦτο ἡ βύβλος, τινὲς λέγουσι τὸν πάπυρον, ὁ Εὐστάθιος λέγει· «βύβλινον δὲ οὐ τὸ ἐκ βύβλου, ὅ ἐστι παπύρου Αἰγυπτίας, ἀλλὰ βοτάνης τινὸς ἐμφεροῦς παπύρῳ· οἱ δὲ καννάβινόν φασι, ἕτεροι δὲ τὸ ἐκ φιλύρας». (1)

3. Φυτὰ ἀνθοκομίας.

Τὰ ἄνθη δὲν ἐθεραπεύοντο μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας, ἕνεκεν ἴσως τοῦ χαλεποῦ καὶ πολυσυνθέτου τῆς θεραπείας αὐτῶν, καὶ οὐχὶ δι' ἔλλειψιν καλλαισθησίας, διότι τοῦτο θὰ ἦτο ἀνακόλουθον πρὸς τὴν ἐποχήν. Ὁ κ. Ραγκαβῆς διατείνεται, τοὐναντίον ὅτι πολὺ τῆς ἀνθοκομίας ἐπεμελοῦντο, καὶ ὅτι οὐδόλως σπάνια ἐν γένει τὰ ἄνθη κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχήν, πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτου ἀναφέρει τὰ τερπνὰ ἄνθη καὶ φυτά, ἅτινα ἀνεβλάστησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τὰ ἐρωτικὰ λέκτρα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας (1).

»τοῖσι δ' ὑπὸ χθὼν δῖα φύεν νεοθηλέα ποίην,
λωτὸν δ' ἐρσήεντα ἰδὲ κρόκον ἠδ' ὑάκινθον
πυκνὸν καὶ μαλακόν, ὃς ἀπὸ χθονὸς ὑψόσ' ἔεργεν.»
(Ἰλ. Ξ 349).

Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ Ὀδ. Ε 72 (2) ὡς καὶ Μ 159 (3), εἰς ἃ χωρία πρὸς τούτοις παραπέμπει, δὲν πρόκειται περὶ ἀνθώνων πρὸς τέρψιν καλλιεργουμένων, ἀλλὰ περὶ λειμώνων, ἐν οἷς ἐκ φύσεως καὶ εἰκῇ ἔθαλλον καὶ ἄνθη, οἷα ὁ ὑάκινθος καὶ τὸ ἴον, μετὰ τῶν λοιπῶν χαμαιζήλων τερπνῶν φυταρίων, οἷα τὸ σέλινον, ὁ λωτὸς καὶ ἡ νεοθηλὴς πόα. Ἀνθὼν οὐδαμοῦ περιγράφεται, αἱ δὲ κοσμηταὶ πρασιαὶ ἐν τῇ ἐσχατιᾷ

(1) Εὐστ. Ὀδ. σ. 729,31.
(2) Κλ. Ραγκαβῆς ὁ καθ' Ὅμηρον οἰκ βίος. σελ. 57.
(3) »Ἀμφὶ δὲ λειμῶνες μαλακοὶ ἴου ἠδὲ σελίνου θήλεον».
(4) »φθόγγον ἀλεύασθαι καὶ λειμῶν' ἀνθεμόεντα».

τῶν θαυμαστῶν τοῦ Ἀλκινόου κήπων, δὲν ἦσαν ἴσως ἁπλοῦς τις λαχανόκηπος ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Nitzsch,(1) ἀλλ' οὐδὲ ἀνθῶν βεβαίως ὡς ἰσχυρίζεται ὁ κ. Κ. Ραγκαβῆς, ἀφ' οὗ ἄνθη μὲν οὐδαμῶς ἀναφέρονται, λέγεται δὲ ὅτι αὗται ἔθαλλον καὶ ἐσφρίγων καθ' ἅπαν τὸ ἔτος (Ὀδ. Η 127), φυσικώτερον ὅθεν εἶνε νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἦσαν ταῦτα πόα καὶ χαμαίζηλα φυτάρια, ἀναμὶξ μετ' ἀγροτικῶν ἀνθέων πεφυτευμένα.

Πλὴν τῶν ἄνω μνημονευθέντων ἀνθέων, τοῦ ὑακίνθου τουτέστι καὶ τῶν ἴων, οὐδὲν ἕτερον ἄνθος ὀνομαστεὶ μνημονεύεται παρ' Ὁμήρῳ· ἀπαντῶσι μόνον τὰ ἐπίθετα *λειριόεις*, ἐπὶ τοῦ δέρματος (Ἰλ. Ν. 830) καὶ τῆς φωνῆς ρητόρων (Ἰλ. Γ. 150), *ροδόεις* (Ἰλ. Ψ. 186) καὶ *ροδοδάκτυλος*, χωρὶς ὅμως ν' ἀναφέρωνται οὐδαμόσε λείρια (κρίνοι) ἢ ῥόδα.

4. Φυτὰ ἐνάλια.

Ἀναφέρονται μόνα τὰ γνωστὰ φύκη· ἐκ Θρᾴκης ἰσχυροὶ πνεύσαντες ἄνεμοι

»πολλὸν πάρεξ ἅλα φῦκος ἔχευαν» (Ἰλ. Ι 87).

5. Φυτὰ φαρμακευτικὰ καὶ μαγικά.

Πολλὰ φυτὰ καὶ ῥίζαι φαρμακευτικαὶ ἦσαν γνωστὰ ἐπὶ Ὁμήρου, ταύτας δὲ πολλάκις μετεχειρίζοντο οἱ τότε *πολυφάρμακοι ἰητροὶ* (Ἰλ. Ο 28, 215, Ε. 218, Ε. 401, Λ. 830)· τοιαύτη τις ἦτο καὶ ἡ πικρὰ ῥίζα ἣν ἐπέθεσεν ἐπὶ τῆς πληγῆς τοῦ Εὐρυπύλου, τοῦ Μενοιτίου ὁ ἄλκιμος υἱὸς (Ἰλ. Μ 836), ἥτις ὑποστηρίζουσί τινες, ὅτι ἦτο ἡ γεντιανὴ (Gentiana Gentaurium).

Καὶ κατὰ τῆς μαγείας δὲ φυτὰ ἀναφέρονται ὡς τὸ μῶλυ· καὶ ναρκωτικὰ ἄλλα φάρμακα ἀναφέρονται, φυτικὰ πάντως. Τοιοῦτον ἦτο τὸ φάρμακον ὅπερ ἡ ὡραία τοῦ Μενελάου σύζυγος συνανέμιξε μετὰ τοῦ οἴνου,

(1) Nitzsch εἰς Ὀδύσ. Η 127.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

θέλουσα ν' αποσείση από της σκέψεως του Τηλεμάχου πάσαν μελαγχολίαν, ήτο δε το φάρμακον τούτο :

«Νηπενθές τ' ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων
ὃς τὸ καταβρόξειεν, ἐπὴν κρητῆρι μιγείη,
οὔ κεν ἐφημέριός γε βάλοι κατὰ δάκρυ παρειῶν
οὐδ' εἴ οἱ κατατεθναίη μήτηρ τε πατήρ τε,
οὐδ' εἴ οἱ προπάροιθεν ἀδελφεὸν ἢ φίλον υἱὸν
χαλκῷ δηιόῳεν, ὁ δ' ὀφθαλμοῖσιν ὁρῷτο.
τοῖα Διὸς θυγάτηρ ἔχε φάρμακα μητιόεντα
ἐσθλά, τά οἱ Πολύδαμνα πόρεν Θῶνος παράκοιτις
Αἰγυπτίη, τῇ πλεῖστα φέρει ζείδωρος ἄρουρα
φάρμακα, πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.»
(Ὀδ. Δ' 220).

Περί του φαρμάκου τούτου ο κ. Κλέων Ραγκαβής λέγει : «Και περί του φαρμάκου τούτου πλείσται υπάρχουσι γνώμαι, ων τινες εξετέθησαν, κατά το σύνηθες, εις ογκώδεις μονογραφίας (Petit, Homeri Nepenthes sive de Helenae medicamento. Prag. 1685. Peter de Seine. Tract. de Nepenthe. Paris 1624). Και εκ μεν των αρχαίων ο Θεόφραστος, επαναλαμβάνων τους λόγους του Ομήρου, ουδέν επάγει, ώστε, ή ηγνόει το νηπενθές, ή αμφέβαλλε περί της υπάρξεως αυτού. Ο Διόδωρος επιμαρτυρεί απεναντίας την ύπαρξιν αυτού, και λέγει ότι διατελεί εισέτι εν χρήσει μεταξύ των γυναικών, ως πραϋντικόν οργής και λύπης, αλλ' ουδέν αναφέρει περί του είδους αυτού. Ο Πλούταρχος εξηγεί το πράγμα αλληγορικώς, φρονών ότι διά του νηπενθούς εικονίζονται οι αιμύλοι και παρήγοροι της Ελένης λόγοι· αλλά παρατηρούμεν ότι το φάρμακον ανέμιξεν η καλλίστη των γυναικών μετ' οίνου, κ' έλαβε παρά της Αιγυπτίας Πολυδάμνης, ώστε βεβαίως περί βοτάνης τινος, και ουχί περί λόγων πρόκειται, άπορον δε φαίνεται ημίν πως την ιδέαν του Πλουτάρχου συμμερίζονται ότε Αθήναιος και Απολλώνιος ο Τυανεύς.

Εκ δε των νεωτέρων, άλλοι μεν λέγουσιν ότι

ἦτο ἡ datera stramonium, ἄλλοι δὲ μῖγμα ταύτης κ' ἑτέρων ναρκωτικῶν, ἐν ᾧ ὁ Mic h, ὁ Wedel καὶ ὁ Friedreich, ἐκλαμβάνουσιν αὐτὸ ὡς ὄπιον. Κατὰ τὴν ταπεινὴν ἡμῶν γνώμην κ' ἐνταῦθα, ὡς καὶ περὶ τοῦ μώλυος, πρόκειται οὐχὶ περὶ ὡρισμένου τινὸς φαρμάκου, ἀλλὰ περὶ βοτάνης μυθώδους, μαγικὰ ἐχούσης ἀποτελέσματα· ὅτε δὲ λέγει ὁ Ὅμηρος ὅτι ἀπεδίωκε τὴν λύπην, ἐννοεῖ τοῦτο κυριολεκτικῶς, ἀφορῶν εἰς μυστικὴν τῆς βοτάνης ἰδιότητα, καὶ οὐχὶ ναρκωτικήν, ἢ ἑτέραν τινα ἐνέργειαν». (1)

Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀλεξιφαρμάκου κατὰ τῆς μαγγανείας ἢ βασκανείας, ἤτοι κατὰ φαντασιωδῶν ὑπερφυσικῶν ἐνεργειῶν ἀλλὰ κατὰ πραγματικῶν τοιούτων, διὰ τοῦτο μᾶλλον πειθόμεθα τῇ γνώμῃ τῶν πλειόνων, ὅτι ἦτο ὡρισμένη τις βοτάνη, ἴσως τὸ ὄπιον, ὅπερ οἱ πλεῖστοι λέγουσιν, ἂν καὶ μένῃ ἀμφίβολον ἂν καθ' ἁπλῆς μελαγχολίας ἡ Ἑλένη ἤθελε μεταχειρισθῇ τοσούτῳ δραστικὸν φάρμακον· ὁ μανδραγόρας, ὃν ἄλλοι εἶπον, δὲν εἶνε βεβαίως, καθ' ὅσον ἔχει εἰς ἄκρον δηλητηριώδεις ἰδιότητας (2)· ἴσως, ἐπειδὴ ἐν Αἰγύπτῳ ἐφύετο, νὰ ᾖ τοῦτο ἡ ἰνδικὴ κάνναβις (cannabis indica), ἡ κοινῶς χασσὶς καλουμένη, ἤπιον καὶ ἐξόχως ἱλαρυντικὸν ναρκωτικόν.

Καὶ τοξικὰ δὲ φάρμακα, φυτικῆς βεβαίως προελεύσεως, μνημονεύονται· οἱ μνηστῆρες ἐκφράζουσι τὸν φόβον μήπως ὁ Τηλέμαχος μεταβὰς εἰς Ἐφύρην φέρῃ θυμοφθόρα φάρμακα καὶ θέσας ταῦτα ἐντὸς κρατήρων φονεύσει αὐτοὺς πάντας (Ὀδ. Β· 329). Ἐπίσης καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε μεταβῇ εἰς Ἐφύρην (3), ἥτις φαίνεται ἐφημίζετο διὰ τὰ φάρμακα αὐτῆς, ἵνα προμηθευθῇ ἀνδροφόνον φάρμακον ὅπως δι' αὐτοῦ βάψῃ τὰ βέλη του.

(1) Κλ. Ῥαγκαβῆ. Ὁ καθ' Ὅμηρον οἰκ. βίος σελ. 215.

(2) Βλ. περὶ μανδραγόρου ἐν ἐκτάσει Γεωπον. Ὀρφανίδου ἔτος Β'. φυλ. Ε'. σελ. 166.

(3) Πόλις ἐν Ἤλιδι.

ΠΙΝΑΞ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΤΑΞΕΩΣ

ΤΩΝ

ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ ἀναφερομένων φυτῶν(1).

Α΄. ΚΡΥΠΤΟΓΑΜΑ.

Φυκοειδῆ, Fucaceae. *Φῦκος*.

Β΄. ΦΑΝΕΡΟΓΑΜΑ.

Ι. ΓΥΜΝΟΣΠΕΡΜΑ.

Κυπαρίσσεια, Cuprissineae.

Κυπάρισσος, ἡ ἀειθαλής, Cupressus Sempervirens, *Θυία, ἡ ἀνατολική,* Thuya orientalis. *Κέδρος*, Cedrus.

Ἐλάτεια, Abietinae. **Ἐλάτη.**

Ἐλάτη, Abies. *Πεύκη*, Pinus halepensis. *Πίτυς*, Pinus Laricio. Poir.

ΙΙ. ΕΝΑΓΓΕΙΟΣΠΕΡΜΑ.

Α΄. ΜΟΝΟΚΟΤΥΛΗΔΟΝΑ

Λείρια, Liliaceae.

* *Πράσον*, Allium porrum.

Κρόμμυον, all. cepa L.

Ὑάκινθος, ὁ ἀνατολικὸς Hyacinthus orientalis.

Ἀσφόδελος, Asphodelus * *Λείριον*, Lilium.

Ἰρίδεια, Irideae.

Κρόκος, ὁ σπαρτός, Crocus Sativus.

Φοίνικες, Palmae.

Φοῖνιξ, ὁ δακτυλιοφόρος, Poenix dactylifera L.

(1) Ὅπου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ τὸ εἶδος, ἐθέσαμεν μόνον τὸ γένος· τὰ μὲ ἀστερίσκον δῆλον ὅτι δὲν ἀναφέρονται ὀνομαστὶ ἐν τοῖς ἔπεσι, ἀλλ'εἴτε ἐν ἐπιθέτοις ἀπαντῶσι, εἴτε μόνον τοῦ καρποῦ αὐτῶν μνεία γίνεται.

Θρύεια, Scirpeae.

Κύπειρος, ὁ ἐδώδιμος, Cyperus esculentus.

Θρύον, (;) Scirpus.

Μελινώδη, Panicoideae.

Ζειά, Zea Mais L.

Ποώδη, Poaeideae,

Κρῖ, κριθή, Hordeum. *Ἄγρωστις,* Triticum repens L. *Πυρός,* σῖτος ὁ κοινός, Triticum vulgare, *ὄλυρα,* βρόμη ἡ σπαρτὴ ἡ σήκαλις, Avena sativa, Secalis· *δόναξ* ὁ κάλαμος, Donax arundo, *ὄροφος,* Arundo.

Βρυλλικοειδῆ, Juncagineae.

Σχοῖνος, Juncus.

ΔΙΚΟΤΥΛΗΔΟΝΑ

Σημύδεια, Betulae.

Κλήθρη, Alnus glutinosa.

Φήγεια, Fagineae.

Φηγός, Quercus esculus ἡ aigylops. *Δρῦς,* Quercus, *Πρῖνος,* Quercus cuecifera.

Μυρικοειδῆ, Myricaceae.

Μυρίκη, Myrica.

Ἰτεοειδῆ, Salicineae.

Ἰτέα, Salix, *Οἰσύα,* S. viminalis L. *ἀχερωΐς,* λεύκη ἡ λευκή, Populus alba, *Αἴγειρος,* P. nigra.

Ἀρτοκάρπεια, Artocarpeae.

*Συκῆ,*Ficus *Ἐρινεός,* Σ. ἡ καρική, F. carica L.

Πτελεοειδῆ, Ulmaceae.

Πτελέα, Ulmus.

Πλατανοειδῆ, Platanaceae.

Πλατάνιστος, Πλάτανος ἡ ἀνατολική, Platanus orientalis L.

Δαφνοειδῆ, Lauraceae.

Δάφνη, ἡ εὐγενής, Laurus nobilis L.

Μηκωνοειδῆ. Papaveraceae.

Μήκων, ἡ ὑπνοφόρος, P. somniferus.

Λίνεια, Lineae.

Λίνον, τὸ εὐχρηστότατον, L. usitatissimum L.

Ἀμπελίδεια, Vitaceae.

Ἡμερίς, ἄμπελος ἡ οἰνοφόρος, Vitis vinifera L.

Πυξοειδῆ, Buxaceae.

Πύξος, ὁ ἀειθαλής, B. sempervirens L.

Σκιαδοφόρα, Umbelliferae.

Σέλινον, ἄπιον τὸ βαρύοσμον, Apium graque-o um.

Κράνεια, Corneae.

Κράνεια, c. mas L.

Μυρτοειδῆ, Myrtaceae.

Ροιά, Punica Granatum L.

Μηλοειδῆ, Pomaceae.

Μηλέα, Pirus malus, *ὄγχνη*, (;) P. amygdaloforis.

Ρόδεια, Roseae.

Ροδῆ, Rosa.

Ψυχανθῆ, Papilionaceae.

Κύαμος, ὁ κοινός, Faba vulgaris, Woench [1]. *ἐρέβινθος*, Cicer Arientinum L. *Λωτός*, τρίφυλλον τὸ λειμώνιον, Trifolium. pratense L.

Ἀκανθοειδῆ, Acanthaceae.

Ἄκανθα, ἡ μαλακή, Acanthus mollis, *Βάτος*, Ac. rubus *Ἄχερδος*, Acanthus.

Ἐλαιοειδῆ, Oleaceae.

Ἐλαίη, ἐλαία ἡ Εὐρωπαϊκή, Olea Europaea L. *μελίη*, μελία ἡ ὑψαύχην, Fraxinus exelsior L.

(1) Vicia Faba L.

VIII

ΖΩΟΛΟΓΙΑ

«Οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο
πάντων, ὅσσα τε γαῖαν ἔπι πνείει τε καὶ ἕρπει.»
('Οδ. Σ 130)

Δὲν διέφυγε βεβαίως τὸν ἀναγνώστην ὅτι ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ περιγραφομένων τῶν διαφόρων φυτῶν, παρεπέμπομεν αὐτὸν πάντοτε σχεδὸν εἰς τὴν Ὀδύσσειαν. Ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ ἔπει αὐτοῦ ὁ Ὅμηρος, διηγούμενος τὰς πλάνας τοῦ πολυπαθοῦς Ὀδυσσέως, πολλὰ ἄστεα γνόντος καὶ νέα ἐπισκεφθέντος ἐδάφη, συχνὰ ἀναφέρει ἄλση νυμφῶν καὶ κήπους ἀνάκτων, λεπτομερῶς περιγράφων τὰ δάση καὶ τοὺς λειμῶνας, τοὺς κήπους καὶ τὰς πρασιάς· τοὐναντίον ἐν τῇ πολεμικῇ Ἰλιάδι συχνότερον ὁμιλεῖ περὶ ζώων. Ἐπιθυμῶν δι' ἧς οὗτος ἐγνώριζε τελειότητος νὰ παραστήσῃ τὰ κατὰ τοὺς ἥρωας αὐτοῦ, πάντοτε κατέφευγε εἰς τὸ βασίλειον τῶν ζώων ὁπόθεν ἐξέλεγε τὸ ἁρμόδιον ἑκάστοτε ἐκ τούτων, νῦν μὲν διὰ τὴν καρτερίαν καὶ τὸ θυμικόν, νῦν δὲ διὰ τὸ μένος καὶ τὴν ῥώμην.

Τὰ ἐν τοῖς ἔπεσι μνημονευόμενα διάφορα ζῶα θέλομεν περιγράψει ἐν τοῖς ἑξῆς ταξινομοῦντες αὐτὰ οὐχὶ κατὰ βουλητὴν διαίρεσιν, ὡς ἐπράξαμεν ἐν τῇ Φυτολογίᾳ, ἀλλὰ κατὰ διαίρεσιν ὁποίαν τινὰ φαίνεται καὶ ὁ Ὅμηρος ἐδέχετο, διακρίνων ἐξ αὐτῶν διαφόρους τάξεις, καὶ δὴ *ἑρπετά* (1), εἰς ἃ κατέλεγε πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς βιοῦντα, ἑπομένως καὶ τὰ ἄπτερα τῶν ἐντόμων καὶ τοὺς σκώληκας, εἰς *πετεηνά*, ἐν οἷς ἐπίσης

(1) «Πάντα δὲ γιγνόμενος πειρήσεται, ὅσσ' ἐπὶ γαῖαν
ἑρπετὰ γίγνονται, καὶ ὕδωρ καὶ θεσπιδαὲς πῦρ.»
('Οδ. Δ. 417).

συγκατηριθμοῦντο καὶ τὰ πτερόεντα ἔντομα(1), *ἰχθῦς*, ἐν οἷς περιελαμβάνοντο καὶ τὰ κήτη (2), καὶ *ὄφεις* μετὰ τῶν *δρακόντων*, διότι καὶ οὗτοι ὄφεις τινὲς ἦσαν (3).

1. Ἑρπετά.

Τὰ ἐν τῇ φύσει ζῶα ἐκάλει *θῆρας* καὶ *θηρία*, ἰδιαιτέρως ὅμως ὡς καὶ παρ' ἡμῖν αἱ λέξεις αὗται ἐδήλουν καὶ τὰ ἁρπακτικὰ τῶν ζώων (Ὀδ. Ε 473, Κ 717, 180), *πέλωρας* δὲ ἐκάλει τὰ ὑπερφυσικὰ ὄντα, τὰ *τέρατα*, οἷον τὸν Κύκλωπα (Ὀδ. Ι 428), τὴν Σκύλλαν (Ὀδ. Μ 87) κτλ. Ἑρπετὰ ὧν μνεία γίνεται εἶνε τάδε.

Ἄρκτος. Ἡ ἄρκτος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλα θηρία σπανιώτατα, ἅπαξ ἢ δίς, μόνον μνημονεύεται ἐν τοῖς ἔπεσιν (85 Λ. 609), καὶ οὐδὲν χαρακτηριστικὸν ἐπίθετον ἀποδίδοται αὐτῇ, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι ἥκιστα γνωστὸν ἦτο ζῷον.

Κτίς. Ὁ κατάσκοπος Δόλων ἐνδυθεὶς κτιδέην, ἐπορεύθη πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν (Ὀδ. Κ. 335), κτιδέη δὲ βεβαίως εἶνε τὸ δέρμα ζώου τινός, κτιδός, ὅπερ λέγουσιν οἱ σχολιασταὶ ὅτι εἶνε ἡ ἰκτὶς (κοινῶς κουνάβι). Τοῦτο φαίνεται τοσούτῳ μᾶλλον πιθανόν, καθ' ὅσον ὁ Ὅμηρος καὶ δι' αὐτῶν ἔτι τῶν ἀμφιέσεων προσπαθεῖ εἰ δυνατὸν νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν

(1) «Κλαῖον δὲ λιγέως, ἀδινώτερον ἤ τ' οἰωνοί,
φῆναι ἢ αἰγυπιοὶ γαμψώνυχες οἷσί τε τέκνα
ἀγρόται ἐξείλοντο πάρα πετεηνὰ γενέσθαι.»
(Ὀδ. Π 217).

(2) «Ὡς δ' ὑπὸ δελφῖνος μεγακήτεος ἰχθύες ἄλλοι
φεύγοντες πιμπλᾶσι μυχοὺς λιμένος εὐόρμου.»
(Ἰλ. Φ 22).

(3) «Ὄρνις γάρ σφιν ἐπῆλθε περησέμεναι μεμαῶσιν,
αἰετὸς ὑψιπέτης ἐπ' ἀριστερὰ λαὸν ἐέργων
φοινήεντα δράκοντα φέρων, ὀνύχεσσιν πέλωρον.
. . . .
Τρῶες δ' ἐρρίγησαν ὅπως ἴδον αἰόλον ὄφιν»
(Ἰλ. Μ. 200).

ἥρωα αὐτοῦ. Οὕτω ὁ Δόλων πορευόμενος πρὸς κατασκοπείαν ἐνδύεται δέρμα λύκου καὶ περιβάλλεται τὴν κεφαλὴν διὰ δέρματος ἰκτίδος, ὁ Διομήδης, ὁ Μενέλαος καὶ οἱ ἄριστοι τῶν ἡρώων φέρουσι λεοντῆν (Ἰλ. Κ 23, 177), ὁ Ἀλέξανδρος, ἡγεμὼν καὶ οὗτος ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τῶν κρατίστων, παρδαλῆν (Ἰλ. Γ 16), καὶ καθεξῆς.

Κύων. Ταχὺ (*ἀργίπους, ἀργὸς ταχύς*), ἐπιτήδειον πρὸς θήραν (*εἰδὼς θήρης* Ἰλ. Κ. 360), ὠμὸν (*ὠμηστής*)(1) καὶ ἀναιδὲς ζῶον, ἡ ὡραία Ἑλένη ἀνομολογοῦσα ὅτι αὕτη εἶνε ἡ αἰτία παντὸς τοῦ κακοῦ καλεῖ ἑαυτὴν κύνα.

«Δᾶερ ἐμεῖο, κυνὸς κακομηχάνου ὀκρυοέσσης,»

κύων ἀδεές. καλεῖ τὴν Ἀθηνᾶν ἡ ἄγγελος τοῦ Διὸς Ἶρις. (Ἰλ. Θ 42)).

Ὁ κύων ἐθεωρεῖτο ὡς ἀναιδείας σύμβολον, ἕνεκα τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀναίδειαν ἀποπνέοντος ὑγροῦ αὐτοῦ βλέμματος, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκτὸς ἑαυτοῦ γενόμενος, ἀποκαλεῖ τὸν φιλοκτημονέστατον Ἀτρείδην

«Οἰνοβαρὲς κυνὸς ὄμματ' ἔχων καρδίην δ' ἐλάφοιο»
Ἰλ. Α 225.

τοὺς ὀδόντας τοῦ κυνὸς καλεῖ ἀργοὺς (λευκοὺς) καὶ τοῦτον καρχαρόδοντα.

Ἀναλόγως τῆς ἰδιότητος καὶ τοῦ προορισμοῦ τῶν κυνῶν διακρίνονται οὗτοι εἰς *τραπεζῆας*, οὓς χάριν τέρψεως περιεποιοῦντο οἱ ἄνακτες

. . . . «τραπεζῆες κύνες ἀνδρῶν
γίγνοντ' ἀγλαΐης δ' ἕνεκεν κομέουσιν ἄνακτες.»
(Ἰλ. Ρ 309).

καὶ *θηρευτάς*, οὓς μετεχειρίζοντο εἰς τὴν θήραν τῶν ἀγριοχοίρων (Ἰλ. Λ 325). Ὁ Τυδείδης καὶ ὁ πανοῦρ-

(1) Πρβλ. καὶ κυνῶν ἕλωρ (Ἰλ. Α 4)
καὶ κυνῶν μέλπηθρον (Ἰλ. Ν 233, Φ 225),

γος τοῦ Λαέρτου υἱὸς ἐφώρμησαν κατὰ τοῦ Δόλωνος,

«ὡς ὅτε καρχαρόδοντε δύω κύνε, εἰδότε θήρης,
ἢ κεμάδ᾽ ἠὲ λαγωὸν ἐπείγετον ἐμμενὲς αἰεί.»
('Ιλ. Κ. 360).

ὁμοίως τὸν Ἕκτορα ἐπιπίπτοντα φύρδην κατὰ τῶν Ἀχαιῶν καὶ φονεύοντα πάντοτε τὸν μένοντα ὀπίσω, παρομοιάζει πρὸς κύνα ἐφορμῶντα κατὰ συὸς ἀγρίου ἢ λέοντος καὶ δάκνοντα αὐτοὺς ἐξόπισθεν· ἀναφέρονται καὶ *λυσσητῆρες κύνες*, ἤτοι λυσσαλέοι. Ὀνομαστὸς διὰ τὴν πρὸς τὸν κύριόν του στοργὴν ἀναφέρεται ὁ τοῦ Ὀδυσσέως κύων Ἄργος, ὅστις γηραλέος πλέον καὶ παρημελημένος κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ κυρίου του, ὡς εἶδεν αὐτὸν μετὰ εἰκοσαετῆ ἀποδημίαν, ἀπέθανεν ('Οδ. Ρ 327).

Θώς. Εἰς πολλὴν περιέστησαν ἀνησυχίαν Γερμανοὶ σχολιασταὶ θέλοντες νὰ ὁρίσωσιν ὁποῖόν τι ζῶον ἦτο ὁ θώς· ἄλλοι ὡς ὁ Groshaus [1] λέγουσι τὸν λύγκα, ἄλλοι ἕτερα ζῶα, οἱ πλεῖστοι παραδέχονται ὅτι εἶνε κύων ὁ θὼς (can. aureus) κοινῶς τσακάλι, ὅπερ καὶ τὸ ὀρθόν, καθὰ λέγει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καλῶν τὸ ζῶον ὅμοιον λύκῳ· εἶνε δὲ κοινότατον τὸ ζῶον ἐν Ἑλλάδι· ὁ Ὅμηρος καλεῖ αὐτὸν *δαφοινόν*, ἤτοι πυρρόν, ἐρυθρόχρουν, παρομοιάζει δὲ πρὸς θῶας ἐφορμῶντας κατ᾽ ἐλάφου ὑπὸ κυνηγοῦ βεβλημένης, τοὺς Τρῶας ἐπιπίπτοντας κατὰ τοῦ πληγέντος Ὀδυσσέως ('Ιλ. Λ 473).

Λύκος. Παριστᾷ ὡς ὠμόν, ἁρπακτικὸν (σίντης) ζῶον· συχνὰ φονικῶς συμπλεκομένας στρατιὰς παραβάλλει πρὸς λύκων ἀγέλας ('Ιλ. Δ. 471, Ν 102, Π 156, Π 352). Τὴν σχέσιν μεταξὺ Ἀχιλλέως καὶ Ἕκτορος παραβάλλει πρὸς τὴν μεταξὺ λύκου καὶ ἀρνίου ('Ιλ. Χ. 262).

Λέων. Σύμβολον μεγαλείου καὶ ῥώμης, ἀνδρείας καὶ ὑπεροχῆς, χρησιμεύει πάντοτε ὡς πρότυπον παρα-

(1) Prodromus faunae Homeri et Hesiodi Fasc I. p. 10.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

βολῆς τῶν ἀρίστων μεταξὺ τῶν ἡρώων, ὁ Ἀχιλλεὺς ἐπερχόμενος κατὰ τοῦ θείου τοῦ Ἀγχίσου υἱοῦ, παραβάλλεται πρὸς λέοντα ἐναντίον τοῦ ὁποίου *ἅπας ὁ δῆμος* συναθροίζεται ἵνα τὸν ἀντικρούσῃ, ἀλλ' αὐτὸς ἀγέρωχος ἐρχόμενος, κατ' ἀρχὰς μὲν περιφρονεῖ πάντας, ἀλλ' ὅταν τις πολεμιστὴς τολμήσῃ νὰ τὸν κτυπήσῃ διὰ τοῦ δόρατος, συστέλλεται χαίνων, ἀφρίζουν οἱ ὀδόντες αὐτοῦ, ἐν δὲ τῇ καρδίᾳ του στένει τὸ *ἄλκιμον ἦτορ*, τύπτει δ' ἀμφοτέρωθεν τὰς πλευρὰς καὶ τὰ ἰσχία καὶ παρορμᾷ ἑαυτὸν εἰς μάχην, εὐθὺ δὲ ἐφορμᾷ κατὰ τῶν ἀνδρῶν μὲ φλογερὸν βλέμμα, ἐπιθυμῶν ἢ νὰ φονεύσῃ ἢ νὰ φονευθῇ ἐν τῷ πρώτῳ ὁμίλῳ (Ἰλ. Υ 164—173). Πρὸς λέοντας παραβάλλονται καὶ οἱ δύο Αἴαντες (Ἰλ. Ν 198 Ρ 132, Κ 485), ὁ Ἕκτωρ (Ἰλ. Σ 161), ὁ Διομήδης καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς (Ἰλ. Β. 297), ὁ Μενέλαος (Ἰλ. Γ 23) καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἥρωες, ἐν τῇ ἁρμοδιωτάτῃ πάντοτε στιγμῇ ἐπιτυχέστατα παρομοιαζόμενοι πρὸς τὸν βασιλέα τῶν θηρίων· παριστᾷ αὐτὸν ὡς φοβερὸν (σμερδαλέος), εὐγενὲς (ἠϋγένυος) μεγαλοπρεπὲς (αἴθων, χαροπός), ἄγριον (σίντης, ὠμοφάγος, ὀλοόφρων), κρατερὸν ζῶον· ἐκ τῆς ἀκριβοῦς ἐξεικονίσεως τοῦ θηρίου καθίσταται προφανὲς ὅτι ἦτο ἀρκούντως γνωστὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καὶ δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὰ νοτιώτερα τῆς Ἀσίας μέρη ἐνδημοῦν [1]. ὡς *λέοντα γυναιξίν*, [2] εἶχε τάξει ὁ Ζεὺς τὴν Ἀρτέμιδα· τὸ δέρμα τοῦ λέοντος ἦτο κάλλιστον ἔνδυμα, καὶ ἰδίως ἔφερον αὐτὸ οἱ βασιλεῖς ὡς ὁ Ἀγαμέμνων (Ἰλ. Κ 23), ὁ Διομήδης (Ἰλ. Κ 177) κτλ.

Πάρδαλις. Καλεῖται καὶ πόρδαλις· τὸ κρατερὸν καὶ θυμικὸν τῆς παρδάλεως εἰκονίζει ὁ ποιητὴς ἐν Ἰλ. Φ 571, ἔνθα μόνον ὁ Ἀγαπήνωρ λέγεται, ὅτι ἔσχε

(1) Λέοντες χρυσοῖ μικροῦ σχήματος εὑρέθησαν ἐν Μυκήναις (Schl. Mykenae 411).

(2) Ἡ Ἄρτεμις παρίσταται πολλάκις ὡς φέρουσα τὸν θάνατον.

τὸ θάρρος νὰ μείνῃ καὶ ὑποστῇ τὴν ἔφοδον τοῦ Ἀχιλλέως.

«ἠΰτε πάρδαλις εἶσι βαθείης ἐκ ξυλόχοιο
ἀνδρὸς θηρητῆρος ἐναντίον, οὐδέ τι θυμῷ
ταρβεῖ οὐδὲ φοβεῖται, ἐπεί κεν ὑλαγμὸν ἀκούσῃ
εἴπερ γὰρ φθάμενός μιν ἢ οὐτάσῃ, ἠὲ βάλῃσιν,
ἀλλά τε καὶ περὶ δουρὶ πεπαρμένη οὐκ ἀπολήγει
ἀλκῆς, πρὶν γ' ἠὲ ξυμβλήμεναι, ἠὲ δαμῆναι».

Λαγωός. Πρὸς λαγωὸν ἢ κεμάδα ὑπὸ κυνῶν διωκομένην παραβάλλεται ὁ Δόλων διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως (Ἰλ. Κ. 361)· ἀναφέρεται καὶ ζῶον δειλὸν ὑπὸ τοὺς θάμνους κρυπτόμενον, ὅπερ διὰ τὸ περιδεὲς πτὼξ καλεῖται, τοῦτο ὡς βεβαιοῦται καὶ ἐκ τοῦ Αἰλιανοῦ (1), ἤτο ὁ λαγώς.

Ἐλέφας. Ἐλέφας ὀνομάζεται τὸ ἐλεφάντινον ὀστοῦν, ἐκ τοῦ ζώου, ὅπερ ὅμως οὐδαμοῦ ἀναφέρεται.

Ὗς καὶ σῦς. Ὁ χοῖρος· καλεῖται πίων, ἀκάμας, ἀργιόδους κτλ. λέγεται καὶ *σίαλος* (ἀπαλοτρεφὴς Ἰλ. Φ. 363), καὶ *χοῖρος*, τὸ δὲ χοιροτροφεῖον λέγεται *συφεός* (Ὀδ. Ξ 73).

Κάπρος ἢ καὶ σῦς κάπρος καὶ σῦς κάπριος. Εἶνε ὁ ἀγριόχοιρος· τούτου ἐξαίρει ἰδία τὴν δύναμιν (Ἰλ. Ρ. 282, Μ. 42, Ε. 783) καὶ ἀγριότητα (Ἰλ. Ρ. 21). Συχνὰ ἀναφέρεται κυνήγιον κάπρων, μετεχειρίζοντο δ' αὐτοὺς καὶ πρὸς θυσίαν (Ἰλ. Τ. 197, Ὀδ. Ψ. 278).

Ἔλαφος. Σύμβολον δειλίας (Ἰλ. Α. 225), διὰ τοῦτο καὶ τὸ δέρμα μόνον δι' ἀλήτας ἐθεωρεῖτο κατάλληλον. Οὕτω ἡ Ἀθηνᾶ μετέβαλε τὸν Ὀδυσσέα εἰς ρακένδυτον ρικνὸν γερόντιον, ἐνδύσας αὐτὸν μὲ δέρμα ταχείας ἐλάφου.

Πολλάκις φεύγοντες στρατιῶται καὶ ἡγεμόνες παραβάλλονται πρὸς ἐλάφους (Ὀδ. Δ 242, Χ. 1 Π. 156, Ὀδ. Δ. 335). Περιγράφεται ὡς ταχὺ (ταχεῖα, φυζακινή, ὠκεῖα), ἄγριον (ἀγροτέρη), κερασφόρον (κεραός,

(1) Αἰλ. Περὶ Ζώων Ζ, 19 . . . «καὶ οἱ λαγώ, οὓς δὴ καὶ πτῶκας οἱ ποιηταὶ καλοῦσιν.» Ἴδε καὶ Ζ, 47.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὑψίκερως) ζῶον· τὸ νεογνὸν ταύτης καλεῖται νεβρὸς (1) Ἰλ. Χ. 189).

Κεμάς. Κατ' Ἀριστοτέλην εἶνε ἡ ἔλαφος· ὁ Αἰλιανὸς ὅμως τὴν περιγράφει μετὰ τῶν δορκάδων (2) καὶ εἶνε ἴσως παρέκβασίς τις δορκάδων.

Πρόξ. Τοιαύτας ἐκυνήγει νέος ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν Ἰθάκῃ (Ὀδ. Ρ. 295) (3). Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀναφερομένη πρὸξ εἶνε εἶδος ἐλάφου, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἔλαφος ἡ αἰγίδιος (Cervus capreolus).

Αἴξ. Ἡ αἶξ ἦτο ζῶον χρήσιμον διά τε τὸ γάλα αὐτῆς ἐξ οὗ ἔπηζον τυρόν (Ἰλ Λ. 639), καὶ διὰ τὸ δέρμα ὅπερ μετεχειρίζοντο εἰς στρωμνάς (Ὀδ. Ξ. 518), καὶ ἰδίως εἰς κατασκευὴν ἀσκῶν πρὸς ἔνθεσιν οἴνου ἢ ὕδατος (Ἰλ. Γ. 545, Ὀδ. Ε. 265, Ζ. 77, Ι. 196), δέρμα αἰγὸς ἔφερον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἰς ἔνδειξιν πένθους, ὡς ὁ γέρων Λαέρτης ὅστις

«αἰγείην κυνέην κεφαλῇ ἔχε, πένθος ἀέξων.»
(Ὀδ. Ω 230).

Αἰγίβοτος ἦτο ἡ ἀπόκρημνος Ἰθάκη (Ὀδ Δ. 605). Αἱ μικραὶ αἶγες καλοῦνται *ἔριφοι* (κ. ἐρίφια, Ι. 221, Ὀδ Ρ 242, Ι. 397), *χίμαιρα* δὲ πλὴν τοῦ μυθολογικοῦ τέρατος περὶ οὗ ὡμιλήσαμεν, ἐλέγετο καὶ εἶδος αἰγός, ἐξ οὗ καὶ τὸ τέρας ἡ Χίμαιρα ὠνομάσθη (Ἰλ. Ζ. 281).

Αἶξ ἄγριος· ὁ αἴγαγρος, καλεῖται ἴξαλος (πηδητικός), ὀρεσκῷος, ἰονθὰς (δασυπώγων), μηκάς, ἐκ τῶν κεράτων τούτου μῆκος δέκα ἓξ παλαμῶν ἐχόντων, εἶχε

(1) Ἀπαντᾶται καὶ ζῶόν τι ἐλλὸς καλούμενον ὅπερ θεωροῦσι συνώνυμον τοῦ νεβρὸς (Ὀδ. Τ. 228).

(2) Αἰλ. περὶ ζώων ΙΔ, 14, ΙΖ, 26. Τινὲς θεωροῦσιν ὅτι κεμὰς εἶνε ἡ αἶξ ἡ αἴγαγρος (capra aegagrus ἴδε Ζωολ. Ψαρᾶ 1884 σελ. 238), ἀλλὰ ταύτην καλεῖ ὁ Ὅμηρος αἶγα ἀγρίαν.

(3) Τὰ τῆς θήρας ζῶα μιᾷ λέξει ἐκάλει ὁ Ὅμηρος κνώδαλα (ἀγρίμια).

κατασκευάση ὁ Πάνδαρος τὸ περίφημον αὐτοῦ τόξον (Ἰλ. Δ. 105).

Ὄϊς. Τὸ πρόβατον ὀνομάζεται ἀργεννός, ἄργυφος (λευκός, λαμπρός), δασύμαλλος, λάσιος, εἰροπόκος· *μῆλον* δὲ ἐκαλεῖτο τό τε πρόβατον (Ὀδ. Ι 184) γενικῶς, καὶ ἡ αἴξ (Ὀδ. Ξ 105, Ψ 356), ταῦτα καλεῖ ἴφια, καλλίτριχα, πίονα, ἄργυφα κτλ· χρησιμώτατον ζῶον ἦτο ὁ ὄϊς, καὶ ἐκ μὲν τοῦ δέρματος αὐτοῦ (κώεος) κατεσκεύαζον στρωμνάς, ἐκ δὲ τοῦ *ἰοδνεφοῦς εἰρίου* (ἐρίου) σινδόνας καὶ ἐπιδέσμους.

«Καὶ τὸ μὲν (ἔγχος) ἐκ χειρὸς ἔρυσε μεγάθυμος Ἀγήνωρ
αὐτὴν δὲ ξυνέδησεν ἐϋστρόφῳ οἰὸς ἀώτῳ (1)
σφενδόνῃ, ἣν ἄρα οἱ θεράπων ἔχε ποιμένι λαῶν»
(Ἰλ. Ν. 599).

καὶ τοῖς ἐντέροις τῶν οἰῶν ἐχρῶντο πρὸς κατασκευὴν χορδῶν ὀργάνων, οὕτω ὁ Ὀδυσσεὺς ἐτάνυσσε τὸ περίφημον τόξον,

«Ὡς ὅτ' ἀνὴρ φόρμιγγος ἐπιστάμενος καὶ ἀοιδῆς
ῥηϊδίως ἐτάνυσσε νέῳ περὶ κόλλοπι(2) χορδήν,
ἅψας ἀμφοτέρωθεν ἐϋστρεφὲς ἔντερον οἰός»,(Ὀδ. Φ 406)

Διάσημοι χῶραι εἰς πλοῦτον ποιμνίων ἀναφέρονται ἡ Λιβύα (Ὀδ. Δ 85), ἡ Συρία (εὔμηλος Ὀδ Ο 403) ὁ Ὀρχομενὸς (πολύμηλος Ἰλ. Β 605), ἡ Ἴτων καὶ ἡ Πύλος, αἵτινες καλοῦνται μητέρες μήλων (Ἰλ. Β 696. Ὀδ. Ο 225), καὶ ἄλλαι.

Τὰ ἄρσενα τῶν προβάτων ἐκάλει *ἀρνειοὺς* ἢ *κριούς*, ἐπίσης δὲ καὶ *κτίλους* ὀνομάζει τοὺς κριοὺς τοὺς ἡγουμένους τῶν ποιμνίων, πρὸς οὓς παραβάλλει τοὺς ἡγεμόνας τῶν Ἀχαιῶν, ὡς τὸν Ὀδυσσέα κτλ. Ἰλ. Γ 196, Ν 492). Τὰ πρωτογόνα ἀρνία καλεῖ *προγόνους*, τὰ δὲ ὄψιμα *ἔρσας*, καὶ τὰ μεταξύ, τὰ κατὰ τὸ θέρος

(1) = λεπτὸν ἔριον.

(2) = ἡ στρόφιγξ δι' ἧς ἐπετείνοντο αἱ χορδαὶ τῆς φόρμιγγος, ὁμοία ταῖς παρ' ἡμῖν ἐν τοῖς ἐγχόρδοις ὀργάνοις (κλειδία).

γεννώμενα, *μετάσσας*· εἰς τοῦ Κύκλωπος τὸ ποίμνιον ἔκειντο χωριστὰ ἕκαστον εἶδος τούτων.

. . . . . . «διακεκριμμέναι δὲ ἕκασται
ἔρχατο χωρὶς μὲν πρόγονοι, χωρὶς δὲ μέτασσαι,
χωρὶς δ' αὖθ' ἕρσαι.» ('Οδ. Ι 220).

Τὰ τρία ταῦτα εἴδη βεβαίως θὰ ἐννοῇ ὁ Ὅμηρος λέγων ὅτι ἐν Λιβύῃ τρὶς τοῦ ἔτους τίκτουσιν τὰ πρόβατα τελεσφόρως ('Οδ. Δ. 86), τὰ θηλάζοντα νεογνὰ ἀρνία καλοῦνται *ἔμβρυα*, ('Οδ· Ι 225)

«ἑζόμενος δ' ἤμελγεν ὄις καὶ μηκάδας αἶγας,
πάντα κατὰ μοῖραν, καὶ ὑπ' ἔμβρυον ἧκεν ἑκάστῃ».
('Οδ. Ι 245).

καὶ αἱ θηλάζουσαι ὄϊες ἐκαλοῦντο ὑπορρηνοὶ (ὕπαρνοι), τὰ μέλανα πρόβατα ἐπροτιμῶντο τῶν λευκῶν, ἔθυον δὲ ταῦτα μὲν τῷ Ἡλίῳ, ἐκεῖνα δὲ τῇ Γῇ.

«Οἴσετε δ' ἄρν' ἕτερον λευκόν, ἑτέρην δὲ μέλαιναν
Γῇ τε καὶ Ἡλίῳ» ('Ιλ. Γ 104).

Βοῦς. Πλείστου λόγου ἄξιον καὶ χρησιμότατον ζῶον· αἱ πλουσιώτεραι θυσίαι διὰ βοῶν ἐγίνοντο, ἦτο δὲ ἡ μεγίστη συναλλαγῆς ἀξία (1)· πλεῖστα ἐπίθετα ἀποδίδονται αὐτῷ, οἷον ἕλιξ (λαμπρός, κατ' ἄλλους καμπυλόκερως), εἰλίπους (συστρέφων τοὺς πόδας καὶ ἰδία τοὺς ὀπισθίους), εὐρυμέτωπος, πίων, ἐρίμυκος, ἄγραυλος, ἀγελαῖος, ἐννέωρος (ἀκμαῖος), ὀρθόκραιρος, οἴνοψ, αἴθων, ἄργος, ἤκεστος (ἀδάμαστος) κτλ. Πλείστας χρήσεις ἐποιοῦντο τοῦ δέρματος αὐτοῦ, ἐκ τούτου κατεσκεύαζον ἱμάντας ('Ιλ. Γ 371), οὓς καὶ τανύοντες ἐχρωμάτιζον διὰ φοίνικος ('Οδ. Ψ 201), κνημῖδας ('Οδ Ω 228), πέδιλα ('Οδ. Ξ 23) σχοινία ('Ιλ. Β 426),

(1) Ἀπαντῶσι αἱ λέξεις τετράβοιον, δωδεκάβοιον, ἑκατόμβοιον κτλ. τὴν Εὐρύκλειαν ὁ Λαέρτης ἠγόρασε δοὺς ἐεικοσάβοια ('Οδ. Α 429).

«ἕλκον δ' ἱστία λευκὰ ἐϋστρέπτοισι βοεῦσιν».

σάκη, ἰδίως ἐκ δερμάτων ταύρων (Ἰλ. Κ 257)· καὶ πρὸς ἀμφίεσιν μετεχειρίζοντο τὴν δορὰν αὐτοῦ ὡς ὁ Μέδων (Ὀδ. Χ 302), καὶ πρὸς στρωμνὴν ὑποθέτοντες καὶ ρίπτοντες ἐπὶ τούτου μαλακὰς δορὰς αἰγῶν καὶ προβάτων.

«Κὰμ μὲν ἀδέψητον βοέην στόρεσσ' αὐτὰρ ὕπερθεν
κώεα πολλ' ὀίων, τοὺς ἱρεύεσκον». (Ὀδ. Υ 2).

Ἐχρησίμευον ἐπίσης εἰς ἄροσιν (Ἰλ. Ν 703, Ὀδ. Σ 371), καὶ ἡ κόπρος αὐτῶν ὡς λίπασμα (Ὀδ. Ρ 296). Ὁ ἄρσην βοῦς ἐκαλεῖτο *ταῦρος*, τὸν ταῦρον κοσμεῖ διὰ τῶν ἐπιθέτων ἐρύγμηλος, κυάνεος, μεγάθυμος, ζατρεφὴς κτλ. ὁ δὲ μόσχος καλεῖται *πόρις* (Ὀδ. Κ 410) καὶ *πόρτις* (Ἰλ. Ρ 4), καὶ ὁ μικρὸς (δαμαλάκι) *πόρταξ*.

Τοὺς βόας ἔσφαζον πλήττοντες διὰ πελέκεως ἐξόπισθεν τῶν κεράτων.

«Ὡς δ' ὅτ' ἂν ὀξὺν ἔχων πέλεκυν αἰζήϊος ἀνήρ,
κόψας ἐξόπισθεν κεράων βοὸς ἀγραύλοιο,
ἶνα τάμῃ διὰ πᾶσαν, ὁ δὲ προθορὼν ἐρίπῃσιν». (¹)
(Ἰλ. Ρ 520).

Ἵππος. Τὸ εὐγενέστερον καὶ πολεμικώτερον τῶν ζώων κοσμεῖται διὰ τῶν ὡραιοτέρων καὶ γλαφυρυτέρων ἐπιθέτων, καὶ περιγράφεται μετὰ τῆς πληρεστέρας ἀκριβείας (¹)·

(¹) Ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ σχολιαστὴς «ὁ τόπος τῆς πληγῆς καιριώτατος· ὄπισθε γάρ φησι κεράτων εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν νευρῶν· περὶ γὰρ τὰς τῶν κεράτων ρίζας πυκνὰ καὶ συνεχῆ τὰ νευρὰ καὶ αἱ ἀρτηρίαι κεῖνται», προθορὼν ἐρίπησιν ἤτοι πρηνὴς πίπτει, γράφει, διότι οἱ βόες κτεινόμενοι πίπτουσι πρὸς τὰ ἔμπρὸς πρηνεῖς.

(¹) Τελείαν μονογραφίαν περὶ ἵππου ἠδύνατό τις νὰ συγγράψῃ ἐκ τῶν ἐπῶν καὶ μόνον. Τὰ κοσμητικὰ αὐτοῦ ἐπίθετα εἶνε πάμπολα· Οὕτω τῆς ταχύτητος αὐτοῦ σημαντικὰ ἐπίθετα ἀπαντῶσιν, ὠκύς, ποδώκης, ὠκύπους, ἀερσίπους, ὠκυ-

ἀγέρωχον καὶ ὑπερήφανον, ἡ χάρις καὶ τὸ παράστημα, τὸ πολεμικὸν καὶ εὔτολμον, ἡ ταχύτης καὶ ἡ ῥώμη τοῦ ἵππου ἐξεικονίζεται διὰ τῶν ζωηροτέρων χρωμάτων, διὰ τῆς γλαφυροτάτης ποιητικῆς γραφίδος. Τοσοῦτον δὲ ἐξαίρονται τὰ ποικίλα αὐτῶν πλεονεκτήματα, ὥστε πολλάκις ὑπερβαίνεται τὸ κατὰ φύσιν, καὶ ἀποδίδονται αὐτοῖς ἔξοχοι ἀνθρώπινοι μόνον ἢ θεῖαι ἀρεταί· οὕτω ἀναφέρεται ὅτι οἱ ἵπποι τοῦ Αἰακίδου, ἔκλαιον ὅταν ἐφονεύθη ὁ Πάτροκλος καὶ ἐμάχοντο οἱ στρατοὶ περὶ τοῦ πτώματος αὐτοῦ, καὶ δὲν ἤθελον νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὴν μάστιγα (Ἰλ. Ρ 426)

Μεγάλως ἐξηρτᾶτο ἡ τοῦ ἵππου ἀρετὴ ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ· οἱ ταχύτατοι τῶν ἵππων ἀναφέρονται ὡς γεννηθέντες ἐκ τοῦ Βορρέως ἢ τοῦ Ζεφύρου, ὡς π. χ. οἱ ἵπποι τοῦ Πηλείδου Ξάνθος καὶ Βαλίος [1] οὓς ἐγέννησε μετὰ τοῦ Ζεφύρου ἡ ἅρπυια Ποδάργη (Ἰλ. Ρ 150).

Τοὺς ἵππους μετεχειρίζοντο πρὸς ἱππασίαν (Ἰλ. Κ 513), πρὸς ἁρματηλασίαν καὶ διφρηλασίαν, (Ἰλ. Δ 27, Μ 114, 120, Ὀδ. Δ 590), καὶ εἰς ἀγῶνας (Ἰλ. Ι 123, Λ 699).

Ἔτρωγον δὲ οὗτοι κριθήν, λωτόν, ὀλύρας, ζειάν, θρύον, κύπειρον, σέλινον κτλ. καὶ ἔβοσκον πολλάκις κατ'

πέτης, ταχύς, χαλκόπους, τῆς τριχώσεως, εὔθριξ, καλλίθριξ, ὄθριξ, ξανθός, κυανοχαίτης, αἴθων, πόδας αἰόλος· τῆς σωματικῆς αὐτοῦ εὐμελείας, ἐριαύχην, πηγός, καρτερῶνυξ μῶνυξ καὶ παντοίας ἄλλης ἀρετῆς τὰ κεντρηνεκής, ἀεθλοφόρος, ἐρυσάρμας, φυσιόων, χρυσάμπυξ, ἐρίγδουπος κτλ.

(1) Οἱ φίλιπποι καὶ ἱππιοχάρμαι δύνανται πλουσιώτατον ἱππολογικὸν λεξικὸν νὰ εὕρωσι παρ' Ὁμήρῳ· εἶνε δὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἵππων συνήθως δηλωτικὰ τῆς εὐφυΐας αὐτῶν. Ἵπποι ὀνομαστοὶ ἀναφέρονται μεταξὺ ἄλλων, οἱ τῆς Ἠοῦς Λάμπων καὶ Φαέθων (Ὀδ. Ψ 246), οἱ τοῦ Ἀχιλλέως Ξάνθος Βαλίος καὶ Πήδασος (Ἰλ. Π 149, Τ 407), ὁ τοῦ Ἀγαμέμνονος Αἴθη (Ἰλ. Ψ 295), ὁ τοῦ Μενελάου πῶλος Πόδαγρος (Ἰλ. Ψ 295) ὁ τοῦ Ἀδράστου Ἀρείων, (Ἰλ. Ψ 246).

ἀγέλας, ὡς αἱ τοῦ Ἡλίου ἐν τῇ νήσῳ Θρινακίῃ, καὶ αἱ τοῦ βασιλέως τῆς Τροίας Ἐριχθονίου, τρισχίλιοι τὸν ἀριθμὸν (Ἰλ. Υ 221). Ἱππόβοτοι χῶραι ἀναφέρονται τὸ Ἄργος (Ἰλ. Β. 287), ἡ Τρίκη (Ἰλ. Δ 202), ἡ Ἦλις (Ὀδ. Φ 347), ἡ Τροία (Ἰλ. Ε 221, 551) κτλ.

Ὄνος. Λέγεται *νωθὴς* ἤτοι νωθρός· δὲν ἐθεωρεῖτο τοσοῦτον περιφρονητέον ζῶον, καθόσον πρὸς τοῦτον δὲν ὀκνεῖ νὰ παραβάλλῃ ὁ ποιητὴς τὸν ἀρηΐφιλον Αἴαντα, θέλων νὰ ἐξάρῃ τὴν καρτεροψυχίαν καὶ τὸ ἀνένδοτον αὐτοῦ, ὅτε ἡ πλάστιξ τῆς μάχης εἶχε κλίνει ὑπὲρ τῶν Τρώων καὶ ἀλαζῶνες εἶχον κατέλθει οὗτοι τῶν κοίλων πλοίων.

Ἡμίονος. Καλεῖται *οὐρεὺς* (Ἰλ. Ψ 115)· μετεχειρίζοντο αὐτοὺς ἵνα σύρωσιν ἅρματα καὶ ζυγούς· ἐθεωρεῖτο ὡς πολλοῦ λόγου ἄξιον ζῶον, διὰ τοῦτο καὶ τίθεται ἡμίονος ὡς πρῶτον γέρας τῆς πυγμαχίας (Ἰλ. Ψ 654), καὶ πρὸς ἄροσιν ἐχρησίμευον οἱ ἡμίονοι προτιμώμενοι μάλιστα καὶ τῶν βοῶν.

«ἀλλ' ὅτε δή ῥ' ἀπέην ὅσσον τ' ἐπὶ οὖρα πέλονται
ἡμιόνων—αἱ γάρ τε βοῶν προφερέστεραί εἰσιν
ἑλκέμεναι νειοῖο βαθείης πηκτὸν ἄροτρον». (Ἰλ. Κ 351).

καλεῖται ταλαεργὸς (ἐργατικός, καρτερικός), καρτερῶνυξ, ἐντεσιεργὸς κτλ. πρὸς ἡμιόνους παραβάλλονται διὰ τὴν καρτερίαν, ὁ Μηριόνης καὶ ὁ Μενέλαος μεταφέροντες εἰς τὰ πλοῖα ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ κρατεροῦ Αἴαντος τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου (Ἰλ. Φ 742).

Σκώληξ. Ὁ Ἁρπαλίων πεσὼν ὑπὸ τὸν οἰστὸν τοῦ Μηριόνου ἔκειτο ὡς *σκώληξ*· πιθανῶς ἐνταῦθα ἐννοεῖ τοὺς σκώληκας γενικῶς ἢ μᾶλλον τοὺς κοινοὺς τῆς γῆς σκώληκας (Lumbicus terrestis).

Ἴψ. Ὁ Ὀδυσσεὺς λαβὼν εἰς τὰς χεῖρας του τὸ περίφημον αὐτοῦ τόξον, τὸ περιεργάζετο ἵνα ἴδῃ μὴ τυχὸν ἔφαγον τὰ κέρα οἱ ἶπες (Ὀδ. Φ 395). Κατά τινας εἶνε ὁ σάραξ (θρίψ), ἢ θρὶψ ὁ κρούστης ἐπιστημονικῶς καλούμενος (Anobium pertinax), κατὰ τὸν Friedreich εἶνε δὴξ ὁ κρούστης (Ptinus Pertinax). Ὁ Εὐστά-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

θιος λέγει ὅτι οἱ ἶπες ἦσαν ζωΰφια ἐμφωλεύοντα ἐν τοῖς κέρασι καὶ φθείροντα αὐτά.(1)

Κυνοραιστής. Τὸ κοινῶς τσιμποῦρι, ἔντομον ἐκ τοῦ γένους τῶν κροτώνων, τοιούτων ἔμπλεως ἦτο ὁ κύων τοῦ Ὀδυσσέως (Οδ. Ρ 300).

Ἀκρίς. Ἀναφέρεται ὅτι ἧναπτον πυρὰ ἵνα ἀπομακρύνωσι τὰς ἀκρίδας.

«Αἱ ὑπὸ ῥιπῆς πυρὸς ἀκρίδες ἠερέθονται
φευγέμεναι ποταμόνδε» Ἰλ. Φ 12.

Ἀράχνη. Ἀναφέρονται μόνον οἱ ἱστοὶ τῆς ἀράχνης, *ἀράχνια* καλούμενοι· τοιαῦτα εἶχον ὑφανθῆ ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ Ὀδυσσέως (Οδ. Π 35)· πρὸς λεπτὰ ἀράχνια παραβάλλονται τὰ περίφημα δεσμὰ ἅπερ ὁ Ἥφαιστος ἐφιλοτέχνησε διὰ τὴν ἄπιστον αὐτοῦ σύνευνον (Ὀδ. Θ 279).

Εὐλαί. Ἐκαλοῦντο οἱ ὑπὸ τῶν μυιῶν ἐπὶ τῶν πτωμάτων γεννώμενοι σκώληκες. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκφράζει τὸν φόβον μήπως μυῖαι ἐπικαθήσασαι ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ Πατρόκλου γεννήσωσιν ἐν αὐτῷ εὐλάς, ἤτοι κάμπας ἢ σχαδόνας κατὰ λέξιν.

«μυῖαι καδδῦσαι κατὰ χαλκοτύπους ὠτειλὰς
εὐλὰς ἐγγείνωνται, ἀεικίσσωσι δὲ νεκρὸν» Ἰλ. Τ 25.

καλεῖ αὐτὰς αἰόλους ἤτοι εὐκινήτους (Ἰλ. Χ 509), καὶ λέγει ὅτι αὗται κατατρώγουσι τοὺς *ἀρηϊφάτους* (2) *φῶτας*.

2. Πτηνά.

Πετεηνοὶ καλοῦνται γενικῶς τὰ πτηνά, ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν τῆς λέξεως ἔννοιαν, τὰ ἱπτάμενα δηλονότι ἐν οἷς καὶ ἔντομα πτερωτά, ὡς καὶ παρ' Ἀριστοτέ-

(1) Εὐστάθ. Ὀδ. 766. 15.
(2) Τοὺς ἐν πολέμῳ φονευομένους.

λη (1), ὄρνις δὲ λέγεται μὲν καὶ καθ' ὅλου περὶ πτηνῶν ὡς ἐν Ἰλ. Β 459.

«Τῶν δ', ὥστε' ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλά,
χηνῶν ἢ γεράνων ἢ κύκνων δουλιχοδείρων,
Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι, Καΰστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα,
ἔνθα καὶ ἔνθα πετῶνται ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσιν.»

καὶ περὶ μαντικῶν ἰδίᾳ πτηνῶν, ὡς ἐν Ἰλ. Ω 216 ἔνθα ὁ θεοειδὴς γέρων Πρίαμος λέγει πρὸς τὴν ἄλοχον αὐτοῦ Ἑκάβην.

«Μή μ' ἐθέλοντ' ἰέναι κατερύκανε, μηδέ μοι αὐτὴ
ὄρνις ἐνὶ μεγάροισι κακὸς πέλεν.»

Οἰωνοὶ δὲ καλοῦνται μεγάλα ἁρπακτικὰ πτηνὰ ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας πτήσεως τῶν ὁποίων προσεπάθουν νὰ ἐξαγάγωσι τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω λ. χ. ἡ δεξιὰ πτῆσις αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ὡς καλὸν σημεῖον (Ὀδ. Ο 532) κτλ.

Σκώψ. Εἶδος γλαυκός· περὶ τούτου λέγει ὁ Αἰλιανὸς «Λέγουσι δὲ καὶ τοὺς σκῶπας (ὧν καὶ Ὅμηρος ἐν Ὀδυσσείᾳ μέμνηται λέγων πολλοὺς περὶ τὸ ἄντρον τῆς Καλυψοῦς εὐνάζεσθαι) . . . . . . λέγεται δὲ ὁ σκὼψ οὗτος μικρότερος εἶναι γλαυκὸς καὶ τὴν χρόαν ἔχειν μολίβῳ προσεοικυῖαν τῷ βαθυτάτῳ, ἔχειν δὲ τὰ πτερὰ αὐτοῦ φασι στίγματα ὑπόλευκα· ἀναφαίνει τε δύο ἀπὸ τῶν ὀφρύων παρ' ἑκάτερον τὸν κρόταφον πτερά» (Αἰλ. περὶ Ζώων ΙΕ, 28)· ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Αἰλιανοῦ φαίνεται ὅτι εἶνε τὸ μὲ γλαῦκα ὅμοιον ζῶον, ὅπερ καὶ περὶ τὰς Ἀθήνας εὑρίσκεται καλεῖται δὲ ἐπιστημονικῶς Ἐφιάλτης ὁ Σκὼψ (Ephialtes Scops), καὶ οὐχὶ ὡς ἄλλοι λέγουσιν ὁ νυκτοκόραξ, κ. μποῦφος.

(1) «Τῶν δὲ χερσαίων ἐστὶ τὰ μὲν πτηνά, ὥσπερ ὄρνιθες καὶ μέλιτται· τὰ δὲ πεζά.» Ἀριστ. περὶ Ζώων Βιβλ. Α. κεφ. 1.

(Bubo maximus). Ὁ Ἀριστοτέλης καλεῖ αὐτοὺς ἀεισκῶπας, διακρίνων καὶ ἕτερον εἶδος (1).

Γύψ. Ἀναφέρεται πάντοτε ὡς τρώγων τὰ πτώματα τῶν νεκρῶν (Ὀδ. Χ 30, Ἰλ. Λ 161, Σ 271, Χ 42).

Αἰγυπυιός. Εἶνε ὁ γυπαετός, ὀνομαστὸς διὰ τὴν καταδίωξιν ζώων, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Τηλέμαχος ὁρμῶντες κατὰ τῶν μνηστήρων παραβάλλονται πρὸς αἰγυπυιούς.

«Οἱ δ' ὥστ' αἰγυπυιοὶ γαμψώνυχες ἀγκυλοχεῖλαι
ἐξ ὀρέων ἐλθόντες ἐπ' ὀρνίθεσσι θόρωσιν.»

Κύμινδις. Εἰς τοιοῦτον πτηνὸν μετεμορφώθη ὁ Ὕπνος, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι εἶνε νυκτόβιόν τι. Τοῦτο ἐκάλουν οἱ θεοὶ χαλκίδα (Ὁμ. Ξ 291). Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει περὶ τοῦ πτηνοῦ: «Ὁ δὲ κύμινδις ὀλιγάκις φαίνεται· οἰκεῖ γὰρ ὄρη· ἐστὶ δὲ μέλας, καὶ μέγεθος ὅσον ἱέραξ ὁ φασσοφόνος καλούμενος, καὶ τὴν ἰδέαν μακρὸς καὶ λεπτός, χαλκίζων τὴν χροιάν· ὅθεν καὶ χαλκὶς λέγεται· κύμινδιν δὲ καλοῦσιν Ἴωνες αὐτόν· ἧ καὶ Ὅμηρος μέμνηται ἐν τῇ Ἰλιάδι εἰπών:

«Χαλκίδα κικλήσκουσι θεοί, ἄνδρες δὲ κύμινδιν».

Οὗτος μὲν ἡμέρας οὐ φαίνεται, διὰ τὸ μὴ βλέπειν ὀξύ, τὰς δὲ νύκτας θηρεύει ὥσπερ οἱ ἀετοί. Καὶ μάχονται δὲ πρὸς τὸν ἀετὸν οὕτω σφόδρα, ὥστ' ἄμφω πολλάκις λαμβάνεσθαι ζῶντας ὑπὸ τῶν νομέων. Τίκτει μὲν οὖν δύο ᾠά, νεοττεύει δὲ καὶ οὗτος ἐν πέτραις καὶ σπηλαίοις.» (1)

Ὁ Cuvier θεωρεῖ αὐτὸ ὡς εἶδος γλαυκὸς (tiga uralense), ὁ δὲ Koeppen ὡς εἶδος κόρακος (2), ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι εἶνε εἶδος ἱέρακος, ὁ καλούμενος νυχθιέραξ (Accipiter nocturno), τοῦτο δὲ φαίνεται τὸ πιθανώτερον.

(1) Ἀρισ. Ἱστορ. Ζώων Θ, 19, 7.
(1) Ἀρισ. Ἱστ. Ζ 9, 13.
(2) Friedr. die Real. σελ. 114.

Αἰετός. Τὸ ἰσχυρότατον καὶ ταχύτατον τῶν πτηνῶν· τοῦ Πηλείδου ἡ ὁρμὴ παραβάλλεται μὲ τὴν τοῦ ἀετοῦ.

«αἰετοῦ οἴματ' ἔχων μέλανος, τοῦ θηρητῆρος,
ὅσθ' ἅμα κάρτιστός τε καὶ ὤκιστος πετεηνῶν»

Καλεῖται ὑψιπέτης, αἴθων, καὶ εἶνε ὁ ταχὺς ἄγγελος τοῦ Διός, ὁ φίλτατος καὶ κραταιώτατος τῶν οἰωνῶν οὓς οὗτος πέμπει ὡς τέρατα τοῖς θνητοῖς. Ἀετοῦ εἶδος ἀναφέρεται ὁ *μόρφνος* ὅστις ἐκαλεῖτο καὶ *πέρκνος.*

«Αὐτίκα δ' αἰετὸν ἧκε, τελειότατον πετεηνῶν,
μόρφνον θηρητῆρ', ὃν καὶ περκνὸν καλέουσιν,
ὅσση δ' ὑψορόφοιο θύρη θαλάμοιο τέτυκται
ἀνέρος ἀφνειοῖο ἐΰ κληῖς ἀραρυῖα.
τόσσ' ἄρα τοῦ ἑκάτερθεν ἔσαν πτερά.» (Ἰλ. Ω 315)

Τὸ ἀετὸν τοῦτον ὁ Ἀριστοτέλης καλεῖ πλάγγον (1).

Ἴρηξ. Ὁ ἱέραξ· τούτου εἴδει μνημονεύονται, *ἴρηξ ὁ κίρκος* (κ. κιρκινέζι)

. . . . . «οὐδέ κεν ἴρηξ
κίρκος ἀμαρτήσειεν, ἐλαφρότατος πετεηνῶν».
(Ὀδ. Ν 86).

ἦτο ὁ ἄγγελος τοῦ Ἀπόλλωνος (Ὀδ. Ο 526).

Ἴρηξ ὁ φασσοφόνος (Ἰλ. Ο 237), οὗ μνείαν ποιεῖται καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (2), ἡ *ἅρπη*, καὶ ἡ *φήνη*, οὓς ὁ Αἰλιανὸς κατατάσσει εἰς τὸ γένος τῶν ἱεράκων (3), τὴν ἅρπην καλεῖ ὁ Ὅμηρος τανυπτέρυγα, καὶ λιγύφωνον (Ἰλ. Τ 380), ἅρπης καὶ φήνης μορφὴν ἐλάμ-

(1) «Ἕτερον δὲ γένος αὐτοῦ ἐστιν, ὃ πλάγγος καλεῖται, δεύτερος μεγέθει καὶ ῥώμῃ· οἰκεῖ δὲ βήσσας ἄγκη καὶ λίμνας· ἐπικαλεῖται δὲ νηττοφόνος καὶ μορφνός· οὗ καὶ ὁ Ὅμηρος μέμνηται ἐν τῇ Πριάμου ἐξόδῳ» Ἀρις. Ἱσ. Ζώων Θ, 22.

(2) «Τῶν ἱεράκων πρώτιστος μὲν ὁ τριόρχης, δεύτερος δὲ ὁ αἰσάλων, τρίτος δὲ ὁ κίρκος. Ὁ δ' ἀστερίας καὶ ὁ φασσοφόνος, καὶ ὁ πτερνὶς καὶ ἄλλοι». Ἀρ. ΙΣΤ. 2. Θ. 24.

(3) Αἰλ. Περὶ ζώων ΙΒ, 4.

6ανεν ἡ Ἀθηνᾶ εἰς τὴν γῆν κατερχομένη (Ὀδ Γ 371, Π 271, Ἰλ. Τ 350).

Οἱ πλείονες λέγουσιν ὅτι ἡ ἅρπη ἦτο ὁ ἰκτῖνος (Milvus regalis), ἡ δὲ φήνη ὁ ἁλιαίετος τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὑπὸ τοῦ Λιναίου Falco ossifragus καλούμενος. Δὲν φαίνεται ἡμῖν ὅμως ἡ γνώμη αὕτη, ἀσπαστή, καὶ τοῦτο διότι τὸν ἰκτῖνον διαστέλλει τῆς ἅρπης ὁ Αἰλιανός ([1]), τὸν δὲ ἁλιαίετον τῆς φήνης ὁ Ἀριστοτέλης ([2]), ἡμεῖς πειθόμεθα μᾶλλον τῇ γνώμῃ τοῦ Crúsius ([3]) ὅτι ἡ ἅρπη εἶνε ὁ ἁλιαίετος, ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν φήνην αὕτη ὡς γείνεται δῆλον ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἀριστοτέλους εἶνε ἁρπακτικὸν πτηνόν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἠπιωτέρων καὶ πιθανῶς νὰ ᾖ ὁ ἰκτῖνος (κ. τσίφτης), ὃν ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἀναφέρει μεταξὺ τῶν διαφόρων γενῶν τῶν ἀετῶν, μνημονεύων οὐχ ἧττον τῆς φήνης ([4]).

Ψάρ. Πρὸς ψᾶρας καὶ κολοιοὺς καταδιωκομένους ὑπὸ ἱέρακος παραβάλλονται οἱ στρατοὶ φεύγοντες δεινὸν ἥρωα (Ἰλ. Π 583, Ρ 755).

Κίχλη. Πρὸς κίχλας καὶ πελείας προκυπτούσας τὰς κεφαλὰς τῶν δικτύων, ὁμοιάζονται αἱ ἀκόλαστοι ὑπηρέτριαι τῆς Πηνελόπης ἀσπαίρουσαι εἰς τοὺς βρόχους (Ὀδ. Χ 468).

Ἀηδών. Τὴν θλῖψιν αὐτῆς ἡ Πηνελόπη παρομοιάζει πρὸς τὴν θλῖψιν τῆς χλωρηηΐδος ἀηδόνος θρηνούσης τὸν θάνατον τοῦ ἀγαπητοῦ της Ἰτύλου (Ὀδ. Τ 524).

Στρουθός. Τὸ κ. σπουργίτι. (Ἰλ. Β. 311).

Κολοιός. Εἶδος κόρακος (κ. καλιακοῦδα).

Κορώνη. Ἕτερον κόρακος εἶδος (κ. κουροῦνα), Corvus corone, καλεῖται εἰναλίη καὶ τανύγλωσσος διὰ τὸ στωμύλον αὐτῆς (Ὀδ. Ε 66).

(1) Αἰλ. Περὶ ζώων Α, 35 Β, 47, Ε, 48.

(2) Ἀριστ. Ἱστορ. ζώων Θ, 23. «Ἡ δὲ φήνη ἐπάργεμός τ' ἐστι καὶ πεπήρωται τοὺς ὀφθαλμούς· ὁ δὲ ἁλιαίετος». . .

(3) Fried. die Real. 115.

(4) Ἀρ. Θ 22.

Χελιδών. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐτάνυσσε τὸ τόξον αὐτοῦ, τοῦτο δὲ ἀφῆκεν ἦχον ὡσεὶ φωνῆς χελιδόνος

«ἡ δ' (νευρή) ὑπὸ καλὸν ἄεισε, χελιδόνι εἰκέλη αὐδήν».

Ἀλκυών. Πτηνὸν ἐκ τῶν ξυλοκόπων, Alcedo (κ. ψαροφάγος).

Φάσσα. Ἐξ οὗ *φασσοφόνος*. Εἶδος περιστερᾶς, κοινῶς *φάσσα* ἐπίσης καλουμένη, Columba œnas ἢ palumbus, καὶ οὐχὶ ὡς πολλοὶ λέγουσι τὸ ἀγριοπερίστερον, Col livia.

Πέλεια καὶ πελειάς. Εἶδος περιστερᾶς· πρὸς πέλειαν φεύγουσαν ἱέρακα παραβάλλεται ἡ Ἄρτεμις ἀποχωροῦσα τῆς μάχης (Ἰλ. Φ 493).

Ἐρωδιός. Τὴν φωνὴν τοῦ ἐρωδιοῦ ἀκούοντες οἱ Ἀχαιοὶ ἀνεθάρρησαν, ἐκλαβόντες ὡς αἴσιον οἰωνόν (Ἰλ. Κ. 274). Εἶνε τὸ γνωστὸν πτηνὸν Ardea, ὧν πολλὰ εἴδη συχνότατα ἐν Ἑλλάδι ἀπαντῶσιν, ὡς ὁ καλούμενος τρυγονοκράχτης (A. cinerea).

Γέρανος. Πτηνὸν διαβατικόν. Οἱ Τρῶες ἔβαινον εἰς τὴν μάχην μετὰ κραυγῶν καὶ ἀλλαλαγμῶν ὁμοίων μὲ τὴν ἐν τῷ ἀέρι κλαγγὴν τῶν γεράνων συμπλεκομένων ἐν τῷ ἀέρι, οἵτινες φεύγουσι τὸν χειμῶνα καὶ τὸν πολὺν ὄμβρον μετὰ κλαγγῆς, ὁδεύοντες πρὸς τοῦ ὠκεανοῦ τὰς ῥοάς, ὅπου φέρουσι τὸν θάνατον εἰς τοὺς Πυγμαίους (Ἰλ. Γ 2—10).

Κήξ. Θαλάσσιόν τι πτηνόν, ὁποῖον ἀκριβῶς ἄγνωστον (Ὀδ. Π 479), πιθανῶς ἡ καλουμένη θαλασσία χελιδὼν (Sterna hirundo).

Λάρος. Ὁ Ἑρμῆς διέπλεε τὸν πόντον

. . . . . »λάρῳ ὄρνιθι ἐοικώς,
ὅς τε κατὰ δεινοὺς κόλπους ἁλὸς ἀτρυγέτοιο
ἰχθῦς ἀγρώσσων πυκινὰ πτερὰ δεύεται ἅλμῃ». (Ὀδ. Ε 5)

ὁ κοινῶς γλάρος καλούμενος (Larus).

Αἴθυια. Πρὸς τὰ κύματα παλαίοντα καὶ ἀγωνιζόμενον τὸν πολυτλήμονα Ὀδυσσέα, ἐλέησεν ἡ καλλίσφυρος Ἰνὼ καὶ ἀναδύσασα ἐκ τῆς θαλάσσης ὁμοία μὲ αἴθυιαν, τῷ ἔδωσε σωστικὸν κρήδεμνον, μεθ' ὃ ἐδύσετο πάλιν

ἐς πόντον κυμαίνοντα αἰθυίᾳ εἰκυῖα. (Ὀδ. Ε 352).

Κατὰ τοὺς πολλοὺς εἶδος νήσσης, ὁ καλούμενος κόλυμβος, (Podiceps cristatus) (κ. βουταναρηὰ ἢ βουτηχτάρα), πιθανῶς οὐχ ἧττον νὰ ᾖ εἶδός τι τοῦ γένους τῶν Πριστῶν (Mergus), ἅτινα εἰσὶ πτηνὰ εὐκόλως καταδυόμενα εἰς τὴν θάλασσαν, ὅθεν σπανίως ἐξέρχονται.

Κύκνος. Καλεῖ αὐτοὺς *δουλιχοδείρους* (μακροτραχήλους). Οὗτοι μετὰ χηνῶν καὶ γεράνων ἔβοσκον παρὰ ποταμοὺς (Ἰλ. Ο 691), ὡς ἐν τῷ Ἀσίῳ λειμῶνι ἀμφὶ τὰ ῥεῖθρα τοῦ Καϋστρίου (Ἰλ. Β 460). Πρὸς πυκνὰς ἀγέλας τοιούτων πτηνῶν εὐθύμως πετῶσας παραβάλλονται οἱ στρατιῶται ἀγόμενοι εἰς μάχην.

Χήν. Χῆνας ἔβοσκεν ἐν ταῖς αὐλαῖς αὐτοῦ ὁ Ὀδυσσεὺς (Ὀδ. Ο 161), ἐτρέφοντο αὗται διὰ σίτου (Ὀδ. Τ 536)· χαρακτηριστικὸν ταύτης ἐπίθετον ἀργὴς (λευκός).

Νυκτερίς. Αἱ ψυχαὶ τῶν μνηστήρων κατέβαινον εἰς τὸν Ἅδην ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἑρμοῦ τρίζουσαι ὡς νυκτερίδες πετῶσαι πρὸς τὸν μυχὸν θεσπεσίου ἄντρου (Ὀδ. Ω 6).

Μέλισσα. Οἱ Ἀχαιοὶ ἐπορεύοντο ἀπὸ τῶν σκηνῶν εἰς τὴν ἀγορὰν

«ἠΰτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἁδινάων,
πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ ἐρχομενάων·
βοτρυδὸν δὲ πέτενται ἐπ' ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν·
αἱ μέν τ' ἔνθα ἅλις πεποτήαται, αἱ δέ τε ἔνθα»
(Ἰλ. Β 87)

Ἐξαίρεται ὁ περὶ τῆς σωτηρίας τῶν τέκνων ἀγὼν τῶν μελισσῶν καὶ τῶν σφηκῶν (Ἰλ. Μ 167)· τοῦ γλυκεροῦ προϊόντος τῶν μελισσῶν, τοῦ χλωροῦ μέλιτος, μεγάλην ἐποιοῦντο χρῆσιν, καὶ ὡς τροφῆς καὶ διὰ τὴν ἐπάλειψιν τῶν νεκρῶν (Ἰλ. Ω 170).

Σφήξ. Καλεῖται *μέσον αἰόλος* (Ἰλ. Μ 167), πρὸς σφῆκας ἐξερεθιζομένας ὑπὸ παίδων παραβάλλεται ὁ στρατὸς τοῦ Πατρόκλου ἐπιπίπτων κατὰ τῶν Τρώων (Ἰλ. Π 259).

Μυῖα. Ἐξαίρεται ἰδίᾳ ἡ ἐπιμονὴ μεθ' ἧς αὗται καί τοι διωκόμεναι δὲν ἐγκαταλείπουσιν ὅμως τὴν λείαν αὐτῶν, διὰ τοῦτο πολλάκις παραβάλλει τὸ ἀνένδοτον τῶν πολεμιστῶν πρὸς τὴν ἐπιμονὴν τῶν μυιῶν ἐπιπιπτουσῶν κατὰ τῆς τροφῆς των (Ἰλ. Β 469, Π. 641, Ρ 570). Ἀναφέρονται καὶ μυῖαι αἵτινες καθήμεναι ἐπὶ τῶν κρεάτων γεννῶσιν εὐλάς, τοιαύτας θὰ ἐννοῇ τὰς φιλοκρέους καλουμένας, Musca carnaria.

Οἶστρος. Τοὺς πτοηθέντας μνηστῆρας παραβάλλει πρὸς ἀγέλας βοῶν τὰς ὁποίας αἰόλος οἶστρος ἐρεθίζει κατὰ τὸ ἔαρ· πιθανῶς ἐνταῦθα δὲν εἶνε ἡ ἀλογόμυγα καλουμένη, Hippobosca equina, ὡς συνήθως λέγουσιν, ἀλλὰ τάβανος ὁ βόειος (Tavanus bovinus), κ. βοϊδόμυγα.

Κυνάμυια Τὴν χαρακτηριστικωτάτην ταύτην τῆς ἀναιδείας δηλωτικὴν λέξιν, ἀπευθύνει ὁ ἐνυάλιος Ἄρης πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν, καὶ ἡ Ἥρα πρὸς τὴν ἀνάλκιδα Ἀφροδίτην (Ἰλ. Φ 394, 421), πιθανῶς δὲν ἐδήλου ἰδιαίτερόν τι ζῶον, ἀλλ' ἁπλῶς ἦτο ὕβρις.

Τέττιξ. Οἱ γέροντες τοῦ Ἰλίου ἀγορηταὶ ὡμοίαζον πρὸς τέττιγας οἵτινες καθήμενοι ἐπὶ τῶν δένδρων *ὄπα λειριόεσσαν ἱεῖσιν* (Ἰλ. Γ 152).

3. Ἰχθῦς.

Ἰχθῦς. Δὲν ἦτο σύνηθες φαγητὸν καὶ μόνον ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ ἔτρωγον τοιούτους

«αἰεὶ γὰρ περὶ νῆσον ἀλώμενοι ἰχθυάασκον
γναμπτοῖς ἀγκίστροισιν, ἔτειρε δὲ γαστέρα λοιμός».

καὶ οἱ σύντροφοι τοῦ Ὀδυσσέως τότε μόνον κατέφυγον εἰς ἄγραν ἰχθύων, ὅταν ἐξήντλησαν ἅπαντα αὐτῶν τὰ ἐπιτήδεια (Οδ. Μ 330). Τοὺς ἰχθῦς ἡλίευον διὰ γναμπτῶν ἀγκίστρων ἐκ χαλκοῦ, ἐκ λίνου κρεμαμένων (Ἰλ. Π. 408).

Πολύπους. Ὁ ὀκτάπους· πρὸς τοιοῦτον ἀπὸ τῆς θαλάμης αὐτοῦ ὑπὸ τῆς μανίας τῶν κυμάτων ἀποσπώ-

μένον, παραβάλλεται ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπὸ τῶν βράχων ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἀπωθούμενος καὶ ἀποδρυπτόμενος τὸ δέρμα (Οδ. Ε 432).

Τῆθος. Θαλάσσιον ὄστρεον (Ἰλ. Π 745).

Κήτη. Πελώριοι ἐν γένει ἰχθῦς, οἵτινες ἀνεγνώριζον τὸν ἄνακτα αὐτῶν Ποσειδῶνα ὁσάκις ἤρχετο ἐπὶ τῶν κυμάτων, καὶ ἐξερχόμενοι τότε πάντες ἐκ τῶν κευθμῶν αὐτῶν, τὸν ὑπεδέχοντο σκιρτῶντες (Ἰλ. Ν 27). Κήτη ἀναφέρονται *δελφῖνες, κύνες* καὶ *φῶκαι*

«δελφῖνάς τε κύνας τε καὶ εἴ ποθι μεῖζον ἕλῃσιν
κῆτος, ἃ μυρία βόσκει ἀγάστονος Ἀμφιτρίτη.»
(Ὀδ. Μ 95).

Δελφίς. Πρὸς δελφῖνα μεγακήτην ὃν φεύγουσιν οἱ ἄλλοι ἰχθύες, παραβάλλεται ὁ Ἀχιλλεὺς διώκων τοὺς Τρῶας (Ἰλ. Φ 22).

Κύων Εἶνε τὸ κ. σκυλόψαρον καλούμενον, Scylium canicula.

Φώκη. Ἰδίαν ποιεῖται μνείας τῆς ἀποπνευσμένης ἀπὸ τοῦ δέρματος αὐτῶν δυσωδίας.

«ἀμφὶ δὲ μιν φῶκαι νέποδες καλῆς ἁλοσύδνης
ἀθρόαι εὕδουσιν, πολιῆς ἁλὸς ἐξαναδῦσαι,
πικρὸν ἀποπνείουσαι ἁλὸς πολυβενθέος ὀδμήν».
(Ὀδ, Δ 404)

Τούτου ἕνεκα καὶ ἡ θεὰ Εἰδοθέα ἐλθοῦσα μετὰ τεσσάρων δερμάτων φωκῶν, ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς καὶ ἀμβροσίαν *ἡδὺ μάλα πνείουσαν*, καὶ ἔθηκε ταύτην ὑπὸ τὴν ρίνα ἑκάστου, καταστρέφουσα οὕτω τὴν ἀπὸ τῶν κητῶν ὀσμὴν (Ὀδ. Ο 945).

4. Ὄφεα καὶ Δράκοντες.

Δράκοντες ἐκαλοῦντο οἱ ὄφεις,

«ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσιν
βεβρωκὼς κακὰ φάρμακα» κτλ. (Ἰλ. Χ 93).

ἰδίως φαίνεται οἱ μεγάλοι (1), ἐνεποίουν δὲ μέγιστον

(1) Καὶ ὁ Αἰλιανὸς τούτους καλεῖ δράκοντας. «οὐκοῦν ἧδε ἡ γῆ δρακόντων μήτηρ ἐστὶ μεγέθει μεγίστων». (Αἰλ. Περὶ ζώων Β. 21).

φόβον (Ἰλ. Γ 33) (1). διὰ τοῦτο καὶ ὡς ὑπερφυσικά τινα ὄντα ἐθεωροῦντο(2), οὕτω δράκων φοινήεις πελώριος, ὃν καὶ αἰόλον ὄφιν καλεῖ (Ἰλ. Μ 208), παλαίων πρὸς ὑψιπέτην ἀετόν, ἐστάλη ὑπὸ τοῦ αἰγιόχου Διὸς ὡς τέρας, δεινὸν ἐμποιήσας φόβον εἰς τοὺς Τρῶας.

Τὴν ἰοβόλον αὐτῶν ἐνέργειαν ἀπέδιδεν ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν βρῶσιν κακῶν φαρμάκων, τοῦτο δὲ πιστεύει καὶ ὑποστηρίζει καὶ ὁ Αἰλιανὸς (Αἰλ. Περὶ Ζώων Στ. 4).

Ὕδρος. Εἶνε τροπινόδωτος ἡ ὑδρέχιδνα καλουμένη, Trop. viperinus, (κ. νερόφιδον), ἥτις δὲν εἶνε μὲν δηλητηριώδης, θεωρεῖται ὅμως καὶ νῦν ἔτι ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς τοιαύτη. Τοιοῦτος ὄφις εἶχε δήξει τὸν ἀτυχῆ Φιλοκτήτην, φρικτὰ προξενήσας αὐτῷ ἕλκη (Ἰλ. Β 723).

Ἔγχελυς. Τὸν ἔγχελυν ὁ Ὅμηρος διαστέλλει τῶν ἰχθύων (3) ἴσως ὡς ἐκ τοῦ σχήματος καὶ τῶν ἑλισπαστικῶν αὐτοῦ κινήσεων κατέτασσεν αὐτὸν εἰς τοὺς ὄφεις, τοῦτο ὑποστηρίζει καὶ ὁ Hentze διὰ τῆς παραγωγῆς τοῦ ὀνόματος, παράγων αὐτὸ ἐκ τοῦ ἔχις (ἔχιδνα).

ΤΕΛΟΣ

(1) Πρβλ. καὶ Αἰλ. ΣΤ. 21.

(2) Καὶ ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ ἱστοροῦνται πολλὰ θαυμάσια περὶ δρακόντων· οὕτω φέρονται ὡς ἔκγονοι τοῦ Πυθῶνος (Ια, 2), ὁμιλοῦσι πολλάκις καὶ προλέγουσι τὰ μέλλοντα (Αἰλ. Στ. 63, Γ, 47, Ι, 48 Ια. 16) συνέρχονται μετὰ βασιλισσῶν καὶ βασιλέων (Αἰλ. Η. 11, Στ. 17, Ι, 639), καὶ πολλαχοῦ τιμῶνται ὡς θεοὶ (Αἰλ. Ια, 17). τῶν ἀποδιδομένων αὐτοῖς ὑπερφυσικῶν ἰδιοτήτων τούτων, δὲν κατετάξαμεν αὐτοὺς εἰς τὰ ἑρπετά, καίτοι τὰ κατ' ἐξοχὴν ἑρπυστικὰ ζῶα εἶνε ταῦτα.

(3) «Τὸν μὲν ἄρ' ἐγχέλυές τε καὶ ἰχθύες ἀμφεπένοντο»
(Ἰλ. Φ 203)
καὶ «Τείρεντ' ἐγχέλυές τε καὶ ἰχθύες οἱ κατὰ δίνας»
(Ἰλ. Φ 353)
τινὲς σχολιασταὶ ἑρμηνεύουσιν, ἐγχέλυες καὶ ἄλλοι ἰχθύες, ἀλλὰ αὕτη ἡ ἑρμηνεία καὶ τολμηρὰ εἶνε καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν προσκρούει, διότι δέον τότε νὰ θεωρηθῶσιν οἱ ἔγχελυς ὡς πρωτεύοντές τινες ἰχθῦς, ὅπερ οὐχὶ ὀρθόν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΔΙΟΡΘΩΤΕΟΝ

'Εν σελ.	δ'.	στίχ.	1	Memoires litter	ἀντὶ	Memoirelsitter
»	ε'.	«	37	οἱονεὶ	»	οἱνοεὶ
»	ϛ'.	»	36	εἰς	»	εἱς
»	ζ'.	»	1	δροσοσταγεῖ	»	δροσοσταγῇ
»	9	»	21	ἔμεινεν	»	ἕμεινεν
»	10	»	20	,	»	.
»	10	»	35	'Οδ.	»	'Ιδ.
»	11	»	28	μετὰ	»	μεεὰ
»	13	»	10	ὅδ'	»	δγ'
»	13	»	11	δειλοῖσι	»	δειλοῖοι
»	14	»	29	οἱ	»	οἷ
»	15	»	1	ἅμαξαν	»	ἄμαξαν
»	15	»	3	ἄμμορός	»	ἄμμορος
»	19	»	21	Ζέφυρος	»	Ζέφορος
»	19	»	35	117	»	119
»	20	»	6	Ἥρης	»	Ἥρας
»	20	»	7	ἠὲ	»	ἤ
»	20	»	25	χαράδραι	»	χαράδρας
»	25	»	33	αἱ	»	καὶ αἱ
»	27	»	19	ὑγρόπισσα	»	ῥητινόπισσα
»	28	»	14	2	»	28
»	29	»	1	Δ.'Η Μυροποιία	»	'Η Μυροποιία
»	30	»	5	ἀμβρόσιον	»	ἀμβρόστον
»	35	»	8	,	»	.
»	36	»	28	ἀελλὴς	»	ἀελὴς
»	37	»	8	παχείῃ	»	παχείᾳ
»	37	»	9	τρηχὺν	»	τραχὺν
»	38	»	16	ὁροθέσια	»	ὀροθέσια
»	42	»	5	βασιλόπαις	»	βασιλοπαις
»	44	»	9	Μυχήναις.(¹)	»	Μυχήναις.
»	46	»	3	Λονδίνῳ	»	Αονδίνῳ
»	46	»	4	Perey	»	Pezey
»	49	»	7	αὐτοῦ	»	αὑτοῦ
»	52	»	25	ὄντως	»	ὅτως
»	52	»	28	λέβητες	»	λέβατες
»	52	»	28	δώδεκα	»	δωδεκα
»	53	»	13	οὖσα	»	οὗσα

Ἐν σελ.	57	στίχ.	12	ἴκει	ἀντὶ	ἵκει
»	59	»	10	βάπτη	»	βάπτῃ
«	64	«	31	I	»	Γ
»	65	»	4	Τηθὺν	»	Τιθὺν
»	69	»	8	ὀφείλει	»	ὀφείλει
»	72	»	8	συμμίσγεται	»	συμμίσχεται
»	72	»	15	).	»	)
»	73	»	3	ἐνάλιον	»	ἐνάλιπον
»	73	»	4	,	»	.
»	73	»	8	γαιοσείστης)	»	γαιοσείστης
»	73	»	20	ἀποδίδονται,	»	ἀποδίδονται
»	76	»	1	ἡφαιστειογόνου	»	ἡφαιστειόνου
»	76	»	22	παρέχῃ	»	παρέχει
»	79	»	35	ὀνομαστὶ	»	ὀνομαστεὶ
«	84	»	28	('Οδ.	»	'Οδ.
»	89	»	40	ἐμπορίου.	»	ἐμπορίου
»	91	»	10	Κύαμος, κοινῶς	»	Κύαμος. Κοινῶς
»	91	»	22	σχεδία	»	σχεδια
»	96	»	16	α'.	»	Α
»	97	»	14	β'.ΔΙΚΟΤΥΛΗΔΟΝΑ		ΔΙΚΟΤΥΛΗΔΟ.
»	100	»	3	πάρος	»	πάρα
»	102	»	9	λυσσητῆρες	»	λυσητῆρες
»	104	»	1	'Αχιλ—	»	'Αχι -
»	107	»	3	διακεκριμέναι	»	διακεκριμμέναι
»	107	»	11	ἧκεν	»	ἧκεν
»	108	»	7	στόρεσ'	»	στόρεσσ'
»	108	»	9	πάμπολλα	»	πάμπολα
»	110	»	23	παραβάλλονται	»	παραβαλλόνναι
»	112	»	3	ὥστ'	»	ὥστε'
»	112	»	3	ἔθνεα	»	ἔθνεα
»	112	»	11	πέλευ	»	πέλεν
»	113	»	10	αἰγυπιοὶ	»	αἰγυπυιὶ
»	120	»	16	εἰλυσπαστικῶν	»	ἐλισπαστικῶν
»	120	»	6	16, 39	»	I, 639
»	120	»	7	ἕνεκα τῶν	»	τῶν